

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ, ΤΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ (ΠΕΔ)**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ: Κρατικό-Εταιρικό έγκλημα στην Ελλάδα την τελευταία εικοσιπενταετία και πρακτικές συγκάλυψης: *modus operandi*, και δυνατότητες αντιμετώπισης.»

Παρχαρίδης Γεώργιος

A.M.: 519520

Α' Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ειρήνη Σταμούλη

Σέρρες, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή/της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο/η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του/της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Ο/Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ: Κρατικό-Εταιρικό έγκλημα στην
Ελλάδα την τελευταία εικοσιπενταετία και πρακτικές συγκάλυψης: *modus*
operandi, και δυνατότητες αντιμετώπισης.»

Γεώργιος Παρχαρίδης

Επιτροπή Επίβλεψης Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

«Ειρήνη Σταμούλη»

Καθηγήτρια, Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

«Μαργαρίτα Γασπαρινάτου»

Καθηγήτρια, Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ

Ευχαριστίες

«Absolute power may corrupt absolutely,

but people with absolute power are never officially defined as criminals»

- George Vold - ¹

Αρχικά θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη μου στην καθηγήτρια Ειρήνη Σταμούλη για την πνευματική και επιστημονική υποστήριξη που μου παρείχε σε όλη τη διάρκεια εκπόνησης της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας, καθώς χωρίς την πολύτιμη υποστήριξη και συμπαράστασή της δε θα ήταν δυνατή η υλοποίηση της.

Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη γυναίκα μου Βασιλική Πεχλιβάνη, η οποία με ώθησε να αρχίσω και να εξακολουθώ να φοιτώ στο εν λόγω πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών παρά τις αντιξοότητες, καθώς χωρίς την πολύτιμη υποστήριξή της δεν θα είχα καταφέρει να το ολοκληρώσω.

---

¹ όπως αναφέρεται στο: Ν. Κουλούρης, Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής τους εγκλήματος, σε: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, Οικονομικό και Οργανωμένο Έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019, σ.15.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία επικεντρώνεται στα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια και στις πρακτικές που χρησιμοποιήθηκαν για τη συγκάλυψή τους. Αρχικά θα γίνει περιγραφή των εγκλημάτων των ισχυρών και του ανομικού περιβάλλοντος εμφάνισής τους. Δηλαδή, αφού οριστεί η έννοια της ανομίας και παρουσιαστούν οι προσεγγίσεις, ιδίως, του Durkheim, του Merton και του Sutherland, θα περιγραφούν τα εγκλήματα λευκού κολάρου, τα κρατικο-επιχειρηματικά, τα οργανωμένα και τα οργανωσιακά εγκλήματα, όπως και τα εγκλήματα παγκοσμιοποίησης. Παράλληλα, θα δοθεί έμφαση στο ρόλο που έχει η διαφθορά και κυρίως η πολιτική διαφθορά στην ανάπτυξη των ανωτέρω εγκληματικών φαινομένων. Κατόπιν, θα αναλυθούν οι μορφές και η τυπολογία των κρατικο-επιχειρηματικών εγκλημάτων, όπως και οι νομικοί και εξωνομικοί παράγοντες που συντελούν στην ανάπτυξη αυτών καθώς και του ΟΕ. Από αυτήν την ανάλυση θα προκύψει, ότι οι οικονομικά και πολιτικά ισχυροί βρίσκονται σε συμβιωτική σχέση, η οποία έχει τη δυνατότητα να αδρανοποιεί τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου. Σε αυτή τη διαδικασία σημαίνοντα ρόλο καταλαμβάνουν τα ΜΜΕ, τα οποία έχουν τη δυνατότητα να προκαλούν ηθικούς πανικούς συσκοτίζοντας τα κρατικο-επιχειρηματικά εγκλήματα και υπερπροβάλλοντας τα εγκλήματα του δρόμου. Ακολούθως, θα μελετηθεί υπό το φως της κριτικής εγκληματολογίας η σχέση μεταξύ οργανωμένων, κρατικο-εταιρικών και εγκλημάτων λευκού περιλαιμίου. Εν συνεχεία, θα εξεταστούν και θα αναλυθούν, το σκάνδαλο της εταιρείας Siemens, η υπόθεση της Novartis και η λίστα Lagarde. Από αυτές τις υποθέσεις θα αποδειχθεί ότι οι επαναλαμβανόμενες αθέμιτες πρακτικές τους, που είχαν ως κύριο όπλο τη διαφθορά και συγκεκριμένα τη δωροδοκία και την κατάχρηση εξουσίας, συνιστούν κρατικο-επιχειρηματικά εγκλήματα. Περαιτέρω, θα αποτυπωθούν ο οργανωσιακός και οργανωμένος χαρακτήρας αυτών των συμπεριφορών, η προκαλούμενη κοινωνικοοικονομική βλάβη, στην οποία περιλαμβάνεται η υποβάθμιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς και οι συνέπειες τους στο βιοτικό, εργασιακό και εταιρικό τομέα. Με αυτά τα δεδομένα, αναντίρρητα απαιτούνται αυστηρές κυρώσεις όταν διαπιστώνονται διεφθαρμένες πρακτικές και αμεροληψία από τις δικωτικές αρχές. Ωστόσο, τα εν λόγω εγκλήματα αποτελούν ένα υπερεθνικό φαινόμενο που απαιτεί υπερεθνικές λύσεις, ιδίως σε επίπεδο Ε.Ε., με την αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών να είναι ένα από τα απαραίτητα μέτρα αντιμετώπισής τους, ενώ ταυτόχρονα θα πρέπει να ακολουθηθούν πολιτικές ενίσχυσης της διαφάνειας, όπως έγινε με την ίδρυση της Ε.Α.Δ.. Δύσκολα αμφισβητείται ότι πρόκειται για ζητήματα παράγωγα του παγκόσμιου καπιταλισμού

και των δομικών αντιθέσεων του, τα οποία καθιστούν επιτακτική την ανθρωποκεντρική μεταστροφή του. Όμως ο επαναπροσδιορισμός των αξιών προαπαιτεί αλλαγή νοοτροπίας και ευαισθητοποίηση των πολιτών, για τους κινδύνους που ελλοχεύουν από τη διάπραξη των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων.

Λέξεις – Κλειδιά

Κρατικο-εταιρικά εγκλήματα, οργανωμένα εγκλήματα, λευκά κολάρα, διαφθορά, πολιτική διαφθορά, εγκλήματα των ισχυρών, συμβιωτική σχέση νομιμότητας – παρανομίας, σκάνδαλο Siemens, υπόθεση Novartis, λίστα Lagarde, αθέμιτες επιχειρηματικές πρακτικές.

Abstract

The current diploma thesis focuses on state-corporate crimes that have taken place in Greece over the past twenty-five years and the practices used to cover them up. Initially, there will be a description of crimes committed by the powerful and the anomic environment in which they occur. That is, after defining the concept of anomie and presenting the theoretical approaches of Durkheim, Merton, and Sutherland, white-collar crimes, state-corporate crimes, organized and organizational crimes, as well as crimes of globalization, will be described. At the same time, emphasis will be placed on the role of corruption, particularly political corruption, in the development of these criminal phenomena. Subsequently, the forms and typology of state-corporate crimes will be analyzed, along with the legal and extralegal factors that contribute to their emergence, as well as that of organized crime. From this analysis, it will become evident that economically and politically powerful actors exist in a symbiotic relationship that has the potential to neutralize social control mechanisms. In this process, the media play a significant role, as they have the power to generate moral panics by obscuring state-corporate crimes while excessively highlighting street crimes. Following this, the relationship between organized crime, state-corporate crimes, and white-collar crimes will be examined through the lens of critical criminology. Furthermore, the cases of the Siemens scandal, the Novartis affair, and the Lagarde list will be analyzed. These cases will demonstrate that the repeated illicit practices employed—primarily through corruption, specifically bribery and abuse of power—constitute state-corporate crimes. Moreover, the organizational and structured nature of these behaviors will be outlined, along with the resulting socio-economic harm, which includes the degradation of human rights and their consequences on living conditions, labor, and corporate sectors. Given these facts, strict sanctions are undoubtedly required when corrupt practices are identified, as well as impartiality from law enforcement authorities. However, these crimes represent a transnational phenomenon that requires transnational solutions, particularly at the EU level, with the automatic exchange of information being one of the necessary measures to address them. At the same time, policies promoting transparency should be reinforced, such as the establishment of the National Transparency Authority. It is difficult to dispute that these issues are byproducts of global capitalism and its structural contradictions, which make an anthropocentric shift imperative. Nevertheless, redefining values necessitates a change in

mentality and increased public awareness of the dangers posed by the commission of state-corporate crimes.

Keywords

State corporate crimes, organized crimes, white collar crime, corruption, political corruption, crimes of the powerful, symbiosis of legality and illegality, Siemens scandal, Novartis case, Lagarde list, unfair business practices.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	v
Abstract.....	vii
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	xii
Εισαγωγή	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄	4
1. Τα εγκλήματα των ισχυρών σε ένα περιβάλλον ανομίας και οι δυσχέρειες της ποινικής τους τυποποίησης	4
1.1 Η θεωρία της ανομίας ως πλαίσιο ανάλυσης των εγκλημάτων των ισχυρών	6
1.1.1 Η οπτική του Durkheim	7
1.1.2 Η οπτική του Merton	8
1.1.3 Λοιπές εγκληματολογικές προσεγγίσεις.....	9
1.2 Τα εγκλήματα λευκού κολάρου	10
1.3 Τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα	13
1.4 Το οργανωμένο έγκλημα.....	15
1.5 Τα οργανωσιακά εγκλήματα	18
1.6 Εγκλήματα παγκοσμιοποίησης	19
1.7 Το Φαινόμενο της διαφθοράς: ο συνδετικός κρίκος των εγκλημάτων των ισχυρών	20
1.7.1 Η Πολιτική διαφθορά	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄	25
2. Ανάλυση των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων	25
2.1 Οι μορφές των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων.....	25
2.2 Η τυπολογία των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων	25
2.3 Οι παράγοντες ανάπτυξης κρατικο-εταιρικών και οργανωμένων εγκλημάτων στην Ελλάδα	27
2.4 Οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ σε σχέση συμβίωσης	30

2.5 Η σχέση μεταξύ εγκλημάτων λευκού περιλαιμίου, οργανωμένου, κρατικο-επιχειρηματικού εγκλήματος με κριτική εγκληματολογική οπτική	32
2.6 Η αδρανοποίηση του κοινωνικού ελέγχου	34
2.6.1 Ανασχητικοί παράγοντες στην ανακριτική διαδικασία των κρατικο-επιχειρηματικών εγκλημάτων.....	36
2.6.2 Ο ρόλος των ΜΜΕ στην απόκρυψη των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων.....	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄	39
3.Περιπτωσιολογικές μελέτες κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων.....	39
3.1 Το σκάνδαλο Siemens	39
3.1.1 Το ιστορικό πλαίσιο	39
3.1.2 Ο αθέμιτος τρόπος δράσης με διαχρονικό χαρακτήρα	40
3.1.3 Η αλληλοκάλυψη οργανωμένων εγκλημάτων και διαφθοράς	42
3.1.4 Η διαφθορά πολιτικών για τον έλεγχο της αγοράς	43
3.1.5 Παραγραφή αδικημάτων μέσω διαφθοράς	44
3.2 Η Υπόθεση Novartis	45
3.2.1 Μια πολύκροτη υπόθεση	45
3.2.2 <i>Modus operandi</i>	46
3.2.3 Η επαναλαμβανόμενη δράση	48
3.2.4 Οι έρευνες της ελληνικής δικαιοσύνης	48
3.2.5 Ένα οργανωμένο διεθνές δίκτυο	50
3.2.6 Η χειραγώγηση της δικαιοσύνης	51
3.3 Η λίστα Lagarde.....	52
3.3.1 Η δημοσιοποίηση της λίστας	53
3.3.2 Οι αποφάσεις της δικαιοσύνης	54
3.3.3 Η επιλογή της HSBC: Σκιώδης τραπεζική και φορολογικοί παράδεισοι	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄	58
4. Κριτική Αποτίμηση	58
4.1 Ο οργανωσιακός και οργανωμένος χαρακτήρας της επιχειρηματικής ελίτ	58

4.2 Η κοινωνική βλάβη και η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.....	60
4.3 Οικονομικές απολαβές και κυρώσεις ως πρακτικές συγκάλυψης.....	62
4.4 Η επίδραση της κοινωνίας της αγοράς στην κοινωνική ζωή.....	65
4.5 Συνέπειες στις επιχειρήσεις, στο επίπεδο διαβίωσης και στην ανεργία.....	66
4.6 Η εκμετάλλευση των παθογενειών του ποινικοκατασταλτικού συστήματος.....	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄	70
5. Αντεγκληματική πολιτική και προτάσεις αντιμετώπισης των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων	70
5.1 Η διαδικασία εγκληματοποίησης, η ποινική επιλεκτικότητα και οι ελεγκτικοί μηχανισμοί	70
5.2 Ένα υπερεθνικό φαινόμενο που απαιτεί υπερεθνικές λύσεις	72
5.3 Η πάταξη της διαφθοράς - ενίσχυση της διαφάνειας	73
5.4 Αλλαγή του μοντέλου του κοινωνικοοικονομικού συστήματος.....	75
5.5 Αλλαγή νοοτροπίας με εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των πολιτών	76
5.6 Προστασία μαρτύρων και δικαστική προσφυγή.....	78
Συμπεράσματα	81
Βιβλιογραφία	86

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

Ελληνικές

Α.Α.Δ.Ε.	Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
Ε.Α.Δ.	Εθνική Αρχή Διαφάνειας
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
εκδ.	έκδοση/ -εις/ εκδοτικός οίκος
ΕΟ	Εγκληματική Οργάνωση
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
κ.ά.	και άλλοι
κ-μ	κράτος μέλος
Κ.Π.Δ.	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΟΕ	Οργανωμένο Έγκλημα
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ό.π.	όπως παραπάνω
ΟΣΕ	Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος
ΟΤΕ	Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος
παρ.	παράγραφος
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
σ./σσ.	σελίδα/σελίδες
Σ.Δ.Ο.Ε.	Σώμα Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος
ΣτΕ	Συμβουλίου της Επικρατείας
τ.	τόμος

Ξενόγλωσσες

et al.	et alia
FBI	Federal Bureau of Investigation
FCPA	Foreign Corrupt Practices Act
no.	number
p.	page
pp.	pages
vol.	volume

Εισαγωγή

Κατά τη δεκαετία του 1920 άρχισε να αποτυπώνεται το ενδιαφέρον για τη διερεύνηση των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Ωστόσο, οι επιπτώσεις από την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας ανέδειξαν μεταξύ άλλων και σημαντικές υποθέσεις εγκληματικής δραστηριότητας μεγάλων εταιρειών που προϋποθέτουν τη σύμπραξη, συνεργασία ή ανοχή των πολιτικών, των υπηρεσιών και των εκπροσώπων του δημοσίου.² Αποτέλεσμα αυτών, ήταν η έννοια των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων να αρχίσει να αποκτά απήχηση ως εργαλείο ανάλυσης και οριοθέτησης των εν λόγω περιπτώσεων.³

Έχει περάσει τουλάχιστον μισός αιώνας από τότε που στο πλαίσιο της ανεξέλεγκτης αστικοποίησης και ραγδαίας εκβιομηχάνισης, ο Sutherland αμφισβήτησε τις οικολογικές ερμηνείες περί κοινωνικής παθογένειας και απέρριψε τις θεωρήσεις αταβιστικού τύπου περί προσωπικής παθολογίας, απεγκλωβίζοντας έτσι την έννοια των εγκλημάτων από την νομοτέλεια κάθε κοινωνικής συνθήκης, όπως και από κάθε ανθρώπινο χαρακτηριστικό.⁴ Αυτό οδήγησε τους εκπροσώπους της κριτικής εγκληματολογίας στην εξίσωση των εγκλημάτων του λευκού περιλαιμίου⁵ με τα εγκλήματα των ισχυρών, προσφέροντας με αυτόν τον τρόπο απτές αποδείξεις της πολιτικής φύσης αυτού του είδους εγκλημάτων.⁶

Ασφαλώς, σε περιόδους πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών κρίσεων, οι χώρες έρχονται αντιμέτωπες με ποικίλα προβλήματα καίριας σημασίας, στα οποία κυρίαρχη θέση έχει ιδίως η αδυναμία αποτελεσματικής εκδήλωσης της εσωτερικής κυριαρχίας τους και η αδυναμία διενέργειας επαρκών ελέγχων.⁷ Αναμφισβήτητα, αυτές οι καταστάσεις κρίσης αποδυναμώνουν τις κεντρικές κρατικές δομές και ευνοούν την εμφάνιση του ΟΕ,⁸ το οποίο ιδίως την τελευταία εικοσιπενταετία αναπτύσσεται ραγδαία τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε

² Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σ.135.

³ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.136.

⁴ Β. Βασιλαντωνοπούλου, Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην εποχή μας; - Η διαχρονική απάντηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου, στο: Κ. Σπινέλλη κ.α., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2016, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, σ.977, (Πρόσβαση την 14-10-2024).

⁵ Ε. Sutherland, 'Is "White Collar Crime" Crime?' *American Sociological Review*, vol. 10, no. 2, 1944, p.132.

⁶ Β. Βασιλαντωνοπούλου, Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην εποχή μας; - Η διαχρονική απάντηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου, ό.π., σ.980.

⁷ Μ. Μπόση και Η. Βασιλειάδης, Οργανωμένο έγκλημα και αδύναμες κρατικές δομές σε περίοδο κρίσης: Μια αμφίδρομη σχέση, στο: Κ. Σπινέλλη κ.α., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2016, σ.1166, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

⁸ Μ. Μπόση και Η. Βασιλειάδης, ό.π., σ.1166.

διεθνές επίπεδο.⁹ Μάλιστα, όταν τα ανωτέρω φαινόμενα δημιουργηθούν και ενδυναμωθούν σε ένα τέτοιο περιβάλλον, αποδυναμώνουν σημαντικά τη λειτουργία των βασικών κρατικών δομών, δημιουργώντας μια αμφίδρομη και αυτοτροφοδοτούμενη σχέση, η οποία στην υπάρχουσα κρίση βαθαίνει όλο και περισσότερο.¹⁰

Αξιοσημείωτο είναι ότι, τα επίσημα στοιχεία επιβεβαιώνουν ότι η διαφθορά έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις στην Ελλάδα και γι' αυτό το 2001 η Χώρα μας κατατάχθηκε στην 42^η θέση των πιο διεφθαρμένων κρατών διεθνώς και στη χειρότερη των κ-μ της Ε.Ε..¹¹ Ακολούθως, η επιδίωξη αντιμετώπισής της διαφθοράς παγκοσμίως, βελτίωσε τη θέση μας στον Διεθνή Δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς (CPI) για το 2010 και εντεύθεν, ενώ το 2017 το ετήσιο κέρδος από τη διαφθορά στη Χώρα μας υπερέβαινε τα 3 δισεκατομμύρια ευρώ.¹² Όμως, το 2023 υποβιβαστήκαμε στην 59^η θέση διεθνώς και στην 24^η πανευρωπαϊκά.¹³

Σκοπός της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας είναι η ανάλυση των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων στην Ελλάδα την τελευταία εικοσιπενταετία, του τρόπου συγκάλυψης αυτών και η παρουσίαση των δυνατοτήτων αντιμετώπισής τους. Στο πρώτο κεφάλαιο θα αποτυπωθεί το θεωρητικό πλαίσιο των εγκλημάτων που διαπράττουν οι ισχυροί, προκειμένου να αναδειχθεί ότι τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα είναι άμεσα συνδεδεμένα, κυρίως με τη διαφθορά και το ΟΕ. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα γίνει εμβάθυνση στην έννοια των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων για να παρουσιαστούν οι μορφές που αυτά λαμβάνουν, οι παράγοντες ανάπτυξής τους και η συμβιωτική σχέση νομιμότητας-παρανομίας. Ακολούθως, στο τρίτο κεφάλαιο χρησιμοποιώντας περιπτωσιολογικές μελέτες, θα αναδειχθεί ότι η Ελλάδα, με τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν ακόμα και σήμερα, αποτέλεσε πόλο έλξης μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων, όπως της Siemens και της Novartis, οι οποίες σε συνεργασία ή με την ανοχή των κυβερνητικών αξιωματούχων της Χώρας μας, ακολούθησαν αμφιλεγόμενες πρακτικές προς εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους, επιφέροντας όμως ολέθριες κοινωνικοοικονομικές συνέπειες. Στο επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μια κριτική αποτίμηση των ανωτέρω

⁹ Ε. Σταμούλη, Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές, στο: Κ. Σπινέλλη κ.ά., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2016, σ.1194, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, (Πρόσβαση την 12-10-2024).

¹⁰ Μ. Μπόση και Η Βασιλειάδης, ό.π., σ.1166.

¹¹ Κ. Κοσμάτος και Χ. Λαμπάκης, Εστίες διαφθοράς στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης, στο: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. Ε.Α.Π., 2019, σ.185.

¹² Κ. Κοσμάτος και Χ. Λαμπάκης, ό.π., σ.185.

¹³ Transparency International, Corruption Perceptions Index, 2025, <https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/grc>, (Πρόσβαση την 04-02-2025).

συνεπειών και στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο θα αναζητηθούν οι πιθανοί τρόποι αντιμετώπισης των προαναφερόμενων εγκλημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

1. Τα εγκλήματα των ισχυρών σε ένα περιβάλλον ανομίας και οι δυσχέρειες της ποινικής τους τυποποίησης

Η έννοια «εγκλήματα των ισχυρών» καθιερώθηκε από τον Pearce Frank και χρησιμοποιήθηκε για να συμπεριλάβει κοινωνικά επιβλαβείς και αξιόποινες πράξεις ανθρώπων με θεσμικό ρόλο στην κοινωνία, με εξουσία σε υπερεθνικούς οργανισμούς, σε κρατικές υπηρεσίες και σε έτερες οργανώσεις και με ταυτόχρονη ισχύ στον οικονομικό τομέα.¹⁴ Αυτές οι συμπεριφορές αναμφισβήτητα λαμβάνουν χώρα άλλοτε για να εξυπηρετηθούν οργανωτικοί στόχοι και άλλοτε στο πλαίσιο επιδίωξης κέρδους.¹⁵ Ως πεδίο εφαρμογής της, η συγκεκριμένη έννοια δεν έχει τα στενά γεωγραφικά όρια ορισμένου κράτους ή έθνους, αλλά πολύ περισσότερο η δραστηριοποίηση αυτών των ατόμων εκτείνεται σε διεθνές επίπεδο, καταλαμβάνοντας ένα διευρυμένο φάσμα οικονομικών δράσεων.¹⁶ Απότοκο των ιδιόμορφων αυτών εγκλημάτων είναι να καθιστούν ανεπαρκή οποιοδήποτε «νομικοτεχνικό» ορισμό, που θα επιχειρήσει να τα περιγράψει.¹⁷

Η σημασιολογική βαρύτητα της έννοιας της εγκληματικότητας της κυρίαρχης τάξης είναι ιδιαίτερα σημαντική, δεδομένου ότι περιλαμβάνει ένα διευρυμένο φάσμα παραβατικών συμπεριφορών, που εκδηλώνονται από δράστες της κοινωνικής και οικονομικής ελίτ. Πρόκειται για συμπεριφορές που θα ήταν υπό διαφορετικές συνθήκες γνωστικά απροσπέλαστες, απαρατήρητες και στην αφάνεια.¹⁸ Αξιοσημείωτο είναι ότι, επιτρέπουν τη σύνθεση ενός συνόλου αλληλοσυνδεόμενων όρων με δυσδιάκριτα όρια, τα οποία εντάσσονται σε όμοιο σημασιολογικό πεδίο.¹⁹ Επί παραδείγματι, πρόκειται για τα κρατικά οργανωμένα εγκλήματα, τα εταιρικά, τα κρατικο-εταιρικά, τα οργανωμένα, τα οικονομικά, τα εγκλήματα παγκοσμιοποίησης και λευκού περιλαιμίου.²⁰ Παράλληλα, η εν λόγω έννοια αποτελεί ένα

¹⁴ Ο. Αλοσκόφης, Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, ό.π., σ.91.

¹⁵ D. Friedrichs, White-Collar Crime in Postmodern, Globalized World, in: N. Pontell, G. Geiss, (eds), *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*, Irvine, Spinger, 2007, p.164.

¹⁶ D. Friedrich, ό.π., σ.164.

¹⁷ Στο ίδιο, σ.164.

¹⁸ Ο. Αλοσκόφης, Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, στο: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. Ε.Α.Π., 2019, σ.91.

¹⁹ Β. Βασιλαντωνοπούλου, όπως αναφέρεται στο: Ο. Αλοσκόφης, Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, ό.π., σ.91.

²⁰ Ο. Αλοσκόφης, Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, ό.π., σ.92.

«όπλο» στον αέναο κοινωνικό αγώνα για την απεγκληματοποίηση ή εγκληματοποίηση διαφόρων συμπεριφορών.²¹ Ταυτόχρονα μνημονεύει με εμφατικό τρόπο πως έχουν «λησμονηθεί» από την παραδοσιακή εγκληματολογία τα εγκλήματα που διαπράττονται από ισχυρούς, εξαιτίας της μη επακριβούς τυποποίησής τους στον ποινικό νόμο.²²

Είναι πρόδηλο, ότι αμφισβητείται ευρέως η χρησιμοποίηση της έννοιας του εγκλήματος για τον χαρακτηρισμό συμπεριφορών ισχυρών προσώπων, που περιγράφονται είτε ως χρήση αθέμιτων μονοπωλιακών πρακτικών και πολιτικοοικονομικών σκανδάλων είτε ως παραβίαση των κανονισμών ασφαλείας-υγείας και της περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Κατ' επέκταση, έχουν διατυπωθεί ενστάσεις ως προς την αναφορά των ευυπόληπτων πολιτικών και επιχειρηματιών ως εγκληματίες, ακόμα και στις περιπτώσεις που παραβίαζαν επανειλημμένως ανθρώπινα δικαιώματα ή προκαλούσαν τέτοια κοινωνική βλάβη, που εκτείνεται σε βάθος χρόνου και δε συγκαλύπτεται, για χάριν των ιδιοτελών επιδιώξεών τους.²³ Ωστόσο, ούτε οι ίδιοι οι εμπλεκόμενοι αντιλαμβάνονται ότι είναι εγκληματίες, ούτε αξιολογούνται ως τέτοιοι από την κοινωνία, επειδή στην κοινή συνείδηση έχει εδραιωθεί η άποψη πως εγκληματίες είναι πολίτες με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και πάντως ασυμβίβαστα με την ιδιότητα δημοκρατικά εκλεγμένων πολιτικών ή αξιοσεβάστων επιχειρηματιών.²⁴

Πέρα από τα ανωτέρω, η τέλεση αυτών των εγκλημάτων ενισχύεται καταλυτικά από τις εκάστοτε αναφυόμενες τεχνικές εξουδετέρωσης τους μηχανισμούς δίωξης²⁵, τις προσφερόμενες ευκαιρίες, την έλλειψη σαφών νομοθετικών πλαισίων και την έντονη πεποίθηση ότι θα παραμείνουν ατιμώρητοι ή δε θα αποκαλυφθούν.²⁶ Εξάλλου, αυτά τα εγκλήματα διευκολύνονται και από το περιβάλλον ανομίας, μέσα στο οποίο οι ελίτ μπορούν να επιβάλλουν τους δικούς τους κανόνες, νομιμοποιώντας τις ανομικές συμπεριφορές τους.

²¹ Η. Δασκαλάκης, *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1985, σ.75.

²² Α. Twyman-Ghoshal and N. Passas, όπως αναφέρεται στο: Ο. Αλοσκόφης, *Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών*, ό.π., σ.92-93.

²³ Ο. Αλοσκόφης, *Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών*, ό.π., σ.93.

²⁴ Στο ίδιο, σ.94.

²⁵ (όπου πολλαχώς εφαρμόζονται προσχηματικές διαδικασίες)

²⁶ Δ. Σπινέλλης, 'Η εγκληματικότητα των πολιτικών στην εξουσία (η εγκληματικότητα του ψηλού καπέλου)', *Ποινικά Χρονικά*, ΞΓ', 1/2013, σ.4

1.1 Η θεωρία της ανομίας ως πλαίσιο ανάλυσης των εγκλημάτων των ισχυρών

Η ανομία ως έννοια πρωτοεμφανίστηκε στην Αρχαία Ελλάδα, όπου τις απέδωσαν ποικίλες μορφές, ενώ στα τέλη του 19^{ου} αιώνα εισήχθη στην κοινωνιολογία από τον Durkheim και ακολούθως ο Merton την χρησιμοποίησε για την επεξήγηση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς.²⁷ Τόσο το θεωρητικό της οικοδόμημα όσο και ο ορισμός της, συγκαταλέγονται στις επονομαζόμενες μέσου βεληνεκούς θεωρήσεις, μετατρέποντάς την σε μέσο ερμηνείας πολλαπλών όψεων ενός ή διαφόρων φαινομένων, που πιθανόν να συνιστούν ένα είδος ιδιαιτερότητας κάποιου κοινωνικού θεσμού ή πλαισίου ή να εκτείνονται διεθνώς.²⁸ Άλλωστε, κατά την ως άνω έννοια μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα, ώστε να δημιουργηθούν νέες συγκεκριμένες υποθέσεις με τις οποίες θα ερμηνευτούν νέα μορφώματα και θα διερευνηθούν ήδη γνωστές θεωρήσεις.²⁹

Όταν ο δομολειτουργισμός³⁰ βρισκόταν σε παρακμή τη δεκαετία του 1970, η έννοια της ανομίας οδηγήθηκε σε εξαφάνιση από την κοινωνιολογική επιστήμη, παρότι αποτελούσε βασική παράμετρο για την κοινωνική έρευνα.³¹ Όμως, στα τέλη του 1980 άρχισε να αναζωπυρώνεται και να ενισχύεται, ενώ καίτοι τροποποιήθηκε πολλαχώς ο συγκεκριμένος όρος, μέχρι και σήμερα θεωρείται ότι καταλαμβάνει σπουδαία θέση στην κοινωνιολογική θεωρία.³²

Η ανομία, ως αντικείμενο ανάλυσης έχει άλλοτε ένα αποκομμένο μέρος της κοινωνίας, όπως επί παραδείγματι είναι ο επιχειρηματικός κόσμος ή ο κοινωνικός θεσμός των επιστημών και άλλοτε όλη την κοινωνία σε συγκεκριμένο χωροχρόνο.³³ Έχουν αναφερθεί αρκετές προτάσεις

²⁷ M. Deflem, 'Anomie: History of the Concept', *Elsevier*, December 2015, p.718, https://www.researchgate.net/publication/304188970_Anomie_History_of_the_Concept, (Πρόσβαση την 07-11-2024).

²⁸ Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική, Αθήνα, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας 2014, σ.78.

²⁹ Steven Lukes, όπως αναφέρεται στο: Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.78.

³⁰ Ο δομολειτουργισμός είναι μια θεωρητική προσέγγιση στις κοινωνικές επιστήμες, κυρίως στην ανθρωπολογία και την κοινωνιολογία, που αντιλαμβάνεται την κοινωνία ως ένα πολύπλοκο σύστημα, του οποίου τα διάφορα μέρη συνεργάζονται για να διατηρήσουν τη σταθερότητα και την κοινωνική τάξη. Η εν λόγω θεωρητική προσέγγιση επικρίθηκε για τον συντηρητισμό του, καθώς θεωρεί την κοινωνία ως αρμονική και σταθερή, υποτιμώντας τις ανισότητες και τις συγκρούσεις. Παρόλα αυτά, παραμένει μια από τις βασικές θεωρίες στην κοινωνιολογία.

³¹ M Deflem, ό.π., σ. 721.

³² Στο ίδιο, σ.718, 721.

³³ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.78.

αναφορικά με τις αιτίες ανάπτυξης της ανομίας, που αντανακλούν τις διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες, ενώ συγχρόνως οι αναφορές της προσδιορίζουν την κοινωνική οργάνωση.³⁴ Γι' αυτό η έννοιά της δεν είναι απόλυτη, δεδομένου ότι η απόλυτη ανομία θα ταυτιζόταν με την άρνηση της κοινωνίας, ενώ παρόλο που δε συνιστά μια *ad hoc* θεώρηση των εγκλημάτων λευκού περιλαιμίου, συνεχίζει να ερμηνεύει τέτοιου είδους κοινωνικά φαινόμενα.³⁵

1.1.1 Η οπτική του Durkheim

Σύμφωνα με τον Durkheim, είναι απαραίτητη η ύπαρξη κανονιστικών αξιών για να καθοριστούν και να περιοριστούν οι ανθρώπινες επιθυμίες, ώστε να υπάρχει δυνατότητα επίτευξής τους με χρήση των διαθέσιμων μέσων.³⁶ Όταν υφίσταται αδυναμία ικανοποίησης των ανθρώπινων αναγκών και υλοποίησης των κοινωνικών σκοπών, τότε οι πολίτες δεν μπορούν να ευτυχίσουν και βασανίζονται.³⁷ Εξάλλου, η απουσία ισορροπίας μεταξύ των μέσων και των επιδιώξεων, συμπίπτει χρονικά με περιόδους κοινωνικοοικονομικών μεταβολών, στις οποίες επικρατεί είτε οικονομική ακμή είτε κρίση είτε κάποια άλλη ραγδαία οικονομική εξέλιξη, που δε συμβαδίζει με την αντίστοιχη πρόοδο των κοινωνικών θεσμών, οδηγώντας έτσι στην ανομία ή στην κοινωνική απορρύθμιση.³⁸

Ουσιαστικά η ανομία, θεωρείται αποτέλεσμα της κοινωνικής απορρύθμισης, επειδή η κοινωνία αδυνατώντας να εξασφαλίσει τον ηθικό μανδύα των θεσμών της, προσομοιάζει με έναν ατέρμονο κύκλο, στον οποίο δεν βρίσκουν τέλος οι απεριόριστες και ανεξέλεγκτες επιθυμίες των πολιτών.³⁹ Επομένως, όταν έχουν εξασθενήσει η συλλογική συνείδηση και οι επικρατούσες συλλογικές παραστάσεις λόγω ανομίας, τότε ο κανόνας - το κανονικό, ως μέρος του προβλήματος, είναι παθολογικό.⁴⁰

³⁴ Στο ίδιο, σ.78.

³⁵ N. Passas, όπως αναφέρεται στο: Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.78-79.

³⁶ J. G. Bernburg, Anomie and Crime, in: J. G. Bernburg et al., *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, New York, Springer, 2014, σ.3.

³⁷ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.80.

³⁸ Στο ίδιο, σ.80.

³⁹ Στο ίδιο, σ.81.

⁴⁰ S. Georgoulas, όπως αναφέρεται στο: Σ. Γεωργουλός, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, στο: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019, σ.59.

1.1.2 Η οπτική του Merton

Κατά την άποψη του Merton, οι αιτίες του εγκληματικού φαινομένου δύναται να εντοπιστούν στην ύφανση της αμερικάνικης κοινωνίας,⁴¹ επειδή θεωρητικά κάθε πολίτης μπορεί να ανέλθει στην κοινωνική κλίμακα, αλλά η υπάρχουσα δομή δεν προσφέρει ίσες ευκαιρίες, ώστε να πραγματοποιηθεί η συγκεκριμένη κοινωνική επιδίωξη.⁴² Σε αυτήν την αντίφαση ο Merton εντοπίζει την ανομία ως κύρια πηγή παρέκκλισης.⁴³ Επιπρόσθετα, υποστηρίζει ότι, οι διεφθαρμένες πρακτικές δε συνιστούν δυσλειτουργίες και μη κανονικές απαντήσεις σε ένα σύστημα που λειτουργεί κανονικά, αλλά κανονικές απαντήσεις σε ένα δομικά δυσλειτουργικό, μη κανονικό και ανομικό σύστημα.⁴⁴

Εν προκειμένω, η περιγραφή της ανομίας γίνεται περισσότερο με όρους κοινωνικής σύγκρουσης παρά με όρους κοινωνικού συμβολαίου.⁴⁵ Όταν η κοινωνική και η πολιτισμική δομή δεν βρίσκονται μεταξύ τους σε αρμονία και η δεύτερη επιβάλει συμπεριφορές που εμποδίζονται από την πρώτη τότε προκαλείται μια ένταση, που οδηγεί στην απουσία κανόνων ή στην παραβίαση αυτών.⁴⁶ Μολονότι οι επιπτώσεις της εν λόγω δομικής ασυνέπειας είναι οι επαναστατικές συμπεριφορές, συνήθως η απάντηση σε αυτές τις συνθήκες είναι η προσαρμογή των ατόμων.⁴⁷

Η έννοια της ανομίας, υπό αυτό το πρίσμα, αναφέρεται στη συρρίκνωση της κοινωνικής συνοχής, σε ενδογενή κοινωνικά στοιχεία, στην κατάρρευση όλων των αποδεκτών προτύπων της κοινωνίας και εν γένει στην απουσία κοινωνικής συναίνεσης.⁴⁸ Γι' αυτό τα εγκλήματα του λευκού περιλαίμιου, τα οποία θα αναλύσουμε στη συνέχεια, ως μορφές παρέκκλισης, εντοπίζονται από το Merton στις λειτουργίες του κοινωνικού συστήματος, προερχόμενα αφενός από τη διαντίδραση⁴⁹ κάθε κοινωνικής δομής και λειτουργίας που επιτελούν και αφετέρου από την αλληλόδραση ανάμεσα στους ίδιους τους πολίτες.⁵⁰

⁴¹ J. G. Bernburg, ό.π., σ.6.

⁴² Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.76.

⁴³ J. G. Bernburg, ό.π., σ.6.

⁴⁴ R. Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York, The Free Press, 1968, p.185-186.

⁴⁵ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.76-77.

⁴⁶ Σ. Βιδάλη, *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σ.145.

⁴⁷ Σ. Βιδάλη, *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, ό.π., σ.145.

⁴⁸ R. Merton, όπως αναφέρεται στο: Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.77.

⁴⁹ (αλληλεπίδραση)

⁵⁰ Β. Βασιλαντωνοπούλου *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.78.

Ουσιαστικά, η ανομία λειτουργεί ως διττός μηχανισμός, που αφενός δύναται να οδηγήσει σε εγκληματικές συμπεριφορές από άτομα που νιώθουν αποκλεισμένα και αφετέρου επιτρέπει στους ισχυρούς να εκμεταλλεύονται το σύστημα προς όφελός τους, χωρίς επιπτώσεις. Έτσι, η αποδιδόμενη υπερβολική αξία στην επίτευξη κυρίαρχων στόχων από ένα πολιτισμικό σύστημα, προκαλεί στους πολίτες συναισθηματική αποστασιοποίηση από την έννοια κάθε κανονισμού.⁵¹ Συνάμα, «αγιοποιώντας» τους στόχους προκαλείται αποθητικοποίηση των διαδικασιών ή αλλιώς αποθεσμοποίηση των μέσων.⁵² Δηλαδή, δεν συνδέεται από τον Merton το moral ούτε με την ηθική ούτε με ορισμένο ηθικό κώδικα, αλλά με το έθος⁵³, το οποίο παραπέμπει στους υπάρχοντες κανονισμούς των ομάδων ή και στο πρότυπο του συμβολαιακού κράτους.⁵⁴

Επομένως, κατά τον Merton η κοινωνία αποτελείται από διάφορους θεσμούς που επιτελούν συγκεκριμένες, αλλά απαραίτητες λειτουργίες για τη σταθερότητά και τη διατήρηση της.⁵⁵ Όταν όμως αυτές δεν επιτελούνται σωστά ή όταν υπάρχουν λανθάνουσες⁵⁶ λειτουργίες που υπονομεύουν το σύστημα,⁵⁷ μπορεί να προκύψει ανομία.⁵⁸

1.1.3 Λοιπές εγκληματολογικές προσεγγίσεις

Η έννοια της ανομίας χρησιμοποιήθηκε από τον Sutherland, ως βασική παράμετρος για την εξήγηση των εγκλημάτων του λευκού περιλαιμίου και αναφέρεται σε μια κατάσταση σύγκρουσης, που αναπτύσσεται μεταξύ της επιχειρηματικής πραγματικότητας και των οικονομικών παραδόσεων.⁵⁹ Επιπρόσθετα, οι Messner και Rosenfeld, χρησιμοποιώντας μια διαφορετική προσέγγιση από αυτή του Merton και επικεντρωμένοι στην κοινωνική κατάσταση, χαρακτήρισαν την ανομία ως μια εμμονή των κοινωνιών για οικονομική

⁵¹ Σ. Βιδάλη, *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, ό.π., σ.146.

⁵² R. Merton, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, ό.π., σ.146.

⁵³ έθιμο, συνήθεια

⁵⁴ Στο ίδιο, σ.146.

⁵⁵ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, στο: Σ., Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019, σ.176.

⁵⁶ Αυτές οι λειτουργίες δεν εντάσσονται στις εμφανείς/άμεσες επιδιώξεις των υποκειμένων, έχουν όμως διαρκή ρόλο και χαρακτήρα στη διατήρηση του συστήματος (Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.176-178).

⁵⁷ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.176-177.

⁵⁸ Για παράδειγμα, αν τα πολιτικά κόμματα, αντί να προάγουν το δημόσιο συμφέρον, λειτουργούν με μεθόδους ενίσχυσης της διαφθοράς, αυτό συμβάλλει στη διάβρωση των κοινωνικών αξιών και στην ενίσχυση της ανομίας.

⁵⁹ Στο ίδιο, σ.76.

καταξίωση, όπου οι πολιτισμικές τους αξίες είναι συνδεδεμένες με την επιτυχία, τον ατομικισμό και την απόκτηση κέρδους.⁶⁰

Τέλος, κατά τον Talcott Parsons, με την ανομία περιγράφεται η κατάρρευση των κανόνων ανθρώπινης συμπεριφοράς, επειδή η ανθρώπινη βούληση είναι βασικής σπουδαιότητας για την κοινωνική λειτουργία.⁶¹ Επίσης, ο όρος της ανομίας χρησιμοποιήθηκε από τον Parsons, για την αναφορά του σε καταστάσεις όπου προσδοκίες και πραγματικότητα βρίσκονται σε ασυμφωνία, συμπεριλαμβάνοντας την διάλυση των κοινωνικών τάξεων, εξαιτίας της αναποτελεσματικής ρύθμισης των ανθρωπίνων συμπεριφορών.⁶² Εξάλλου, όταν οι κοινωνικές πρακτικές επηρεάζουν αρνητικά το σύστημα ή όταν οι θεσμοί αποτυγχάνουν να επιτελέσουν τις απαραίτητες λειτουργίες τους, δημιουργούνται συνθήκες που επιτρέπουν την εμφάνιση ανομικών συμπεριφορών.

1.2 Τα εγκλήματα λευκού κολάρου

Ο Sutherland εισήγαγε τη δεκαετία του 1940 για πρώτη φορά την ορολογία των εγκλημάτων του λευκού περιλαιμίου, υποστηρίζοντας πως η εν λόγω έννοια θα έδινε την δυνατότητα αναμόρφωσης των εγκληματολογικών θεωριών απέναντι στην τάση επεξήγησης των εγκλημάτων με όρους κοινωνικής ή ατομικής παθογένειας.⁶³ Κατά την άποψή του, τα εγκλήματα παράγονται λόγω μιας συγκρουσιακής διαδικασίας, που οφείλεται στις πολυσύνθετες και ανομοιογενείς κοινωνίες, στο πλαίσιο των οποίων όλες οι κοινωνικές ομάδες μάχονται για την προάσπιση των συμφερόντων τους.⁶⁴ Η κοινωνική ομάδα που επιτυγχάνει να επικρατήσει και να αναδειχθεί κυρίαρχη, εξασφαλίζει τα συμφέροντά της μέσω της διαδικασίας νομοθέτησης.⁶⁵ Αυτό έχει ως απόρροια τόσο λόγω της ιδιαιτερότητας αυτών των εγκλημάτων όσο και λόγω του κοινωνικού status των εμπλεκομένων να υπάρχει ένας μεγάλος σκοτεινός αριθμός εγκληματικότητας.⁶⁶ Εξάλλου, αυτές οι υποθέσεις συνήθως

⁶⁰ A. Teymoori et al., 'Revisiting the Measurement of Anomie', *PLOS ONE*, vol. 11, no. 7, 2016, p.2, <https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0158370&type=printable>, (Πρόσβαση την 07-11-2024).

⁶¹ M. Deflem, ό.π., σ.720.

⁶² Στο ίδιο, σ.720.

⁶³ Σ. Γεωργουλός, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.41.

⁶⁴ Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Λευκά Κολάρα» και Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική, ό.π., σ.62.

⁶⁵ Στο ίδιο, σ.62.

⁶⁶ Χ. Ζαραφωνίντου, *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2004, σ.110.

διεκπεραιώνονται με εξωδικαστικές ρυθμίσεις και σπανίως ακολουθείται η δικαστική οδός.⁶⁷ Βέβαια, η νομοθέτηση δίχως την ενσωμάτωση ηθικών δεσμεύσεων δε συμβάλει στην προώθηση μιας κοινής κουλτούρας και νοοτροπίας, με αποτέλεσμα να εντείνεται ακόμη περισσότερο η παραβατική συμπεριφορά και η κοινωνική σύγκρουση.⁶⁸

Επιπρόσθετα, ο Sutherland συμπέρανε ότι τα εγκλήματα αποτελούν ανθρώπινες συμπεριφορές που προϋπάρχουν της νομοθεσίας, καθώς η εγκληματοποίηση ορισμένων συμπεριφορών ταυτίζεται χρονικά με την αναγνώριση της προσβολής ή απειλής των αξιών της επικρατούσας κουλτούρας κατά τη συγκρουσιακή διαδικασία.⁶⁹ Έτσι, οδηγήθηκε στη θεωρία των διαφορικών συναναστροφών ή συγχρωτισμού, όπου σύμφωνα με τις αρχές της οι άνθρωποι μαθαίνουν να εγκληματούν μέσα από την αλληλόδραση και την συναναστροφή τους με άλλους ανθρώπους του περίγυρού τους, κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησης και επικοινωνίας τους.⁷⁰ Αυτό σημαίνει πως οι άνθρωποι υιοθετούν εγκληματικές συμπεριφορές, διότι έχουν περισσότερες επαφές με παραβατικά πρότυπα και απομονώνονται από τα άκρως αντίθετα.⁷¹

Ιδιαίτερη σπουδαιότητα έχει η άποψη του Sutherland για τους εγκληματίες του λευκού περιλαιμίου και ειδικότερα η παραδοχή πως τα εγκλήματα τελούνται εκτός από τους δράστες του μπλε κολάρου, δηλαδή τους εγκληματίες του δρόμου που ανήκουν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα,⁷² και από άτομα υψηλής κοινωνικής θέσης και κύρους κατά τη διάρκεια των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων.⁷³ Με άλλα λόγια, οι εγκληματίες του λευκού περιλαιμίου, ως επί το πλείστον, προέρχονται από εύπορες οικογένειες, υιοθετούν τις αξίες της επίσημης κουλτούρας και τις εγκληματικές συμπεριφορές που υπαγορεύονται από τη συνηθισμένη ακολουθούμενη επιχειρηματική πρακτική, που γνώρισαν γαλουχούμενοι σε ένα περιβάλλον αλαζονείας.⁷⁴ Μάλιστα, για τις παράνομες πράξεις των εν λόγω ατόμων

⁶⁷ Χ. Ζαραφονίντου, ό.π., σ.110.

⁶⁸ Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Λευκά Κολάρα» και Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική, ό.π. σ.62.

⁶⁹ Στο ίδιο, σ.62.

⁷⁰ Ν. Κουλούρης, ό.π. σ.24-25.

⁷¹ Χ. Ζαραφονίντου, ό.π., σ.111.

⁷² Ν. Κουλούρης, ό.π. σ.24.

⁷³ Ν. Τσιρώνης, Τεχνικές ανίχνευσης των ύποπτων χρηματοοικονομικών ροών στο πλαίσιο της ανάκρισης, στο: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019, σ.362.

⁷⁴ Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Λευκά Κολάρα» και Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική, σ.65.

περισσότερη σημασία έχει η κοινωνική και πολιτική δύναμη που τους εξασφαλίζει παρά το μέγεθος των οικονομικών τους δυνατοτήτων.⁷⁵

Ενδεχομένως, η ρίζα αυτού του είδους των εγκλημάτων εντοπίζεται σε μια πολιτική οικονομία συσσώρευσης κεφαλαίων από τους ισχυρούς και πλούσιους σε σχέση με τις ανάγκες της υπόλοιπης κοινωνίας.⁷⁶ Η πίεση για δύναμη και κέρδη αποτελεί την εγκληματογενετική δύναμη του συγκεκριμένου είδους ανομίας.⁷⁷ Άλλωστε, η επιβίωση ιδίως των εταιριών γίνεται μέσω των κερδών και του ανταγωνισμού και η είσοδός τους στην αγορά γίνεται για λόγους επιτυχίας και πλουτισμού και όχι για παροχή κοινωνικών υπηρεσιών ή λόγω ηθικών κινήτρων.⁷⁸

Ο Paul Tappan, ασκώντας κριτική στο έργο του Sutherland, υποστήριξε ότι εφόσον ορισμένοι άνθρωποι δεν διώκονται για κάποιο αδίκημα, είναι λάθος να περιγράφονται ως εγκληματίες, καθώς οι συμπεριφορές τους αποτελούν συνηθισμένες επιχειρηματικές δραστηριότητες.⁷⁹ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι δράστες αυτών αντιμετωπίζονται ευνοϊκά και δίχως στιγματισμό από τη δικαιοσύνη και τη νομοθεσία του εκάστοτε κράτους.⁸⁰ Ακόμη, οι παράνομες πράξεις τους, καταδεικνύουν το σύνδρομο ανωμαλίας στην αγορά, που αναπτύσσεται με φόβο, κυνική στάση και δυσπιστία προς τους νόμους, μεγεθύνοντας την πρόθεση τους για αθέμιτο και παράνομο τρόπο δράσης στις αγορές.⁸¹ Με αυτή την προσέγγιση ταυτίζονται και αρκετοί φιλελεύθεροι φιλόσοφοι, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και ο Sandel, που θεωρεί πως συγκεκριμένοι άνθρωποι ενδεχομένως να απωλέσουν τις αξίες τους με αποτέλεσμα τον αποπροσανατολισμό της «ηθικής πυξίδας» τους.⁸² Γι' αυτό, η λύση είναι η θεσμοθέτηση και αναζωογόνηση των καλών αξιών, ώστε να εφαρμοστούν μετ' έπειτα στους πολίτες που αντιμετωπίζουν πρόσκαιρα αξιακό αποπροσανατολισμό.⁸³

⁷⁵ Sutherland, όπως αναφέρεται στο: Ν. Κουλούρης, ό.π. σ.24.

⁷⁶ Σ. Γεωργουλός, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.41.

⁷⁷ Στο ίδιο, σ.41.

⁷⁸ Γ. Αντωνόπουλος και S Hall, ό.π., σ.252.

⁷⁹ Σ. Γεωργουλός, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.42.

⁸⁰ Ν. Κουλούρης, ό.π. σ.25.

⁸¹ S. Karstedt και S. Farral, όπως αναφέρεται στο: Γ. Αντωνόπουλος και S. Hall, Νόμιμες επιχειρήσεις «οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης, στο: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. Ε.Α.Π., 2019, σ.250.

⁸² Γ. Αντωνόπουλος και S Hall, ό.π., σ.251.

⁸³ Στο ίδιο, σ.251.

1.3 Τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα

Τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα ως έννοια διανύουν την τρίτη μόλις δεκαετία από τότε που πρωτοεμφανίστηκαν δημοσίως σε επιστημονικά κείμενα, ενώ η χρήση του συγκεκριμένου όρου είναι σημαντικά περιορισμένη, δεδομένης της αδυναμίας σύγκλισης απόψεων μεταξύ των μελετητών του εγκληματικού φαινομένου.⁸⁴ Μάλιστα, ο συγκεκριμένος όρος αντανάκλα τις θεωρητικές προσεγγίσεις των κριτικών εγκληματολόγων κατά την περίοδο 1990-2000.⁸⁵

Πιο συγκεκριμένα, η ανωτέρω έννοια εμφανίστηκε πρώτη φορά το 1990 από τους Kramer και Michalowski κατά τη διάρκεια παρουσιάσεων σε συνέδρια και διατυπώθηκε σε κείμενο το 1992.⁸⁶ Κατά την άποψη τους, θα έπρεπε να αυξηθεί το ενδιαφέρον της κοινωνίας για τη σοβαρή εγκληματικότητα που παράγεται από την αλληλεπίδραση επιχειρήσεων και κρατών και να μη γίνεται αντιληπτή⁸⁷ διακριτά ως εταιρικό και κρατικό έγκλημα.⁸⁸ Έτσι, η πρώτη εννοιολογική προσέγγιση περιλάμβανε τόσο τις νομικά έκνομες συμπεριφορές όσο και τις κοινωνικά ζημιολόγες, ως απόρροια της εν λόγω αλληλεπίδρασης.⁸⁹

Σύμφωνα με την εννοιολογική προσέγγιση των Michalowski και Kramer, ως κρατικο-εταιρικά εγκλήματα ονομάζονται οι κοινωνικά επιβλαβείς ή έκνομες πράξεις, οι οποίες τελούνται, όταν οι θεσμοί πολιτικής διακυβέρνησης συνεργάζονται με τους φορείς παροχής υπηρεσιών και οικονομικής παραγωγής για την επίτευξη ενός στόχου.⁹⁰ Συνεπώς, κύριος σκοπός αυτής της έννοιας ήταν να κατανοηθεί, ότι στο σημερινό παγκοσμιοποιημένο καπιταλιστικό σύστημα, η λειτουργία των εταιρειών και κυβερνήσεων δεν είναι ανταγωνιστική και ανεξάρτητη, αλλά συνυφασμένη με το πρίσμα επίτευξης όμοιων επιδιώξεων, που πραγματοποιούνται από τους δύο αυτούς φορείς με τρόπο συνεργατικό.⁹¹

Υπό το πρίσμα της θεώρησης του Chambliss για τα κρατικά οργανωμένα εγκλήματα και συνδυαστικά με την πρόοδο των εγκλημάτων του λευκού κολάρου, στο επίκεντρο των ερευνών τους έθεσαν τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου τομέα.⁹² Οι ανωτέρω,

⁸⁴ Σ. Γεωργουλός, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.47.

⁸⁵ Σ. Βιδάλη, Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα, ό.π., σ.135.

⁸⁶ P. Michalowski and P. Kramer, State-Corporate Crime and Criminological Inquiry, in: N. Pontell, G. Geiss (eds). *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*, Springer, Irvine, 2007, p.208.

⁸⁷ (όπως συνηθιζόταν μέχρι τότε)

⁸⁸ Σ. Γεωργουλός, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.47.

⁸⁹ P. Michalowski and P. Kramer, ό.π., σ.200.

⁹⁰ Kramer et al., όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα, ό.π., σ.136.

⁹¹ Σ. Γεωργουλός, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.47.

⁹² P. Michalowski and P. Kramer, ό.π., σ.208.

εστίασαν στην ανάπτυξη παράνομων σχέσεων της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας και στις παραβάσεις του κράτους, όπου εκτός άλλων, εντοπίζονται (α) στην διάχυση της εγκληματικότητας μέσω των πολλαπλών ευκαιριών, που αναδύονται για την πολιτική και κοινωνική εξέλιξη, τη διατήρηση αλλά και την κατάκτηση της εξουσίας, (β) στην αδρανοποίηση τήρησης της νομοθεσίας και (γ) στη διαδικασία εγκληματοποίησης.⁹³ Αργότερα όμως, οι Michalowski και Aulette διατύπωσαν μια νέα θεώρηση των εν λόγω εγκλημάτων, στην οποία είναι αναγκαία η ανατροφοδοτούμενη και επαναλαμβανόμενη αλληλεπίδραση των ακολουθούμενων πολιτικών και πρακτικών και όχι μια απλή σύμπραξη σε ορισμένες πράξεις.⁹⁴ Επομένως, είναι απαραίτητη η μακρόχρονη δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ κράτους και επιχειρήσεων.⁹⁵

Αναμφίβολα, τόσο οι προηγηθείσες όσο και οι επόμενες έρευνες συνέδραμαν στη βαθύτερη κατανόηση του φαινομένου και στην καλύτερη ανάπτυξη των διαφορετικών πτυχών των κρατικο-επιχειρηματικών εγκλημάτων.⁹⁶ Επί παραδείγματι, οι Kauzlarich και Matthews τόνισαν, πως η έννοια των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων παραπέμπει σε ένα φαινόμενο πέρα από μεμονωμένες νομικές παραβιάσεις, ενώ κατά τους Michalowski, Gross και Barnet, το κυνήγι για κέρδη δύναται να οδηγήσει σε επιβλαβείς πρακτικές και πολιτικές σε βάρος καταναλωτών και υπαλλήλων.⁹⁷ Συγχρόνως, πολλαπλασιάζονται οι ευκαιρίες διάπραξης εγκλημάτων από την παντελή απουσία ή τον ελλιπή κοινωνικό έλεγχο, το οποίο οφείλεται άλλοτε στην αυτονομία του ελεγκτή από τον ελεγχόμενο και άλλοτε στην αλληλεξάρτησή τους.⁹⁸ Εν συνεχεία, όπως αποδείχθηκε από τον Vaughan, και στην εν λόγω περίπτωση πρόκειται για μια κανονικοποίηση της παρέκκλισης.⁹⁹

Αξιομνημόνευτο είναι ότι, η έννοια των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων περιλαμβάνει 3 σπουδαία χαρακτηριστικά: Πρώτον, μας οδηγεί στη μέθοδο με την οποία τα αποκλίνοντα οργανωσιακά αποτελέσματα συνιστούν προϊόντα των σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα σε διαφορετικούς κοινωνικούς θεσμούς.¹⁰⁰ Δευτερευόντως, αναδεικνύει τις μεθόδους με τις οποίες οι οριζόντιες σχέσεις ανάμεσα σε πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς προσδίδουν

⁹³ Σ. Βιδάλη Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα, ό.π., σ.135.

⁹⁴ Στο ίδιο, σ.136.

⁹⁵ Στο ίδιο, σ.136.

⁹⁶ Σ. Γεωργουλός, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.48.

⁹⁷ Στο ίδιο, σ.49.

⁹⁸ Στο ίδιο, σ.49.

⁹⁹ Στο ίδιο, σ.49.

¹⁰⁰ I. Bernat and D. Whyte, State-Corporate Crimes, in: M. Rorie et al., *The Handbook of White-Collar Crime*, Wiley Blackwell, p.130, <https://doi.org/10.1002/9781118775004.ch9>, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

αυξημένες δυνατότητες για να παραχθούν κοινωνικά επιβλαβείς συμπεριφορές.¹⁰¹ Τέλος, μας κατευθύνει στην εξέταση των κάθετων σχέσεων ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα οργανωτικής δράσης: του πολιτικοοικονομικού, του θεσμικού και του ατομικού.¹⁰²

Όλα τα ανωτέρω συναποτελούν μια ενοποιημένη εγκληματολογική προσέγγιση των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων, που αρχικά εισήγαγαν οι Michalowski και Kramer και το 1998 επαναδιατύπωσαν οι Kramer και Kauzlarich.¹⁰³ Ο συγκεκριμένος όρος προσπαθεί να συνδυάσει την θεώρηση των διαφορικών συναναστροφών, που διατύπωσε ο Sutherland σε ατομικό επίπεδο δραστηριοποίησης, τη θεωρία της ανομίας για τα επιχειρηματικά εγκλήματα στο επίπεδο του θεσμού-φορέα δράσης και την οργανωσιακή θεωρητική προσέγγιση, ενώ στο δομικό επίπεδο επιδιώκεται ο συνδυασμός με την εγκληματογόνα καπιταλιστική δύναμη.¹⁰⁴ Τέλος, κατά την εν λόγω θεώρηση, απαιτούνται τρεις καταλύτες για την επίτευξη τέτοιων εγκλημάτων, όπου ο ένας σχετίζεται με την ύπαρξη και τη μορφή του κοινωνικού ελέγχου σε κάθε επίπεδο, ο δεύτερος αφορά τη σπανιότητα των νόμιμων μέσων που διαθέτει μια κοινωνία προκειμένου να επιτευχθούν συγκεκριμένοι στόχοι και ο τρίτος αναφέρεται στη στοχοπροσήλωση των πολιτών, στο πλαίσιο των φορέων που ελέγχουν μέσω αξιολογήσεων την επίδοση, σε μια εν γένει κουλτούρα αποτελεσματικότητας.¹⁰⁵

1.4 Το οργανωμένο έγκλημα

Άμεσα συνδεδεμένα με τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα είναι και το ΟΕ. Αποτελεί ένα πολύπλοκο φαινόμενο του οποίου η διαμόρφωση και η εξέλιξη έρχεται ως συνέπεια κοινωνικών και πολιτικοοικονομικών μεταβολών.¹⁰⁶ Σύμφωνα με τον Ruggiero, το ΟΕ αναπτύσσεται χρησιμοποιώντας παγκοσμίου εμβέλειας δίκτυα, που τους επιφέρουν σημαντικά κέρδη, εξαιτίας της προσαρμοστικότητας και ευελιξίας που παρουσιάζουν στις διαρκώς μεταβαλλόμενες καταστάσεις, στην τεχνολογική πρόοδο και στη δυναμική των αγορών.¹⁰⁷ Ο

¹⁰¹ I. Bernat and D. Whyte, *State-Corporate Crimes*, ό.π., p.130.

¹⁰² P. Michalowski and P. Kramer, ό.π., p.209.

¹⁰³ Στο ίδιο, p.210, 214.

¹⁰⁴ Σ. Γεωργουλός, *Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα*, ό.π., σ.49.

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σ.49.

¹⁰⁶ Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2021, <https://www.astynomia.gr/file/2022/12/05122022ekthesiorganwmenou2021.pdf>, (Πρόσβαση την 10-12-2024), σ.12.

¹⁰⁷ V. Ruggiero, "Introduction: the organization of crime", 2012, In: Ph. Gunev and V. Ruggiero, 2012, *Corruption and organised Crime in Europe. Illegal Partnership*, Routledge, London and New York, Talyor and Francis Group, 2012, p.10.

σπουδαιότερος και βασικότερος παράγοντας εξέλιξής του αποτέλεσε αναμφισβήτητα το διαδίκτυο και οι νέες τεχνολογίες.¹⁰⁸ Ασφαλώς, όμως το ΟΕ αναβαθμίστηκε ποιοτικά και ποσοτικά λόγω της παράλειψης ελέγχου στην κίνηση κεφαλαίων, της παγκοσμιοποίησης των οικονομιών και γενικότερα από την ανάπτυξη των διεθνών αγορών.¹⁰⁹

Τις τελευταίες δεκαετίες, ο εννοιολογικός προσδιορισμός του ΟΕ απασχόλησε αρκετούς θεωρητικούς, επιστήμονες και ερευνητές.¹¹⁰ Τόσο η Ε.Ε. όσο και η παγκόσμια κοινότητα έδειξαν σημαντική ολιγωρία στην υιοθέτηση ενός κοινού ορισμού του ΟΕ, με συνέπεια να υφίστανται διαφορετικοί ορισμοί του συγκεκριμένου είδους εγκλημάτων μεταξύ των χωρών και να αντιμετωπίζονται με διαφορετικά νομοθετικά πλαίσια και αντεγκληματικές πολιτικές.¹¹¹ Παρά τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των ποικίλων ορισμών των συγκεκριμένων εγκλημάτων υπάρχουν κάποια κύρια σημεία, με τα οποία προσδιορίζεται η ύπαρξή τους.¹¹² Πρώτα, όμως πρέπει να διακριθούν τα ΟΕ από τις ΕΟ.

Ο όρος εγκληματική οργάνωση τυποποιήθηκε στον ΠΚ προκειμένου να δύναται η υπαγωγή πραγματικών περιστατικών ΟΕ σε ποινικές διατάξεις. Προτού όμως θεσπιστεί ο Ν. 2928/2001, η Χώρα μας δε διέθετε *ad hoc* διατάξεις, ώστε να ρυθμίζονται οι περιπτώσεις της οργανωμένης εγκληματικότητας.¹¹³ Αναμφισβήτητα, το ως άνω φαινόμενο υπήρχε και παλαιότερα, αλλά δεν γινόταν αντιληπτό ως τέτοιο.¹¹⁴ Παράλληλα, στη διατήρηση του εν λόγω προβλήματος αρωγός αποδείχθηκε και η εμπεδωμένη αντίληψη των πολιτών, περί μη ταυτοποίησης των ΟΕ ως σκανδάλων σχετιζόμενων με τα διαπλεκόμενα συμφέροντα των ισχυρών, του δημοσίου τομέα, των οργανωμένων δράσεων γύρω από την παραοικονομία και έτερων οικονομικών αδικημάτων.¹¹⁵ Πλέον, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 187 παρ.1 ΠΚ, ως ΕΟ ορίζεται η συγκρότηση ή ένταξη τουλάχιστον 3 ατόμων ως μέλη σε οργάνωση, που έχει διαρκή εγκληματική δράση και είναι επιχειρησιακά δομημένη, ενώ παράλληλα επιδιώκει την διάπραξη περισσότερων κακουργημάτων. Σε αυτήν την περίπτωση επιβάλλεται κάθειρξη μέχρι 10 έτη όπως και χρηματική ποινή, ενώ το πρόσωπο που διευθύνει την

¹⁰⁸ Ε. Στεργιουλής, 'Όψεις του οργανωμένου εγκλήματος στην Ελλάδα και στην Ευρώπη', *Crime Times*, 2021, vol. 5, no. 15, <https://www.crimetimes.gr/όψεις-του-οργανωμένου-εγκλήματος-σ/>, (Πρόσβαση την 06-12-2024).

¹⁰⁹ Ε. Σταμούλη, Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές, ό.π., σ.1194.

¹¹⁰ L. Paoli and T. Vander Beken, Organized Crime. A Contested Concept, in: Paoli, L., (ed), *The Oxford Handbook of Organised Crime*, Oxford University Press, United Kingdom, 2014, p.15.

¹¹¹ Ε. Στεργιουλής, ό.π..

¹¹² Μ. Μπόση και Η. Βασιλειάδης, ό.π.

¹¹³ Γ. Χλούπης, 'Το άρθρο 187 Π.Κ.: οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης', *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2020, σ.537.

¹¹⁴ Ε. Σταμούλη, Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα, ό.π., σ.221.

¹¹⁵ Ε. Σταμούλη, Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές, ό.π., σ.1206.

οργάνωση τιμωρείται με κάθειρξη.^{116 117} Επομένως, βλέπουμε ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση το ενδιαφέρον του νομοθέτη επικεντρώνεται στους όρους και τη μέθοδο διάρθρωσης και συγκρότησης ομάδων που επιδιώκουν τη σε βάθος χρόνου διάπραξη εγκλημάτων.¹¹⁸ Επίσης, παρόλες τις ελλείψεις και συστηματικές αστοχίες, επιδίωξη του Έλληνα νομοθέτη είναι να εφαρμοστούν οι δράσεις αντεγκληματικής πολιτικής, που εφαρμόζονται και διεθνώς.¹¹⁹

Εν αντιθέσει, η εγκληματολογική έννοια του ΟΕ παραπέμπει σε κοινωνικά φαινόμενα, συστηματικής παραβατικότητας με στόχο την αποκόμιση ωφελημάτων και σε άλλους αιτιακούς παράγοντες που συμβάλουν στην εμφάνισή του.¹²⁰ Με άλλα λόγια, η συγκεκριμένη έννοια προσδιορίζει ένα φαινόμενο που αφορά όχι μόνο το οργανωσιακό του μέρος, αλλά δημιουργείται στο πλαίσιο μιας κοινωνικής πραγματικότητας.¹²¹ Πρόκειται για ένα σύνθετο φαινόμενο, που αναπτύσσεται και μεταβάλλεται αναλόγως της επικρατούσας κοινωνικής και πολιτικοοικονομικής κατάστασης.¹²²

Επίσης, είναι πλέον γνωστό, ότι το ΟΕ έχει πραγματοπαγή και όχι προσωποπαγή διάρθρωση, διότι η δομή αυτού δεν είναι συνδεδεμένη με κάποιο αρχηγικό μέλος, καθώς λειτουργεί όπως μια νόμιμη εμπορική εταιρεία.¹²³ Τα μέλη της οργάνωσης μπορούν να εναλλάσσονται ή να αντικαθίστανται δίχως να αλλοιώνεται η φυσιογνωμία της ούτε κατ' ελάχιστον.¹²⁴ Συνεπώς, επειδή κυρίαρχο ρόλο έχουν οι δράσεις και οι λειτουργίες που επιτελούν οι συγκεκριμένες οργανώσεις και όχι τα πρόσωπα αυτών, θα πρέπει πάντοτε να αποτελούν «δομημένες ομάδες».¹²⁵

Το φαινόμενο του ΟΕ έχει πιο πολύπλοκη σύνθεση από τις οργανώσεις που ελέγχουν τις συμμορίες ή τις ίδιες τις συμμορίες, επειδή αυτά τα εγκλήματα είναι προνόμιο κυρίως των

---

¹¹⁶ Άρθρο 187 παρ.1 ΠΚ

¹¹⁷ Επισημαίνεται ότι το πλαίσιο ποινής της καθειρέξεως είναι από 5 έως 20 χρόνια.

¹¹⁸ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.150.

¹¹⁹ Κ. Χατζηκόστας, 'Η καταπολέμηση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα με τα μέσα του ποινικού δικαίου, με έμφαση στη δωροδοκία ως κύρια μορφή διαφθοράς στην Ελλάδα', *Ποινική Δικαιοσύνη*, vol. 19, no. 197, 2016, σ.380.

¹²⁰ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.150.

¹²¹ Σ. Ορφανός, *Οργανωμένο έγκλημα άρθρο 187 ΠΚ, Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ.106.

¹²² Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2021, σ.12.

¹²³ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.150.

¹²⁴ Σ. Ορφανός, ό.π., σ.106.

¹²⁵ Στο ίδιο, σ.106.

ισχυρών και δευτερευόντως του εγκληματικού υποκόσμου.¹²⁶ Βέβαια, εκτός ορισμένων περιπτώσεων, δεν αντανακλώνται οι ανωτέρω θεωρητικές απόψεις στην εφαρμοζόμενη αντεγκληματική πολιτική, διότι η αναπαραγωγή και διατήρηση της άποψης πως τα εγκλήματα ως προσβολές-απειλές που έρχονται εκτός της κοινωνίας, έχει ως συνέπεια τα κρατικο-εταιρικά και οργανωμένα εγκλήματα να λαμβάνονται υπόψη ως απειλές οφειλόμενες σε ατομικές αδυναμίες ή ελαττώματα ή κοινωνικές παθολογίες.¹²⁷

1.5 Τα οργανωσιακά εγκλήματα

Κάνοντας μια υπέρβαση των ποινικοδογματικών περιορισμών, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η βασική θέση της εγκληματολογικής θεώρησης του οργανωσιακού εγκλήματος ή της οργανωσιακής παρέκκλισης επικεντρώνεται στη διαπίστωση ότι οι έκνομες ενέργειες των μελών των εκάστοτε οργανώσεων συνδέονται αιτιωδώς με την επίτευξη των οργανωσιακών τους στόχων και τελούνται προς όφελός τους.¹²⁸

Κατά τους Lundman και Ermann, προκειμένου να λογιστεί μια συμπεριφορά ως οργανωσιακώς παρεκκλίνουσα, απαιτούνται να πληρούνται σωρευτικά 4 προϋποθέσεις.¹²⁹ Θα πρέπει κάθε νέο μέλος των οργανώσεων να κοινωνικοποιείται οργανωσιακά, δηλαδή να μυείται στις μεθόδους δράσεις αυτών, η συμπεριφορά να υποστηρίζεται είτε παθητικά είτε ενεργά ή να τελεί εν γνώση της διοίκησης των οργανώσεων,¹³⁰ να ανταποκρίνεται στους κανονισμούς, ακόμα και τους ανεπίσημους που έχουν αναπτυχθεί σε ένα συγκεκριμένο οργανωτικό επίπεδο και τέλος να είναι αντίθετη με ορισμένους εξωτερικούς κανονισμούς που έχουν αναπτυχθεί σε ένα ευρύτερο χωροχρονικό περιβάλλον.¹³¹

Σύμφωνα με το Shover, η ορολογία των οργανωσιακών εγκλημάτων περιορίζεται σε εγκληματικές συμπεριφορές, που διαπράττονται από ανθρώπους ή ο ομάδες ανθρώπων, κατά την εκτέλεση των αρμοδιοτήτων τους ως εργαζόμενοι μιας εταιρείας, μέσω των οποίων αποσκοπούν να υλοποιήσουν σημαντικούς στόχους της επιχείρησης ή ειδικές αρμοδιότητες

¹²⁶ P. Green and T. Ward, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.165.

¹²⁷ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.165.

¹²⁸ Α. Χουλιάρης, *Societas delinquere non potest*; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», ό.π., 2016, σ.1147.

¹²⁹ Στο ίδιο, σ.1147.

¹³⁰ Στο ίδιο, σ.1147.

¹³¹ Μ. Γασπαρινάτου, *Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα*, ό.π., σ.172.

που αναλάβανε.¹³² Εναλλακτικά, για τους Short και Schragar είναι έκνομες συμπεριφορές που διαπράττονται διά παραλείψεως ή ενέργειας από ανθρώπους ή ομάδες ανθρώπων στο πλαίσιο μιας νομοτυπικής οργάνωσης και δεν αντιβαίνουν τους λειτουργικούς στόχους αυτής, ενώ παρουσιάζουν σημαντικό οικονομικό ή φυσικό αντικτυπο στους καταναλωτές, στους εργαζόμενους ή στην ευρύτερη κοινωνία.¹³³

Κατά κανόνα, η διάπραξη αυτών των εγκλημάτων δεν τιμωρείται όπως τα ποινικά αδικήματα, αλλά προβλέπονται διοικητικές κυρώσεις και συνήθως αντιμετωπίζονται με την επιβολή προστίμου ή σχετικές προειδοποιήσεις.¹³⁴ Επίσης, αυτά τα εγκλήματα σε αντίθεση με τα «εγκλήματα του δρόμου» μπορούν να θυματοποιήσουν εκατομμύρια ανθρώπους ή και ολόκληρα κράτη, καθώς απαιτεί ένα βαρύ συναισθηματικό, σωματικό και οικονομικό τίμημα.¹³⁵ Για τους λόγους αυτούς, είναι αναγκαίο να αυξηθούν οι έλεγχοι των αρμόδιων αρχών, ώστε να αυξηθούν οι οργανώσεις που διώκονται και καταδικάζονται, αυξάνοντας έτσι τη βεβαιότητα τιμωρίας των δραστών.¹³⁶

1.6 Εγκλήματα παγκοσμιοποίησης

Η Jessica και ο David Friedrichs, αναφέρθηκαν στα εγκλήματα παγκοσμιοποίησης.¹³⁷ Συγκεκριμένα, ο David Friedrichs υποστήριξε πως η ίδια η παγκοσμιοποίηση ωθεί στη δημιουργία εγκληματικών τάσεων, τις οποίες εκμεταλλεύονται οι πολυεθνικές ή διεθνείς επιχειρήσεις για την εξυπηρέτηση των στόχων τους, όντας εκτός της ακτίνας εμβέλειας των ρυθμιστικών ελεγκτικών αρχών και πανίσχυρες σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.¹³⁸

Τα εγκλήματα παγκοσμιοποίησης αποτελούν μια εξελιγμένη μορφή των εγκλημάτων του λευκού κολάρου, ενώ δε συνεπάγονται πάντα την άμεση επιδίωξη κερδών ούτε τις άμεσες αθέμιτες πρακτικές, όπως θα ίσχυε για τα περισσότερα αδικήματα λευκού κολάρου.¹³⁹

¹³² N. Shover, όπως αναφέρεται στο: Α. Χουλιάρας, *Societas delinquere non potest*; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», ό.π., σ.1149.

¹³³ L. Schragar and J. Short, 'Toward a Sociology of Organizational Crime', *Social Problems*, vol. 25, no. 4, 1978, p. 411-412, <https://doi.org/10.2307/800493>, (Πρόσβαση την 25-11-2024).

¹³⁴ 'Organizational Crime', *Criminal Justice*, <https://criminal-justice.iresearchnet.com/?s=Organizational+Crime>, (Πρόσβαση την 29-10-2024).

¹³⁵ 'Organizational Crime', ό.π.

¹³⁶ Στο ίδιο.

¹³⁷ Σ. Γεωργουλάς, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.50.

¹³⁸ D. Friedrichs, *White-Collar Crime in Postmodern, Globalized World*, in: N. Pontell, G. Geiss, (eds), *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*, Irvine, Springer, 2007, p.164.

¹³⁹ D. Friedrichs, ό.π., σ.165.

Πάντως, όλο και περισσότερο, τα ίδια τα εγκλήματα λαμβάνουν έναν παγκοσμιοποιημένο χαρακτήρα, με οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικές διαστάσεις, λόγω της συνεχής αύξησης επιρροής που ασκούν οι διεθνικές εταιρείες στους κυβερνόντες.¹⁴⁰

Τα συγκεκριμένα εγκλήματα προκαλούν τεράστια κοινωνική βλάβη σε πληθώρα κρατών από τις πολιτικές υπερεθνικών οργανισμών, όπως είναι η Παγκόσμια τράπεζα και το Δ.Ν.Τ..¹⁴¹ Εξάλλου, τα παγκόσμια χρηματοοικονομικά ιδρύματα διαδραματίζουν καίριο ρόλο στη σύγχρονη παγκοσμιοποίηση για τις πρακτικές και πολιτικές τους στη διεθνή οικονομία.¹⁴² Παράλληλα, με την επιβολή οικονομικών και πολιτικών προγραμμάτων προς εξυπηρέτησή συμφερόντων πολυεθνικών εταιρειών και ισχυρών χωρών, προκαλείται ανυπολόγιστο οικονομικό αλλά και ανθρωπιστικό κόστος, ιδίως στα αναπτυσσόμενα κράτη.¹⁴³ Έτσι, αυξάνεται η ανεργία, διευρύνονται οι κοινωνικές ανισότητες και προκαλείται φτωχοποίηση ολόκληρων πληθυσμών.¹⁴⁴

1.7 Το Φαινόμενο της διαφθοράς: ο συνδετικός κρίκος των εγκλημάτων των ισχυρών

Κατά κοινή ομολογία, τις τελευταίες δεκαετίες η διαφθορά αποτελεί ένα φαινόμενο με ανησυχητικές διαστάσεις, καθώς προκαλεί σημαντικά προβλήματα και απειλεί τις δημοκρατικές και ηθικές αξίες, τη σταθερότητα και την ασφάλεια των κοινωνιών. Εκμεταλλευόμενες αυτά τα ζητήματα, ποικίλες ΕΟ πραγματοποιούν διασυννοριακά εγκλήματα, μεταξύ των οποίων και πράξεις διαφθοράς, ώστε να αποκομίσουν σημαντικά οφέλη.¹⁴⁵

Παρόλο που δεν υφίσταται κοινός ορισμός της πολύπλοκης αυτής έννοιας,¹⁴⁶ θα μπορούσε να οριστεί ως η νόθευση-αλλοίωση κάθε όρου λειτουργίας θεσμών και σχέσεων, ιδίως όσων διαθέτουν δημόσιο χαρακτήρα ή εν γένει θεραπεύουν ανάγκες τις κοινωνίας, που

¹⁴⁰ Στο ίδιο, σ.168.

¹⁴¹ Σ. Γεωργουλάς, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.50.

¹⁴² D. Friedrichs, ό.π., σ.170.

¹⁴³ Σ. Γεωργουλάς, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.50.

¹⁴⁴ D. Friedrichs, ό.π., σ.169.

¹⁴⁵ 'Πρόταση ΟΔΗΓΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με τη δέσμευση και τη δήμευση των προϊόντων του εγκλήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση /* COM/2012/085 final - 2012/0036 (COD) */', *European Union*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012PC0085&from=RO>, (Πρόσβαση την 25-10-2024).

¹⁴⁶ Εθνική Αρχή Διαφάνειας, Οδηγός Εκπόνησης Τομεακών Στρατηγικών για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς, 2022, <https://aead.gr/images/manuals/tomeakes-stratigikes/odigos-ekponisis-tomeakon-stratigikon.pdf>, (Πρόσβαση την 25-10-2024), σ.9.

πραγματοποιείται μέσω αθέμιτων συναλλαγών, οι οποίες λειτουργούν με αδιαφανείς όρους για να εξυπηρετηθούν ιδιοτελή συμφέροντα και άλλες επιδιώξεις.¹⁴⁷ Ο εν λόγω όρος επιπλέον περιλαμβάνει όλους τους παράνομους τρόπους διαχείρισης εξουσίας, το οποίο σημαίνει πως κάθε συμπεριφορά κατάχρησης εξουσίας προερχόμενη από δημόσιο υπάλληλο, ανεξαρτήτως αν αυτή έχει περιστασιακό ή μη χαρακτήρα, δύναται να θεωρηθεί διεφθαρμένη υπηρεσιακή ενέργεια.¹⁴⁸ Όμως, αξιοσημείωτη είναι και η προσέγγιση του Πλάτωνα και Αριστοτέλη, οι οποίοι θεωρούσαν τη διαφθορά ταυτόσημη με την έκπτωση και αποσύνθεση της πόλης, την ηθική, ποιοτική και λειτουργική υποβάθμιση, που οδηγεί στην αλλοίωση του είδους.¹⁴⁹

Η διαφθορά μπορεί να εκδηλωθεί τόσο με πράξεις δωροδοκίας ή χρηματισμό αξιωματούχων όσο και με άσκηση επιρροής, που δεν περιλαμβάνει χρηματικό αντάλλαγμα, όπως η ευνοϊκή αξιολόγηση από αρμόδιους δημοσίους υπαλλήλους ή πολιτικούς.¹⁵⁰ Ασφαλώς, έχει επηρεάσει και το ποινικοκατασταλτικό σύστημα και εμφανίζεται στην εκμετάλλευση των δυσλειτουργιών του, στο πεδίο της εγκληματοποίησης, παράγοντας διατάξεις που έχουν προκύψει από τη σχέση διαφθοράς ανάμεσα στην οικονομική και πολιτική ελίτ, στους μηχανισμούς δίωξης των εγκλημάτων, ως κύρια προϋπόθεση και αρχικό πυλώνα για την εκκίνηση της ποινικής διαδικασίας και στον άμεσο χρηματισμό εισαγγελικών και δικαστικών λειτουργών.¹⁵¹ Μάλιστα, η διαπλεκόμενη σχέση μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας γίνεται προδήλως φανερή στην απουσία ελέγχων και διαφάνειας, στο υψηλότατο ποσοστό απευθείας αναθέσεων δημοσίων συμβάσεων και στη διανομή δημοσίων χρημάτων.¹⁵² Επομένως, πρόκειται για ένα φαινόμενο που παρουσιάζει σημαντική επικινδυνότητα για την κοινωνική συνοχή, επειδή κλονίζεται η εμπιστοσύνη των ατόμων στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, στο Σύνταγμα και στο δημοκρατικό πολίτευμα.¹⁵³

¹⁴⁷ Κ. Κοσμάτος και Χ. Λαμπάκης, ό.π., σ.187.

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 187.

¹⁴⁹ Γ. Λάζος, *Διαφθορά και αντιδιαφθορά*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2005, σ.17-18.

¹⁵⁰ Εθνική Αρχή Διαφάνειας, ό.π., σ.9.

¹⁵¹ Κ. Κοσμάτος και Χ. Λαμπάκης, ό.π., σ.187.

¹⁵² Μ. Γασπαρινάτου, 'Το μετέωρο βήμα των πολιτικών για την καταπολέμηση της διαφθοράς', *ΕΝΑ-ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ*, 2023, https://openececlass.panteion.gr/modules/document/file.php/TMH225/ΓΑΣΠΑΡΙΝΑΤΟΥ%20Το-μετέωρο-βήμα-των-πολιτικών-για-την-καταπολέμηση-της-διαφθοράς_ENA.pdf, (Πρόσβαση την 01-12-2024), σ.13.

¹⁵³ Κ. Κοσμάτος και Χ. Λαμπάκης, ό.π., σ. 186.

1.7.1 Η Πολιτική διαφθορά

Ένα έφορο πεδίο ανάπτυξης της πολιτικής διαφθοράς αποτελεί η μη εμφανής χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, καθώς όχι μόνο αιχμαλωτίζεται η πολιτική, αλλά συνάμα μετατρέπεται το νομοθετικό σώμα σε εκτελεστικό όργανο σκιωδών οικονομικών συμφερόντων.¹⁵⁴ Το εν λόγω ζήτημα έχει απασχολήσει εκτενώς τόσο τους εθνικούς νόμους των κρατών όσο και τους παγκόσμιους οργανισμούς, αφού οι ανωτέρω πράξεις συνιστούν τον ισχυρότερο εχθρό της δημοκρατίας.¹⁵⁵ Είναι μια συνηθισμένη πρακτική, που εκφεύγει της παραδοσιακής εγκληματολογικής θεωρίας και του ποινικού ενδιαφέροντος, καίτοι είναι ενσωματωμένη σε αυτή η διαπλοκή μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής εξουσίας.¹⁵⁶

Αρχικά θεωρούνταν, ότι με την πολιτική διαφθορά εκφυλίζεται το πολιτικό σύστημα, ενώ μετ' έπειτα γινόταν κατανοητή ως ένα παθολογικό φαινόμενο του συγκεκριμένου συστήματος, στο οποίο εμπλέκονται μέλη του πολιτικού δυναμικού ενός κράτους.¹⁵⁷ Σημειωτέων, πάντως, ως προς τον ορισμό της πολιτικής διαφθοράς, εγείρονται ιδιαίτερες αντιρρήσεις, που συνδέονται άμεσα με επιχειρήματα για τη φύση της κανονικής και υγιούς πολιτικής.¹⁵⁸ Επειδή αυτά τα επιχειρήματα τέμνουν μια διευρυμένη γκάμα περιπτώσεων και εδράζονται σε αποκλίνουσες ανθρωπολογικές, κοινωνικές, φιλοσοφικές και οικονομικές προσεγγίσεις, είναι αδύνατο να διαταχθούν σε κάποιον άξονα.¹⁵⁹

Παρόλα αυτά, επιδιώκοντας την απόδοση ενός ορισμού της πολιτικής διαφθοράς, θα μπορούσε να λεχθεί, ότι πρόκειται για τη χειραγώγηση των κανόνων, διαδικασιών και θεσμών για τον τρόπο που κατανέμονται οι πόροι και χρηματοδοτούνται τα κέντρα λήψης αποφάσεων από πολιτικούς αξιωματούχους, οι οποίοι καταχράζονται τη θέση και εξουσία που τους έχει αποδοθεί για να αυξήσουν ή να διατηρήσουν τον πλούτο και την πολιτική τους δύναμη.¹⁶⁰ Ουσιαστικά, αποτελεί μια έννοια ομπρέλα, κάτω από την οποία βρίσκεται πλήθος εγκληματικών πράξεων με δράστες εν ενεργεία ή τέως πολιτικούς αξιωματούχους, ενώ οι

¹⁵⁴ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, στο: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019, σ.157.

¹⁵⁵ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.157.

¹⁵⁶ Στο ίδιο, σ.157.

¹⁵⁷ Δ. Ράικος, *ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑ, Από τη σκοπιά του Διοικητικού Δικαίου*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2006, σ.167.

¹⁵⁸ Δ. Ράικος, ό.π., σ.167.

¹⁵⁹ Μ. Philp, όπως αναφέρεται στο: Δ. Ράικος, ό.π., σ.168.

¹⁶⁰ Σ. Ακρίβου, 'Διαφθορά, Κακοδιοίκηση και Παράβαση της Νομιμότητας', *CRIME TIMES*, διαθέσιμο στο: Διαφθορά, Κακοδιοίκηση και Παράβαση της Νομιμότητας – Crime Times, no. 13, Ιούλιος 2020, <https://www.crimetimes.gr/διαφθορά-κακοδιοίκηση-και-παράβαση-τ/>, (Πρόσβαση την 04-11-2024).

σημαντικότερες μορφές της είναι: η χρήση ή θέσπιση πολιτικών ασυλιών, οι πελατειακές σχέσεις, η ευνοιοκρατία και η αθέμιτη επιρροή όταν λαμβάνονται πολιτικές αποφάσεις, η δωροδοκία και δωροληψία, η εξαγορά ψήφων και η έκνομη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων.¹⁶¹

Η αφανής χρηματοδότηση των κομμάτων είναι μια μέθοδος από την οποία απουσιάζει ο αποτελεσματικός έλεγχος και έχει υψηλό βαθμό αθεατότητας.¹⁶² Παρότι η δωροληψία/δωροδοκία πολιτικών για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένου συμφέροντος τιμωρείται με τις διατάξεις των άρθρων 159 και 159^α ΠΚ, δεν προβλέπεται όμοια διάταξη για τις παράνομες χορηγίες ευυπόληπτων εταιρειών προς τα πολιτικά κόμματα, για χάριν της καλλιέργειας ευνοϊκής μεταχείρισής τους στη διανομή χρημάτων, μέσω της εκάστοτε δημόσιας σύμβασης.¹⁶³ Εξάλλου, κατά την άποψη ορισμένων εγκληματολόγων, η διαφθορά στον κόσμο των επιχειρηματιών συνιστά μια προσωρινή απόκλιση, μια εκτροπή από ένα τρόπο ζωής καθοδηγούμενο από αξίες.¹⁶⁴ Επομένως, οι ανωτέρω πράξεις όχι μόνο εκφεύγουν του ποινικού νόμου, αλλά και σε περίπτωση αποκάλυψής τους τιμωρούνται μονάχα με διοικητικές κυρώσεις.¹⁶⁵

Γίνεται μνεία ότι, αρχικά το ελληνικό ποινικό δίκαιο είχε ταχθεί αρνητικά στο ζήτημα της αναγνώρισης των ποινικών ευθυνών των νομικών προσώπων, όπως άλλωστε με σαφήνεια προκύπτει από τη φράση «societas delinquere non potest».¹⁶⁶ Ειδικότερα, υποστηριζόταν πως είναι ένα θέμα ουσίας και όχι αρχής, δοθέντος ότι οι θεμελιώδεις έννοιες και κύριοι θεσμοί του παραδοσιακού ποινικού δικαίου διαμορφώθηκαν έχοντας ως θεμέλιο λίθο τις ανθρώπινες συμπεριφορές και γι' αυτό δικαιολογημένα δημιουργούνται προβληματισμοί αναφορικά με την εφαρμογή αυτών στα νομικά πρόσωπα.¹⁶⁷ ¹⁶⁸ Ωστόσο, με το νόμο 5090/2024, θεσπίζεται

¹⁶¹ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.163.

¹⁶² Στο ίδιο, σ.163.

¹⁶³ Στο ίδιο, σ.163.

¹⁶⁴ Γ. Αντωνόπουλος και S. Hall, ό.π., σ.250.

¹⁶⁵ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.164.

¹⁶⁶ Α. Χουλιάρης, Societas delinquere non potest; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», ό.π., σ.1131.

¹⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 1131.

¹⁶⁸ Οι διατυπωμένες ενστάσεις σε ένα γενικότερο επίπεδο ερείδονται στη συνθήκη πως οι ποινικοί νόμοι εκτός του στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος έχουν μια έντονη υποκειμενική προσέγγιση, δεδομένου ότι η κατάφαση των ποινικών ευθυνών αποτελεί βαριά κοινωνικοηθική μομφή κατά των κατηγορουμένων, βασιζόμενες στην εσωτερική σχέση τους προς τις πράξεις και τα αποτελέσματα (Α. Χουλιάρης, Societas delinquere non potest; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», ό.π., σ.1131).¹⁶⁸ Σε ένα ειδικότερο επίπεδο διατυπώνονται αμφισβητήσεις για τη δυνατότητα υποστήριξης πως τα νομικά πρόσωπα «πράττουν», διαθέτοντας το βουλευτικό και γνωστικό στοιχείο, προκειμένου να δύναται ο καταλογισμός τετελεσμένων αδικημάτων (Α. Χουλιάρης, Societas delinquere non potest; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», ό.π., σ.1132). Δηλαδή, απαιτείται οι πράξεις των δραστών να είναι βουλευτικά ηθελημένες και κυρίαρχες, δικές τους ενσυνείδητες μυϊκές ενέργειες ή παραλήψεις, κάτι όμως που τα νομικά πρόσωπα δε διαθέτουν (Μ. Μαργαρίτης

για πρώτη φορά ευθύνη νομικών προσώπων και οντοτήτων στις περιπτώσεις που πραγματοποιούν δωροδοκίες δημοσίων υπαλλήλων προκειμένου να αποσπάσουν αθέμιτα οφέλη.

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι, τα εγκλήματα των ισχυρών παρουσιάζουν σημαντικές δυσχέρειες στην τυποποίησή τους στους ποινικούς νόμους, λόγω της πολυπλοκότητάς τους, του υψηλού κοινωνικοοικονομικού status των δραστών και της μέχρι πρότινος αδυναμίας αναγνώρισης των ποινικών ευθυνών των νομικών προσώπων, με την πολιτική διαφθορά να αποδεικνύεται αρωγός τόσο στην τέλεση και όσο στη δυσκολία αντιμετώπισής τους. Γι' αυτό μέσα από τις θεωρητικές προσεγγίσεις, ιδίως των Durkheim, Merton, Parsons και Sutherland για την ανομία, επιχειρήθηκε να προσδιοριστεί ένα πλαίσιο κατανόησης των κοινωνικών δομών που ενθαρρύνουν τέτοιες αποκλίνουσες συμπεριφορές. Άλλωστε, η κατανόηση αυτών των θεωριών σε συνδυασμό με τη μελέτη της διαφθοράς και των δομικών ανισοτήτων, είναι απαραίτητη για την ανάλυση των προαναφερόμενων εγκλημάτων, ώστε να αποκαλυφθούν οι βαθύτερες κοινωνικές αιτίες υποστήριξής τους. Στη συνέχεια της εργασίας, θα αναδειχθούν ειδικότερα τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα εστιάζοντας στη θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης τους αλλά και σε υποθέσεις μελέτης που αφορούν την ελληνική πραγματικότητα.

και Α. Μαργαρίτη, *Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία – Εφαρμογή*, Αθήνα, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2020, σ.62), καθώς δεν είναι ενεργητικά υποκείμενα (Μ. Μαργαρίτης και Α. Μαργαρίτη, *ό.π.*, σ.63). Εν προκειμένω, από τη στιγμή που τα νομικά πρόσωπα, δε διαθέτουν συνείδηση για να σωφρονιστούν ή να συμμορφωθούν ή να αποφύγουν ορισμένες συμπεριφορές και είναι αδύνατη η στέρηση της ελευθερίας τους, ποια θα είναι η υλική έκφραση της νομικής μορφής κατά την επιβολή κυρώσεων (Α. Χουλιάρας, *Societas delinquere non potest*; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», *ό.π.*, σ.1133.);

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

2. Ανάλυση των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων

2.1 Οι μορφές των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων

Το κρατικο-εταιρικό έγκλημα μπορεί να διακριθεί σε δύο κατηγορίες, όπου στη μια περίπτωση το κράτος έχει ενεργητικό και στην άλλη παθητικό ρόλο.¹⁶⁹ Πιο συγκεκριμένα, η μια κατηγορία είναι το κρατικά υποκινούμενο έγκλημα, όπου το κράτος στρατολογεί μια εταιρεία-εργολάβο, η οποία εμπλέκεται σε παρατυπίες ή οργανωσιακά εγκλήματα με τη σιωπηρή έγκριση ή τη διεύθυνση του κράτους.¹⁷⁰ Η άλλη περίπτωση είναι το κρατικά υποβοηθούμενο έγκλημα, όπου οι ελεγκτικές κρατικές υπηρεσίες δεν διαμορφώνουν ένα κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο, ώστε να περιοριστούν ή να ανακοπουν οι αθέμιτες οικονομικές πρακτικές τους, άλλοτε λόγω της σύμπραξης μεταξύ κυβερνόντων και επιχειρήσεων και άλλοτε λόγω των κοινών επιδιώξεων, όπου ένα λεπτομερές ρυθμιστικό πλαίσιο θα δυσχεράνει την επίτευξή τους.¹⁷¹ Βέβαια, όπως απέδειξε και η Laureen Snider, το κρατικά υποβοηθούμενο έγκλημα αποτελεί μια κανονικότητα στην κρατική λειτουργία.¹⁷²

2.2 Η τυπολογία των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων

Τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα εμφανίζονται ως κατάχρηση νόμιμων θεσμοθετημένων διαδικασιών, καθώς δεν είναι συνήθως παράνομο εξορισμού το αντικείμενο των εν λόγω εγκλημάτων, αλλά αυτό που τις καθιστά εγκληματικές είναι η ένταξη ενός συνόλου δραστηριοτήτων σε ένα σύστημα μέσων και σχέσεων, τα οποία επιστρατεύονται οι δράστες για να επιτευχθούν ορισμένες επιδιώξεις τους.¹⁷³ Δηλαδή, αυτό που κατ' αρχήν είναι έκνομο,

¹⁶⁹ Σ. Γεωργουλάς, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.48.

¹⁷⁰ Α. Χουλιάρας, Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική, στο: Σ., Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019, σ.78.

¹⁷¹ Α. Χουλιάρας, ό.π., σ.78-79

¹⁷² Σ. Γεωργουλάς, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.48.

¹⁷³ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.142.

είναι το σύστημα σχέσεων ανάμεσα σε όλους τους διαφορετικούς φορείς.¹⁷⁴ Ωστόσο, αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς δεν υπάρχει ηθική οικονομία στον πυρήνα του καπιταλισμού.¹⁷⁵

Επιπρόσθετα, η εμφάνιση του εν λόγω φαινομένου ενισχύεται από την αδρανοποίηση του τυπικού κοινωνικού ελέγχου,¹⁷⁶ η οποία σε μεγάλο βαθμό οφείλεται σε διάφορες πολιτικές και πρακτικές που υπονομεύουν ή αποδυναμώνουν τις δυνατότητες αποκάλυψης εγκληματικών ενεργειών.¹⁷⁷ Εξάλλου, το κράτος γνωρίζει αλλά παριστάνει ότι δε βλέπει.¹⁷⁸ Για το ζήτημα της αδρανοποίησης του κοινωνικού ελέγχου θα γίνει εκτενέστερη αναφορά σε επόμενη υποενότητα.

Στην Ελλάδα τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα είναι δίκτυα οριζόντιων σχέσεων ανάμεσα σε εταιρείες ή άλλους φορείς και στην κυβέρνηση¹⁷⁹ και προαπαιτούν κατάλληλο σχεδιασμό, ώστε αξιοποιώντας την τεχνολογία να επιτευχθεί παράκαμψη των τοπικών ορίων, των συμβατικών και νομικών κανόνων.¹⁸⁰ Μάλιστα, η οργάνωσή τους πραγματοποιείται με ένα είδος ανεπίσημων παγκόσμιων δικτύων, με τον κρατικό μηχανισμό να έχει κυρίαρχο ρόλο, ανεξαρτήτως εάν λειτουργεί υποβοηθητικά του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος ή έχουν την πρωτοβουλία οι εκπρόσωποι αυτού.¹⁸¹

Επίσης, τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα είναι συνδεδεμένα με την πολιτική και εργασιακή κουλτούρα κάθε εμπλεκόμενου ατόμου, διότι οι κύριοι δράστες αυτών είναι οι ελίτ.¹⁸² Είναι άτομα ιδιαίτερα προσηλωμένα στις επιδιώξεις τους, που οδηγήθηκαν σε εγκληματικές δραστηριότητες ύστερα από πολλά υποσχόμενη ή επιτυχημένη καριέρα στον ιδιωτικό ή δημόσιο χρηματοπιστωτικό τομέα, λόγω της πληθώρας εγκληματικών ευκαιριών.¹⁸³

Τέλος, θεμελιώδες στοιχείο των προαναφερόμενων εγκλημάτων είναι η θεσμική ανομία στο πλαίσιο της οποίας τα κοινωνικά προβλήματα αντιμετωπίζονται ως τεχνικά ζητήματα, διασφαλίζοντας τη βιωσιμότητα των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων για μακρά χρονικά διαστήματα σε «γκρίζες ζώνες» και υπονομεύοντας την αναγνώριση του πολιτικού τους

¹⁷⁴ Kramer et al., όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, ό.π., 2017, σ.142.

¹⁷⁵ Γ. Αντωνόπουλος και S. Hall, ό.π., σ.252.

¹⁷⁶ Δηλαδή του επίσημου ελέγχου που ασκεί το κράτος μέσω των εντεταλμένων οργάνων του όπως τα δικαστήρια και την αστυνομία, ενώ εφαρμόζεται όταν παραβιάζονται θεμελιώδεις κανόνες και αξίες του κοινωνικού βίου.

¹⁷⁷ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.143.

¹⁷⁸ S. Cohen, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.143.

¹⁷⁹ Kramer et. al, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.143.

¹⁸⁰ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.143-144.

¹⁸¹ Στο ίδιο, σ.144.

¹⁸² Στο ίδιο, σ.144.

¹⁸³ Στο ίδιο, σ.144.

χαρακτήρα.¹⁸⁴ Αυτό έχει ως συνέπεια την πρόκληση σημαντικών κοινωνικών βλαβών σε όλη την πολιτική κοινωνία, τη συγκάλυψη πολιτικών ευθυνών για την προώθηση αλλά και τον σχεδιασμό όμοιων «επιχειρήσεων», όπως και τη διευκόλυνσή τους για απόκτηση αυταρχικής τροπής της θεσμικής λειτουργίας.¹⁸⁵

2.3 Οι παράγοντες ανάπτυξης κρατικο-εταιρικών και οργανωμένων εγκλημάτων στην Ελλάδα

Η τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα, η οικονομική κρίση και τα μνημόνια με σκληρούς όρους λιτότητας, οδήγησαν στην ανάδυση φαινομένων ΟΕ, μέσω της ανάπτυξης ευκαιριών για τη στρατολόγηση πολιτών με σημαντικά βιοποριστικά προβλήματα.¹⁸⁶ Άλλωστε, σε συνθήκες κατάρρευσης, όπως η οικονομική κρίση που αντιμετώπισε η Χώρα μας, εξατμίζεται κάθε ίχνος κοινωνικής ευθύνης.¹⁸⁷

Με την επιβάρυνση του ελληνικού δημόσιου τομέα, λόγω της πρόσφατης ύφεσης, προκλήθηκαν σοβαρές επιπτώσεις στη διαφάνεια και την αποτελεσματικότητα των δημοσίων θεσμών.¹⁸⁸ Παράλληλα, προκειμένου η Ελλάδα να συμμορφωθεί με την αυστηρή δημοσιονομική πειθαρχία που απαιτούσε η ΕΕ και το ΔΝΤ, λόγω των μέτρων λιτότητας, πραγματοποίησε περικοπές στις δημόσιες δαπάνες¹⁸⁹ και προέβη σε ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων οργανισμών. Ωστόσο, προκειμένου να επιτευχθούν ορισμένα βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα και βραχυπρόθεσμοι στόχοι, δημιουργήθηκαν ευκαιρίες για αθέμιτες και διεφθαρμένες πρακτικές μεταξύ κρατικών φορέων και επιχειρήσεων.

Όταν ο δοκιμαζόμενος και δυναμικός επιχειρηματίας, δίχως την αναμονή κρατικής στήριξης και εξαιτίας της απουσίας πολιτικής αλληλεγγύης και κοινωνικά ισχυρών θεσμών, έρχεται αντιμέτωπος με τους κανόνες του καπιταλιστικού συστήματος, θα αγνοήσει κάθε ηθική επιταγή και θα χρησιμοποιήσει απρόθυμα ποικίλες ανήθικες μεθοδεύσεις, ώστε να προστατεύσει την επιχείρησή του.¹⁹⁰ Μάλιστα, σε συγκεκριμένες περιοχές όπου επικρατούν

¹⁸⁴ Στο ίδιο, σ.144.

¹⁸⁵ Στο ίδιο, σ.144.

¹⁸⁶ Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2011, όπως αναφέρεται στο: Ε. Σταμούλη, *Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές*, ό.π..

¹⁸⁷ G. Cross, όπως αναφέρεται στο: Γ. Αντωνόπουλος και S. Hall, ό.π., σ.252.

¹⁸⁸ 'Ελληνική οικονομική κρίση χρέους (2009-2018)', *ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, Η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια*, 2024, [https://el.wikipedia.org/wiki/Ελληνική_οικονομική_κρίση_χρέους_\(2009-2018\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Ελληνική_οικονομική_κρίση_χρέους_(2009-2018)), (Πρόσβαση την 17-11-2024).

¹⁸⁹ 'Ελληνική οικονομική κρίση χρέους (2009-2018)', ό.π..

¹⁹⁰ Γ. Αντωνόπουλος και S. Hall, ό.π., σ.252.

δυσμενείς συνθήκες, κάθε ηθικός φραγμός λυγίζει τόσο από τα βάρη που αναλαμβάνουν οι επιχειρηματίες όσο και από την επικράτηση διαβρωτικών δυνάμεων που παράγονται κυρίως από τον προβληματικό πυρήνα του καπιταλισμού και δευτερευόντως από την κενή ηθικής κοινωνική και πολιτική δράση αυτού.¹⁹¹

Η εκτίναξη του ποσοστού των ανέργων και η αστικοποίηση, μετέβαλαν τη στάση και συμπεριφορά των Ελλήνων, καθώς από το 2011¹⁹² αυξήθηκε η κοινωνική ανοχή σε παραβάσεις δίχως φυσικούς δράστες και δίχως βιαιοπραγίες.¹⁹³ Ταυτόχρονα, προκάλεσαν απογοήτευση και κοινωνικές εντάσεις, τονώνοντας δεόντως το αίσθημα αδικίας των πολιτών. Σε ένα τέτοιο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον, συνήθως οι πολίτες στρέφονται στην παρανομία και οι εταιρείες προβαίνουν σε ανήθικες πρακτικές και αδιαφανείς διαδικασίες, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους. Όμως η εξασφάλιση της επιτυχίας των εταιρειών πολλαχώς συνοδεύεται και από φαινόμενα διαφθοράς, καθώς οι κρατικοί αξιωματούχοι και άλλοι δημόσιοι υπάλληλοι παραβαίνουν ποικίλους κανονισμούς είτε για να διατηρήσουν είτε για να βελτιώσουν τη θέση τους. Επομένως, ο εργασιακός και ο οικονομικός παράγοντας έχει σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση οργανωμένων¹⁹⁴ και κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων.

Επίσης, μεταβολές στο προσκήνιο επήλθαν το 2020 με τα απαραίτητα lockdown, λόγω της υγειονομικής κρίσης, καθόσον αυξήθηκαν τα ποσοστά παράνομου εμπορίου και ηλεκτρονικού εγκλήματος, ενώ παράλληλα μειώθηκαν οι κλοπές και οι ληστείες, εξαιτίας του περιορισμού των μετακινήσεων των πολιτών και την αυξημένη αστυνόμευση.¹⁹⁵ Πιο συγκεκριμένα, η αναζήτηση πόρων για την αντιμετώπιση του covid-19, η ανάγκη για άμεση αντίδραση στην εν λόγω υγειονομική απειλή και η δημιουργία νέων μέτρων και δημοσίων πολιτικών οδήγησαν στην ανάδυση ποικίλων προβλημάτων, τα οποία συνέβαλαν στην ανάπτυξη ευκαιριών κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων. Ένα από τα σπουδαιότερα πεδία κινδύνου για την εμφάνιση αυτού του είδους εγκλημάτων ήταν οι συμβάσεις ανάθεσης υλικοτεχνικού εξοπλισμού και

¹⁹¹ Στο ίδιο, σ.253.

¹⁹² Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2011, https://www.astynomia.gr/file/2013/05/ekthesi_organomenou_egklhmatos_2011.pdf, (Πρόσβαση την 10-12-2024), σ.50.

¹⁹³ Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2020, <https://www.astynomia.gr/file/2022/12/28062022ekthesiorganomenou2022.pdf>, (Πρόσβαση την 10-12-2024), σ.19.

¹⁹⁴ Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2019, https://www.astynomia.gr/file/2013/05/2019-ekthesi_organomenou_egklhmatos.pdf, (Πρόσβαση την 10-12-2024), σ.11.

¹⁹⁵ Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2020, ό.π., σ.20-21.

φαρμακευτικών προμηθειών.¹⁹⁶ Οι πολιτικοί αξιωματούχοι προτάσσοντας την ανάγκη για ταχεία προμήθεια υγειονομικών ειδών προβήκαν σε αδιαφανείς διαδικασίες απευθείας αναθέσεων δημοσίων συμβάσεων κατά τη διάρκεια της πανδημίας, αυξάνοντας τις πιθανότητες να επωφεληθούν συγκεκριμένες εταιρείες, που διέθεταν πολιτικές διασυνδέσεις.¹⁹⁷ Επιπλέον, η εκμετάλλευση και κακοδιαχείριση των δημοσίων κονδυλίων κατά την οικονομική ενίσχυση των εργαζομένων και την αποζημίωση των επιχειρήσεων, δημιούργησαν ένα πρόσφορο πεδίο για την ανάπτυξη των ανωτέρω εγκλημάτων.¹⁹⁸ Τέλος, η διανομή αλλά και προμήθεια των εμβολίων για την αντιμετώπιση της πανδημίας, εκτός του ότι συνοδεύτηκε με περιστατικά ευνοιοκρατίας και ανισότητας για πρόσβαση σε εμβόλια, ιδίως μεταξύ πλουσιότερων και φτωχότερων κρατών,¹⁹⁹ οδήγησε ακόμα και σε υπερτιμολογήσεις των εμβολίων από τις φαρμακοβιομηχανίες, εξασφαλίζοντάς τους υπέρογκα κέρδη.²⁰⁰

Παρόλα αυτά, μελετώντας τις εκθέσεις τις ΕΛΑΣ για το ΟΕ που αφορούν τα έτη 2005, 2011, 2012, 2019 και 2020,²⁰¹ μπορεί να διαπιστωθεί ότι αυτές δεν αποτυπώνουν σημαντικά δεδομένα, όπως τη συχνότητα εμπλοκής των προσώπων από τη δημόσια διοίκηση και τους μηχανισμούς δίωξης με το ΟΕ, ούτε αναλύουν τα μέσα που εδραιώνουν τις παράνομες αγορές.²⁰² Έτσι, παραλείπουν μια κύρια παράμετρο που χαρακτηρίζει το ΟΕ, ενώ ταυτοχρόνως περιορίζονται σε ένα θεωρητικό επίπεδο φρασεολογίας, προωθώντας την αντίληψη ότι τα φαινόμενα διαφθοράς δεν είναι συστημικά και τακτικά, αλλά περιστασιακά.²⁰³

¹⁹⁶ Κ. Ζαφειρόπουλος, 'Rapid test Covid: Ασύλληπτα κέρδη, αδιαφανείς διαγωνισμοί, οφσόν ανάδοχοι', *efsyn.gr*, 2020, https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/269614_rapid-test-covid-asyllipta-kerdi-adiafaneis-diagonismoiofsor-anadochoi, (Πρόσβαση την 01-12-2024).

¹⁹⁷ Κ. Ζαφειρόπουλος, ό.π..

¹⁹⁸ Χ. Παναγόπουλος, 'Η απάτη των 600 εκατ. ευρώ με τα ευρωπαϊκά κονδύλια για την Covid και τα αδιάθετα χρήματα', *Liberal*, <https://www.liberal.gr/oikonomia/i-apati-ton-600-ekat-eyro-me-ta-kondylia-tis-ee-gia-tin-covid-kai-ta-hrimata-sta-azitita>, (Πρόσβαση την 17-11-2024).

¹⁹⁹ 'ΠΟΥ: Καταγγέλλει τις ανισότητες στη διανομή των εμβολίων', *FORTUNE GREECE*, 2021, <https://www.fortunegreece.com/article/pou-katangelli-tis-anisotites-sti-dianomi-ton-emvolion/>, (Πρόσβαση την 17-11-2024).

²⁰⁰ 'Κορονοϊός: Όργιο υπερτιμολόγησης των εμβολίων από Pfizer και Moderna', *HMEPHSIA*, 2023, https://www.imerisia.gr/kosmos/diethni-nea/64072_koronoios-orgio-ypertimologisis-ton-embolion-apo-pfizer-kai-moderna, (Πρόσβαση την 17-11-2024).

²⁰¹ Επισημαίνεται ότι, οι συγκεκριμένες εκθέσεις δεν επιλέχθηκαν με τυχαίο τρόπο, αλλά λόγω κατόπιν επέλευσης παραγόντων που έλαβαν χώρα την εκάστοτε χρονική περίοδο, συμβάλλοντας στην μετάλλαξη του ΟΕ.

²⁰² Ε. Σταμούλη, Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα, ό.π., σ.227.

²⁰³ Στο ίδιο, σ.227.

2.4 Οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ σε σχέση συμβίωσης

Οι προσεγγίσεις των Richard Quinney και William Chambliss, συνέβαλαν καθοριστικά στην εγκληματολογία και κυρίως στην κριτική εγκληματολογία, καθώς συνέδεσαν τις περιπτώσεις σοβαρής εγκληματικότητας με τις «σοβαρές επιχειρήσεις».²⁰⁴

Ο Chambliss αμφισβήτησε την πολιτική και ηθική ουδετερότητα της νομοθεσίας και της λειτουργίας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος,²⁰⁵ διότι υποστήριζε ότι τα εγκλήματα και οι ποινικοί νόμοι βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με την ταξική εξουσία.²⁰⁶ Ακριβώς πάνω στην αμοιβαία αλληλεξάρτηση και τη δυαδική σχέση του κεφαλαίου και του κράτους, γονιμοποιείται και εδράζεται η πραγματικότητα και η έννοια των εγκλημάτων λευκού περιλαιμίου.²⁰⁷ Οι σχέσεις εξοικείωσης και αμοιβαιότητας με τις οποίες συνδέεται το κεφάλαιο και το κράτος εντός του καπιταλισμού, παραπέμποντας πολλαχώς σε αντίστοιχες συνταυτίσεις και συμμαχίες, καθορίζουν και τη θέση του δεύτερου απέναντι στην εγκληματικότητα του λευκού κολάρου.²⁰⁸ Φυσικά, τα εγκλήματα στην καπιταλιστική κοινωνία αποσπούν την προσοχή των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων από διάφορες καταστάσεις εκμετάλλευσης που υπόκεινται, επιτρέποντας στην αρχούσα τάξη να παρουσιάζεται ότι λειτουργεί ως προστάτης των συμφερόντων των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων.²⁰⁹ Εντούτοις, αυτό που πραγματικά ισχύει είναι πως οι ισχυροί διευρύνουν ή διατηρούν την εξουσία τους και διασφαλίζουν τα συμφέροντά τους μέσω του νομικού συστήματος.²¹⁰

Ουσιαστικά, από τη θεώρηση του Chambliss, προκύπτουν δύο παρατηρήσεις. Αφενός μεν η ποινική νομοθεσία συνιστά πολιτική βούληση της κυρίαρχης τάξης, που εφαρμόζεται διά του κοινωνικού ελέγχου και αφετέρου δίνει τη δυνατότητα να μείνουν ατιμώρητοι για εγκληματικές συμπεριφορές οι δράστες αυτής της τάξης.²¹¹ Τα ανωτέρω συμβαίνουν, διότι η

²⁰⁴ Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Λευκά Κολάρα» και Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική, ό.π., σ.124.

²⁰⁵ Στο ίδιο, σ.124.

²⁰⁶ Γ. Λάζος, Διαφθορά και αντιδιαφθορά, ό.π., σ.198.

²⁰⁷ Β. Βασιλαντωνοπούλου, Λευκά Κολάρα & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική, ό.π., σ.374.

²⁰⁸ Στο ίδιο, σ.374

²⁰⁹ W. Chambliss, 'Toward a political economy of crime', *Theory and Society*, vol. 2, no. 2, 1975, p.152-153.

²¹⁰ W. Chambliss, 'Toward a political economy of crime', *Theory and Society*, ό.π., p.152-153.

²¹¹ Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Λευκά Κολάρα» και Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική, ό.π., σ.127.

κυρίαρχη τάξη μπορεί, κατά το δοκούν, να τροποποιεί τους νόμους του κράτους χρησιμοποιώντας την πολιτική της επιρροή.²¹²

Επιπρόσθετα, από τον Chambliss αναδείχθηκε ότι μεταξύ διαφθοράς, πολιτικής και ΟΕ υπάρχει μια σχέση συμβίωσης, με το ΟΕ να αποτελεί «προϊόν» και δομικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων κοινωνιών και όχι ένα εισαγόμενο φαινόμενο,²¹³ όπως διατύπωσε ο Cressey στη θεωρία «της συνωμοσίας του ξένου».²¹⁴ Επίσης, τόνισε ότι η ανάπτυξη του φαινομένου του ΟΕ πραγματοποιείται μέσω δικτύων σχέσεων, τα οποία διαπερνούν όλο το φάσμα των κοινωνιών, όπου η διαφθορά και οι επικρατούσες σχέσεις μεταξύ κράτους και ΟΕ μέσα από άτυπα συμβόλαια, συνιστούν θεμελιακά στοιχεία του καπιταλισμού για να οργανωθούν οι πολιτικές σχέσεις.²¹⁵ Δηλαδή, η διαφθορά δεν είναι μόνο λειτουργικό στοιχείο για την ανάπτυξη του συγκεκριμένου είδους εγκλημάτων, αλλά παράλληλα είναι η βασικότερη έκφρασή του.²¹⁶ Με τις συμβιωτικές και συνεργατικές σχέσεις, που επικρατούν στους πολιτικούς και τους εγκληματίες, προστατεύονται τόσο τα συμφέροντα όσο και οι δραστηριότητές τους.²¹⁷ Εντούτοις, μπορούν να αλληλοενισχύονται, ώστε να μειωθούν τα επίπεδα αβεβαιότητας στις μελλοντικές στρατηγικές που θα ακολουθήσουν σε πολιτικές και εγκληματικές αγορές.²¹⁸

Επισημαίνεται ότι, οι εγκληματικές πράξεις που οργανώνονται με δικτυακή μορφή συνιστούν συνηθισμένες πρακτικές για το ΟΕ, επειδή έτσι προσφέρεται μεγαλύτερη ασφάλεια και ελάχιστο κόστος.²¹⁹ Παράλληλα, η διαφθορά μπορεί να θεωρηθεί ένα είδος οργανωτικής παρέκκλισης που λαμβάνει είτε τη μορφή οργανωτικού στόχου, στον οποίο το έκνομο κέρδος συνιστά επιδίωξη του κράτους, επηρεάζοντας τις αποφάσεις των αρμόδιων στελεχών, είτε τη

²¹² W. Chambliss, Toward a political economy of crime, In: E. McLaughlin, J. Muncie and G. Hughes, *Criminological perspectives: Essential readings* (2nd ed.), London, Sage, 2003, p.254.

²¹³ W. Chambliss, *On the symbiosis between criminal law and criminal behaviour*, *Criminology*, vol. 42, no. 2, 2004, p.243-244.

²¹⁴ Σ. Βιδάλη, όπως αναφέρεται στο: Ε. Σταμούλη, *Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα*, ό.π., σ.218 .

²¹⁵ W. Chambliss, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.50.

²¹⁶ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.50.

²¹⁷ D. Della Porta and A. Vanucci, *The Hidden Order of Corruption: An Institutional Approach*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2012, σ.173.

²¹⁸ D. Della Porta and A. Vanucci, ό.π., p.173.

²¹⁹ W. Chambliss, όπως αναφέρεται στο Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.151.

μορφή σιωπηρής ανοχής ή ενθάρρυνσης, ώστε να εξυπηρετηθούν οι οργανωτικοί στόχοι είτε τη μορφή του μέσου επίτευξης των οργανωτικών στόχων.²²⁰

Αξιομνημόνευτες όμως είναι και οι απόψεις του Richard Quinney. Ο Quinney, ως ένας από τους πρωτοπόρους της κριτικής εγκληματολογίας και βαθιά επηρεασμένος από το έργο του Marx, επικεντρώθηκε με την κοινωνική κατασκευή των εγκλημάτων και το συσχετισμό αυτών με τις εξουσιαστικές σχέσεις που αναπτύσσονται στη σημερινή κοινωνία.²²¹ Αναλυτικότερα, κατά την άποψή του, στη διαδικασία εγκληματοποίησης συμμετέχουν αυτοί που μπορούν να μετατρέπουν σε κρατικές πολιτικές τα συμφέροντά τους.²²² Επιπλέον, τα κράτη έχουν οργανωθεί με κατάλληλο τρόπο για να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα των ισχυρών, οι οποίοι χρησιμοποιούν ως μέσο τους ποινικούς νόμους, για τη διατήρηση της κυριαρχίας τους.²²³ Συχνά όμως αυτό οδηγεί στην καταπίεση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων με κάθε αναγκαίο μέσο ή και στον καταναγκασμό αυτών, ακόμα και με τη χρήση της τυποποιημένης «νόμιμης» βίας,²²⁴ ιδίως όταν οι πράξεις των αδύναμων συγκρούονται με τα συμφέροντα της ελίτ.²²⁵ Καταλήγοντας, τόνισε ότι ίσως η λύση του φαινομένου του εγκλήματος μπορεί να βρεθεί μονάχα αντικαθιστώντας το καπιταλιστικό σύστημα με κάποιο άλλο, ώστε να δημιουργηθεί μια κοινωνία που θα βασίζεται σε σοσιαλιστικές αρχές.²²⁶

2.5 Η σχέση μεταξύ εγκλημάτων λευκού περιλαιμίου, οργανωμένου, κρατικο-επιχειρηματικού εγκλήματος με κριτική εγκληματολογική οπτική

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προαναφερόμενα εγκλήματα πρέπει το ενδιαφέρον του ποινικοκατασταλτικού συστήματος να επικεντρωθεί στο μέσο επιστράτευσης της επιχείρησης και όχι στο είδος των εγκλημάτων, λύνοντας έτσι και το πρόβλημα των εγκληματικών δραστηριοτήτων που εντάσσονται στα οργανωμένα και κρατικο-

²²⁰ P. Green and T. Ward, "Organized Crime and the "Deep State", 2004, in: P. Green and T. Ward, *State Crime. Governments, Violence and Corruption*, London, Sterling, Virginia, Pluto Press, 2004, p.13-16.

²²¹ Α. Κασάπογλου, *Οι συνέπειες των ποινών κατά της ελευθερίας στην κοινωνική ταυτότητα των κρατουμένων μεσοαστική προέλευσης που έχουν διαπράξει βαριά οικονομικά εγκλήματα*, Διδακτορική Διατριβή, Κομοτηνή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2014. σ.31.

²²² Α. Κασάπογλου, ό.π., σ.31.

²²³ T. Newburn, *Criminology*, Willan, Cullompton, 2007, p.253.

²²⁴ T. Newburn, ό.π., p.253.

²²⁵ R. Quinney, *The social reality of crime*, Boston, Little, Brown & Company, 1970, p.15-18.

²²⁶ Newburn, ό.π., p.253.

εταιρικά εγκλήματα.²²⁷ Οι διακρίσεις στον ποινικό χαρακτηρισμό των κρατικο-επιχειρηματικών και ΟΕ έχει ως συνέπεια την άμβλυνση και συσκότιση του εγκληματικού χαρακτήρα και των επιπτώσεων ορισμένων ενεργειών, που δεν λαμβάνουν χαρακτήρα τυπικού αδικήματος και διαπράττονται από ανθρώπους των υψηλότερων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων.²²⁸ Μάλιστα, οι επιπτώσεις για αυτούς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, οξύνονται χρησιμοποιώντας πλασματικές διακρίσεις μεταξύ των ταυτόσημων εγκληματικών κατηγοριών.²²⁹

Η διάκριση μεταξύ κρατικο-επιχειρηματικών και ΟΕ, τα οποία συσχετίζονται με τον υπόκοσμο συμβάλλει, ώστε το πρώτο να διαθέτει κοινωνική ανοχή και το δεύτερο να αποκτήσει πλασματική μη ανοχή και απαξία, ενώ ουσιαστικά καθίσταται δύσκολος ο εντοπισμός διακρίσεων τους.²³⁰ Ένα σημαντικό πλήθος κριτικών εγκληματολόγων υποστηρίζει, πως είναι αποδεκτή η σχέση μεταξύ των οργανωμένων και των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων.²³¹ Αντίθετα, από τις παραδοσιακές θεωρίες η άποψη αυτή παραλείπει την απόδοση έμφασης στην νομιμότητα του πεδίου δράσης των δραστών, στο status ή στην κοινωνική τους προέλευση, εστιάζοντας στα μέσα υλοποίησης των δραστηριοτήτων τους.²³² Επιπρόσθετα, η κριτική εγκληματολογική προσέγγιση αναδεικνύει, εκτός της σχέσης συμβίωσης μεταξύ παρανομίας και νομιμότητας, και τις διασυνδέσεις, τις υλικές συνθήκες, τις κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις, οι οποίες όχι μόνο συμβάλουν στη διαμόρφωση των ανωτέρω φαινομένων, αλλά και στο ευρύτερο πλαίσιο σηματοδότησης της ανάπτυξής τους.²³³ Δηλαδή, κύριο ερμηνευτικό κλειδί της κριτικής εγκληματολογικής ανάλυσης είναι η άνιση κατανομή του πλούτου και η σπουδαιότητα των κεφαλαίων εντός του καπιταλισμού.²³⁴ Επίσης, πρέπει να τονιστεί, πως οι εν λόγω κατηγορίες εγκλημάτων λαμβάνονται υπόψη από την έρευνα και τη θεωρία, ως συγκοινωνούντα δοχεία, καθόσον γίνονται αντιληπτές ως οικονομίες συμπληρωματικές ή παράλληλες και συνεργαζόμενες προς τη νόμιμη οικονομία.²³⁵ Επομένως, ο τρόπος δράσης

²²⁷ P. C., Van Duyne, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.163.

²²⁸ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.163.

²²⁹ Στο ίδιο, σ.163.

²³⁰ W. Chambliss, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.164.

²³¹ P. Green and T. Ward, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.164.

²³² Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.164.

²³³ Στο ίδιο, σ.164.

²³⁴ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.359.

²³⁵ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.165.

αυτών των εγκλημάτων δεν μπορεί να προσεγγισθεί, σαν τεχνικά ζητήματα εξιχνίασης ορισμένων αδικημάτων,²³⁶ αλλά πρέπει να αναζητούνται οι οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις πάνω στις οποίες στηρίζονται αυτές οι παράνομες οικονομίες.²³⁷ Δηλαδή, οι έρευνες είναι απαραίτητο να εκτείνονται στα δομικά στοιχεία που συμβάλουν στην τέλεση ορισμένων εγκλημάτων και σε αυτά που συντελούν στη διαιώνιση αυτού του συστήματος.²³⁸

2.6 Η αδρανοποίηση του κοινωνικού ελέγχου

Από τότε που ο Sutherland διατύπωσε τη θεώρησή του για τα εγκλήματα του λευκού περιλαιμίου έως και σήμερα γίνεται λόγος μέσα από την κριτική εγκληματολογία, για διαφορετικές διατάξεις της νομοθεσίας κατά τη διαδικασία ποινικοποίησης-εγκληματοποίησης ορισμένων συμπεριφορών αλλά και κατά την εφαρμογή και λειτουργία αυτής, όταν ως δράστες διαφόρων εγκλημάτων εμφανίζονται άτομα των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων.²³⁹ Δηλαδή, διαπιστώνονται τάσεις αδρανοποίησης κάθε μηχανισμού του τυπικού κοινωνικού ελέγχου τόσο στον τομέα κανονιστικής ρύθμισης όσο και στον τομέα εφαρμογής, εφόσον διερευνώνται συγκεκριμένες υποθέσεις και κατηγορούμενοι, που ανήκουν στην ευρύτερη δεξαμενή της εγκληματικότητας της ελίτ.²⁴⁰

Αναλυτικότερα, η αδρανοποίηση του κοινωνικού ελέγχου και οι διαφοροποιημένες διαδικασίες μπορούν να εμφανίσουν ποικίλες μορφές, άλλοτε με λανθάνοντα και άλλοτε με ορατό χαρακτήρα, όπως είναι η τροποποίηση των νομοθετικών ορίων²⁴¹ ²⁴² ή η εκμετάλλευση των δομικών και διαχρονικών δυσλειτουργιών, με τις ολιγορίες, δικαστικές παραλείψεις, παραγραφές και πολύ μεγάλες καθυστερήσεις²⁴³ ή ακόμα και οι απρόοπτες οργανωσιακές αλλαγές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις.²⁴⁴ Έτσι, οι μηχανισμοί ελέγχου οδηγούνται σε λάθη,

²³⁶ Όπως δηλαδή προτείνεται από την κρατούσα νέο κλασική προσέγγιση

²³⁷ Στο ίδιο, σ.165.

²³⁸ Στο ίδιο, σ.165.

²³⁹ Μ. Γασπαρινάτου, 'Η διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής για την καταπολέμηση της διαφθοράς σε διεθνές και εσωτερικό επίπεδο και οι προκλήσεις κατά την εφαρμογή της', *Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργιών*, 2024, https://www.esdi.gr/wp-content/uploads/2024/09/gasparinatos_2024.pdf, (Πρόσβαση την 01-12-2024), σ.16.

²⁴⁰ Μ. Γασπαρινάτου, 'Η διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής για την καταπολέμηση της διαφθοράς σε διεθνές και εσωτερικό επίπεδο και οι προκλήσεις κατά την εφαρμογή της', ό.π., σ.16.

²⁴¹ (Νομοθετικές μεταβολές)

²⁴² Στο ίδιο, σ.16.

²⁴³ Ι. Σπυριδάκης, Ταχεία απονομή δικαιοσύνης, στο: Κ. Σπινέλλη κ.ά., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα., 2016, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, σ.323. (Πρόσβαση την 18-11-2024).

²⁴⁴ T. Bezlov and P. Gounev, ό.π., π.53.

δεν εντοπίζονται αποδείξεις, τα περιστατικά υπάγονται σε έτερα ποινικά νομοθετήματα ή είναι συμπεριφορές ποινικά αδιάφορες ή χειραγωγούνται οι έρευνες ή αντιπαραβάλλονται κατηγορίες κατά των καταγγελλόντων ή διατυπώνεται ολοκληρωτική άρνηση κάθε περιστατικού, ενδυναμώνοντας τη συμβιωτική σχέση μεταξύ νόμιμου και παράνομου.²⁴⁵ Επομένως, είναι μέθοδοι που έδωσαν τη δυνατότητα να μετατραπούν τα εργαλεία και οι πόροι ανάπτυξης σε πηγές αθέμιτης υποστήριξης των πολιτικών συστημάτων και «γκρίζων κεφαλαίων».²⁴⁶

Τα εγκλήματα του λευκού περιλαιμίου στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν δημοσιεύονται, για τους ίδιους λόγους που δεν διαβιβάζονται στα ποινικά δικαστήρια.²⁴⁷ Βεβαίως, οι στρατηγικές που ενεργοποιούνται διαφοροποιούνται σημαντικά από την καλλιέργεια ηθικών πανικών, ακόμη και σε περιπτώσεις ποινικής ενασχόλησης ή διαρροής πληροφοριών για τέτοιου είδους αδικήματα.²⁴⁸ Μάλιστα, όπως διαπίστωσε ο M. Levi, ακόμη και σε περιπτώσεις πολύκροτων οικονομικών σκανδάλων που ξέσπασαν συγκυριακά με την οικονομική ύφεση, αντί να συνδεθούν τα σκάνδαλα με το γεγονός ότι η οικονομική κρίση συνέβαλε στη δημοσιοποίηση αυτών, συνδέθηκαν με την οικονομική κρίση.²⁴⁹

Στις ανωτέρω διαδικασίες υπάρχει διάρκεια όταν: α) υφίσταται αδράνεια των φορέων να ρυθμίσουν παλιές και νέες περιοχές αγορών, β) υφίσταται ολοκληρωτική άρνηση των αρχών για εφαρμογή του νόμου, συμπεριλαμβανομένης της διοίκησης, της δικαιοσύνης και της αστυνομίας και γ) απουσιάζουν παραδοσιακά σχήματα σχέσεων εξάρτησης ή πατρωνίας ανάμεσα σε εταιρείες ή έτερους παράγοντες της οικονομίας και των πολιτικών κομμάτων.²⁵⁰ δ) Τέλος, η συγκάλυψη και η ταχύτητα των αθέμιτων συναλλαγών διευκολύνθηκε από τη χρησιμοποίηση της τεχνολογίας, που όμως η διάρκεια και η έκταση αυτών ενισχύθηκε από την ύπαρξη offshore εταιρειών σε παγκόσμιο επίπεδο.²⁵¹

²⁴⁵ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.143.

²⁴⁶ Στο ίδιο, σ.143.

²⁴⁷ Β. Βασιλαντωνοπούλου, Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί, στο: Β Καρύδης και Α Χουλιάρης, *Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα, Σύγχρονες Προσεγγίσεις*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2015, σ.73.

²⁴⁸ Στο ίδιο, σ.73.

²⁴⁹ Στο ίδιο, σ.73.

²⁵⁰ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.143.

²⁵¹ Στο ίδιο, σ.143.

2.6.1 Ανασχητικοί παράγοντες στην ανακριτική διαδικασία των κρατικο-επιχειρηματικών εγκλημάτων

Κατά τη διάρκεια της ανάκρισης, οι ανακριτικές αρχές συνήθως έρχονται αντιμέτωπες με ποικίλα εμπόδια, τα οποία οφείλονται άλλοτε σε νομικούς και άλλοτε σε εξω-νομικούς παράγοντες, των οποίων δεν είναι εύκολη η αντιμετώπισή.²⁵² Ειδικότερα, (i) οι τρόποι δράσης, ήτοι οι κοινωνικές σχέσεις και οι μέθοδοι παροχής υπηρεσιών, που αναπτύσσονται από τα συστήματα παρανομίας, προκειμένου να γίνει π.χ. συγκάλυψη, προετοιμασία ή διευκόλυνση της φοροδιαφυγής, δύσκολα δύναται να συμπεριληφθεί σε ένα νομικίστικο ορισμό.²⁵³ (ii) Η κοινωνική οργάνωση των παραβατών είναι ένα σύστημα αλληλοσυνδεδεμένων σχέσεων, όπου υποβαθμίζεται ο εγκληματικός χαρακτήρας κάθε πράξης, αυτοματοποιούνται οι λειτουργίες και μετατρέπονται σε φαινομενικά απρόσωπες, με απόρροια να γίνεται αφανής αναπαραγωγή της αλληλοϋποστήριξης, της εξουσίας και του χρήματος.²⁵⁴ (iii) Στην αναπαραγωγή του κόσμου της παρανομίας, συντελούν και οι μηχανισμοί αυτοπροστασίας του, μέσω των οποίων – σε καταστάσεις διακινδυνεύσεις – επιρρίπτονται ευθύνες αποκλειστικά στα ασθενέστερα μέρη του εκάστοτε υποσυστήματος εξουσίας, θέτοντας έτσι όρια στις διωκτικές αρχές.²⁵⁵ (iv) Τέλος, έναν σοβαρό ανασταλτικό παράγοντα συνιστούν οι δυσλειτουργίες του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, με τα κενά των νόμων, τις θεσμοποιημένες πρακτικές και τις επαγγελματικές νοοτροπίες.²⁵⁶ Άλλωστε, κατά τους Seidman και Chambliss, οι φορείς επιβολής των νόμων συνιστούν πρωτίστως γραφειοκρατικές οργανώσεις, οι οποίοι τείνουν να υποκαθιστούν τις επίσημες επιδιώξεις των κανόνων και των νόμων, ώστε να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη τους και να αποφύγουν τυχόν ανακλύπτοντα προβλήματα.²⁵⁷

²⁵² Σ. Βιδάλη, Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος, στο: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019, σ.314.

²⁵³ Σ. Βιδάλη, Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος, ό.π., σ.314.

²⁵⁴ Μ. Μπέρκενφελντ, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος, ό.π., σ.314.

²⁵⁵ Σ. Βιδάλη, Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος, ό.π., σ. 314.

²⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 314.

²⁵⁷ Lilly, Cullen and Ball, όπως αναφέρεται στο: Ε. Σταμούλη, Ποινική Δικαιοσύνη και εξουσίες: το παράδειγμα του οργανωμένου εγκλήματος, στο: Β. Αρτινοπούλου, κ.ά. (επιμ.), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος, 50 χρόνια Howard Becker "Whose Side Are We On?"*, Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Αθήνα 24-27 Μαΐου 2016, ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 2018, σ.291.

2.6.2 Ο ρόλος των ΜΜΕ στην απόκρυψη των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων

Στη σημερινή εποχή, ο ρόλος ιδίως των ηλεκτρονικών ΜΜΕ, είναι να λειτουργούν συστατικά στη διαμόρφωση των κοινωνικών ρόλων και ταυτοτήτων και να επηρεάζουν καίρια τα συστήματα ιδεολογίας και γνώσης.²⁵⁸ Όμως έχουν και καταλυτικό ρόλο στην εξαφάνιση των κρατικο-επιχειρηματικών εγκλημάτων. Εξάλλου, τα ΜΜΕ εξακολουθούν να διαθέτουν μεγάλη δύναμη, την οποία μεγένθυσε περισσότερο η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη και γι' αυτό δεν συνιστούν μόνο ένα τμήμα του καθημερινού βίου, αλλά ένα εκ των κριτηρίων κοινωνικοποίησης των ατόμων.²⁵⁹

Ειδικότερα, κατά τη θεωρητική προσέγγιση του Cohen, η απογραφή-αποτύπωση των διαφόρων περιστατικών από τα ΜΜΕ και η συνακόλουθη παρουσίασή τους με δραματοποιημένη και παραποιημένη ερμηνεία, προωθεί την κλιμάκωση των κοινωνικών αντιδράσεων, τη δημιουργία στερεοτύπων και την ενεργοποίηση του ποινικοκατασταλτικού μηχανισμού κατά των δαιμονοποιημένων ομάδων.²⁶⁰ Ασφαλώς, υφίστανται ποικίλες τεχνικές που βοηθούν προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση. Μια τεχνική είναι η χειραγώγηση του φόβου που εκδηλώνεται με την έντεχνη και διαδοχική υπερβολή προβλημάτων, προκειμένου οι τρομοκρατημένοι πολίτες να αποδεχθούν σκληρές λύσεις ως απαραίτητες για την επιβίωση και την ασφάλειά τους.²⁶¹ Με άλλα λόγια, τα ανωτέρω επιτυγχάνονται μέσω των ηθικών πανικών, που εκδηλώνονται μόνο όταν συντονιστούν τα ΜΜΕ με τις πιθανές πολιτικές επιδιώξεις, τις υπηρεσιακές ανάγκες και τα συντεχνιακά συμφέροντα στο «μεσαίο» κοινωνικό επίπεδο.²⁶²

Επισημαίνεται ότι, οι ηθικοί πανικοί προκαλούν φόβο και ανησυχία προς κάποιες κοινωνικές ομάδες ή φαινόμενα που αξιολογούνται ως απειλή για την κατεστημένη ηθική τάξη ή τις κυρίαρχες αξίες.²⁶³ Παράλληλα, η ανησυχία μετεξελίσσεται σε έντονη κοινωνική αντίδραση και εχθρότητα προς τη θεωρούμενη σημαντική σε ένταση και έκταση απειλή.²⁶⁴ Αυτό οδηγεί τους φορείς του τυπικού κοινωνικού ελέγχου να παρέμβουν, λαμβάνοντας δυσανάλογα μέτρα

²⁵⁸ Β. Καρύδης, *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα, Ηθικοί Πανικοί, Ποινική Δικαιοσύνη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σακκουλα, 2010, σ.51.

²⁵⁹ Κ. Κουρούση, Τα ΜΜΕ ως φορέας κοινωνικού ελέγχου στην εποχή της κρίσης, στο: Κ. Σπινέλλη κ.ά., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2016, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, σ.297. (Πρόσβαση την 18-11-2024).

²⁶⁰ Β. Καρύδης, ό.π., σ.51.

²⁶¹ Κ. Κουρούση, ό.π., σ.299.

²⁶² Β. Καρύδης, ό.π., σ.53.

²⁶³ Στο ίδιο, σ.50.

²⁶⁴ Στο ίδιο, σ.50.

έναντι προς τη βαρύτητα των ανεπιθύμητων συμπεριφορών ή δραστηριοτήτων.²⁶⁵ Τέλος, ανάλογα με τις περιστάσεις, υφίσταται διαφοροποιημένη επίδραση στη συλλογική κοινωνική συνείδηση και τους θεσμούς, σε ένα πλαίσιο ασταθής χρονικής διάρκειας των ηθικών πανικών.²⁶⁶ Ασφαλώς, όμως, τα εγκλήματα λευκού περιλαιμίου και ιδίως τα κρατικο-εταιρικά αποτελούν κάτι σαν κοινό μυστικό, όπου τα Media δεν επιθυμούν να θίξουν.²⁶⁷

Τα οικονομικά σκάνδαλα των τελευταίων ετών, στα οποία πρωταγωνιστούσαν κεντρικές ευρωπαϊκές τράπεζες και μεγάλες εταιρείες, σε συνδυασμό με τη συγκυρία της οικονομικής κρίσης, οδήγησαν στο μεγαλύτερο κατακερματισμό της Ευρώπης, πολλαπλασιάζοντας και εντείνοντας τα κοινωνικά προβλήματα, διευρύνοντας τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες και οξύνοντας την ανασφάλεια και την οικονομική δυσπραγία.²⁶⁸ Στις ανωτέρω διαδικασίες, ο ρόλος των ΜΜΕ υπήρξε καθοριστικός και στην Ελλάδα, καθώς οι αντιλήψεις και οι στάσεις της κοινωνίας σχετικά με τις αναπαραστάσεις του εγκληματικού φαινομένου καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τον «μιντιακό λόγο».²⁶⁹ Χρωματίζοντας κατάλληλα την ερμηνεία συμβάντων και αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση σε ορισμένα περιστατικά, επηρεάζεται, μεταξύ άλλων, ο προσανατολισμός του ποινικοκατασταλτικού μηχανισμού και η ακολουθούμενη αντεγκληματική πολιτική.²⁷⁰ Συχνά, η στάση των ΜΜΕ καθορίζει την πολιτική και κοινωνική ατζέντα αναφορικά με τις μεθόδους πρόληψης κοινωνικών φαινομένων και προβλημάτων, ορίζει προβληματικές καταστάσεις και κινδύνους και υποβάλει λύσεις προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις.²⁷¹ Παράλληλα, πρέπει να τονιστεί ότι κατασκευάζεται μια νέα φανταστική πραγματικότητα από τα ηλεκτρονικά μέσα, πείθοντας τους τηλεθεατές ότι είναι ρεαλιστική και έγκυρη, καλλιεργώντας τους φοβίες και στερεότυπα της μεσαίας ιδίως κοινωνικής τάξης.²⁷² Δηλαδή, με στιγματικές αναφορές, κακόγουστο χιούμορ και μισές αλήθειες, τα ΜΜΕ απαξιώνουν τους ήδη κοινωνικά απαξιωμένους.²⁷³

²⁶⁵ Στο ίδιο, σ.50.

²⁶⁶ Στο ίδιο, σ.50-51.

²⁶⁷ Β. Βασιλαντωνοπούλου, Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί, ό.π., σ.75.

²⁶⁸ Στο ίδιο, σ.79.

²⁶⁹ Β. Καρύδης, ό.π., σ.55.

²⁷⁰ Στο ίδιο, σ.55.

²⁷¹ Στο ίδιο, σ.55.

²⁷² Δημητρίου, όπως αναφέρεται στο: Β. Καρύδης, ό.π., σ.55.

²⁷³ Πανούσης, όπως αναφέρεται στο: Β. Καρύδης, ό.π., σ.55.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

3.Περιπτωσιολογικές μελέτες κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων

3.1 Το σκάνδαλο Siemens

3.1.1 Το ιστορικό πλαίσιο

Στις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ανάπτυξης κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων περιλαμβάνεται η ανάθεση δημοσίων έργων από τα κράτη, όπως για παράδειγμα είναι το σκάνδαλο της Siemens.²⁷⁴ Όπως προέκυψε, από το 1999 έως το 2006 η εταιρεία Siemens ξόδεψε 1,3 περίπου δισεκατομμύρια ευρώ σε αμφισβητούμενες πληρωμές, επιδιώκοντας την ενίσχυση των συμφερόντων της σε πληθώρα κρατών.²⁷⁵ Η συγκεκριμένη επιχειρηματική της δράση απέβλεπε τόσο στην αύξηση των κερδών της όσο και στην επιβίωσή της, λόγω της αποτυχίας της να επιφέρει κατάλληλες αποδόσεις στον τηλεπικοινωνιακό χώρο.²⁷⁶ Δηλαδή, σκοπός της Siemens ήταν να εξασφαλίσει δεσπόζουσα θέση και ευνοϊκή μεταχείριση στον ανταγωνισμό για τις προμήθειες του δημοσίου τομέα της Ελλάδας.²⁷⁷

Το 2008 αποκαλύφθηκε ότι στελέχη της γερμανικής εταιρείας «Siemens», είχαν εμπλακεί στον χρηματισμό Ελλήνων δημοσίων υπαλλήλων και πολιτικών, για μεγάλης αξίας συμβάσεις υπηρεσιών, προμήθειας υλικών, κατασκευών, εξοπλιστικών προγραμμάτων και συστημάτων στο Ελληνικό Δημόσιο.²⁷⁸ Αυτά τα προγράμματα, που αφορούσαν σημαντικούς οικονομικούς τομείς του Ελληνικού κράτους, περιλάμβαναν: α) τη σύμβαση για κατασκευή αμαξοστοιχιών ανάμεσα στη Siemens και τον ΟΣΕ, όπου έγινε υπερτίμηση του κόστους τους, με το συμφωνηθέν κοστολόγιο να είναι 3 περίπου φορές μεγαλύτερο από την προσφορά αντίστοιχων προϊόντων έτερων επιχειρήσεων, παρότι οι αμαξοστοιχίες ήταν ακατάλληλες για το σιδηροδρομικό δίκτυο της Ελλάδος, β) την αποκλειστική προμήθεια τεχνολογικά εξελιγμένων

²⁷⁴ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.144.

²⁷⁵ Α. Χουλιάρης, *Societas delinquere non potest; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens»*, στο: Κ. Σπινέλλη κ.ά., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκοουλα, 2016, σ.1125, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, (Πρόσβαση την 11-10-2024).

²⁷⁶ Α. Χουλιάρης, *Societas delinquere non potest; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens»*, ό.π., σ.1125.

²⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 1126.

²⁷⁸ Σκάνδαλο Siemens στην Ελλάδα, Wikipedia, https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF_Siemens_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

ιατρικών εξοπλισμών, υπερτιμώντας υπηρεσίες τεχνικής υποστήριξης, γ) την οργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων της Ελλάδος και δ) τη ψηφιοποίηση του ΟΤΕ.²⁷⁹

Στην Ελλάδα, η αποκάλυψη της εν λόγω υπόθεσης προέκυψε έπειτα της διενέργειας ποινικών ερευνών στη Γερμανία και στις ΗΠΑ κατά υψηλόβαθμων υπαλλήλων της Siemens.²⁸⁰ Κατά τη διάρκεια της προδικασίας, η υπόθεση είχε απρόσμενες εξελίξεις, διότι οι Χρήστος Καραβέλας και Μιχάλης Χριστοφοράκος ως πρώην οικονομικός διευθυντής και εκπρόσωπος της Siemens αντίστοιχα, δύο από τους κύριους κατηγορουμένους, επέτυχαν να διαφύγουν στο εξωτερικό, με τα διεθνή εντάλματα που εκδόθηκαν να απορρίπτονται από τη Γερμανία για τυπικούς λόγους.²⁸¹

Ακολούθως, η γερμανική δικαιοσύνη απεφάνθη την απαλλαγή του Μιχάλη Χριστοφοράκου, εκπροσώπου της ανωτέρω εταιρείας στην Χώρα μας, για ορισμένα εγκλήματα που δεν τιμωρούνταν από το γερμανικό δίκαιο, ενώ παράλληλα καταδικάστηκε σε ασημαντες και μετατρέψιμες ποινές, δίχως την έκδοσή του στην Ελλάδα.²⁸² Τελικά, οι δύο ανωτέρω ισχυροί άνδρες και ο Μαυρίδης Πρόδρομος ως διευθυντής τηλεπικοινωνιών της Siemens, καταδικάστηκαν σε 15 έτη κάθειρξη.²⁸³ Όλα αυτά αποκάλυψαν πληθώρα παρατυπιών, διαδικαστικών, πολιτικών και δικονομικών δυσκολιών που ανέκυψαν με ευθύνη της Ελλάδος, προέκυψε και η συμμετοχή πολιτικών προσώπων, τα οποία ήταν επιφορτισμένα με ιδιαίτερη νομική υποχρέωση απέναντι στο Ελληνικό κράτος.²⁸⁴

3.1.2 Ο αθέμιτος τρόπος δράσης με διαχρονικό χαρακτήρα

Η Siemens προκειμένου να επιτύχει την εξάπλωσή της επιχειρηματικής της δραστηριότητας σε πληθώρα κρατών, χρησιμοποιούσε κονδύλια για να δωροδοκήσει εκπροσώπους από πολιτικά και οικονομικά ιδρύματα των ανωτέρω κρατών.²⁸⁵ Μάλιστα, διέθετε τέτοια έκταση και οργάνωση, ώστε θα μπορούσε δίκαια να θεωρηθεί ως το σημαντικότερο οικονομικό-βιομηχανικό σκάνδαλο στην μεταπολεμική Ευρώπη.²⁸⁶ Τα συνήθη εγκλήματα που τελούνταν

²⁷⁹ Α. Χουλιάρης, *Societas delinquere non potest*; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», ό.π., σ.1125-1126.

²⁸⁰ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.147.

²⁸¹ Στο ίδιο, σ.146.

²⁸² Στο ίδιο, σ.147.

²⁸³ ‘Δίκη Siemens: 15 χρόνια κάθειρξη σε Χριστοφοράκο, Καραβέλα και Μαυρίδη’, *CNN Greece*, 2019, <https://www.cnn.gr/ellada/story/199225/diki-siemens-15-xronia-katheirxi-se-xristoforako-karavela-kai-mayridi>, (Πρόσβαση την 13-10-2024).

²⁸⁴ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.146.

²⁸⁵ Α. Χουλιάρης, *Societas delinquere non potest*; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», ό.π., σ. 1126.

²⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 1126.

αφορούσαν, εκτός άλλων, κατάχρηση εξουσίας, απάτες, εκβιασμούς, διαφθορά και ξέπλυμα βρόμικου χρήματος, κλονίζοντας το ελληνικό πολιτικό σύστημα.²⁸⁷ Χρησιμοποιώντας ένα δίκτυο offshore εταιρειών και χειραγωγώντας τα ΜΜΕ, τόσο οι διευθυντές της Siemens όσο και οι συνεργάτες τους, χρηματοδοτούσαν μυστικά κρατικούς αξιωματούχους πολιτικών κομμάτων και της κυβέρνησης στην Ελλάδα, φροντίζοντας την αποφυγή διενέργειας ερευνών σχετικά με την ορθή τέλεση των ανατεθειμένων σε αυτήν έργων.²⁸⁸ Άλλωστε, εσκεμμένα δημιουργούνται ηθικοί πανικοί από τις κυρίαρχες ομάδες προς φαινόμενα δίχως κοινωνική βλαπτικότητα ή σπουδαία βαρύτητα, ώστε να αποπροσανατολιστούν οι κοινωνοί από τα αληθινά προβλήματα και τις ευθύνες των ισχυρών για την ύπαρξη αυτών.²⁸⁹ Δηλαδή, με διαύλους την επιρροή στο πολιτικό σύστημα, την παραγωγή και τον τρόπο εφαρμογής των νόμων, όπως και τον έλεγχο που ασκείται από τους ελίτ στα ΜΜΕ, αναπαρήγαγαν την ιδεολογική τους ηγεμονία και διαιώνιζαν την κυριαρχία τους.²⁹⁰

Όπως προέκυψε από τα αποδεικτικά στοιχεία που διαβιβάστηκαν στη δικαιοσύνη, το ανωτέρω σύστημα λειτουργούσε για αρκετά χρόνια στην Ελλάδα και ενδεχομένως να συνεχίζεται στο παρασκήνιο η λειτουργία του.²⁹¹ Οι συνεργασίες που πραγματοποιήθηκαν για την επίτευξη των ανωτέρω κοινών επιδιώξεων των οικονομικών και πολιτικών θεσμών, σκιαγραφούν ένα πολύπλοκο κρατικο-επιχειρηματικό έγκλημα, το οποίο δεν έχει χαρακτήρα ευκαιριακό ή προσωρινό, αλλά συνεχή λειτουργία και παρουσία στη βάση μιας ανατροφοδοτούμενης, δυναμικής, εξακολουθητικής αλληλόδρασης, με βασικό σκοπό τη νομή της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας από τους εμπλεκόμενους σε αυτό.²⁹² Εξάλλου, όπως προαναφέρθηκε τα οργανωσιακά εγκλήματα τελούνται κατά τη δραστηριοποίηση των επιχειρήσεων ή φορέων, αναλόγως της επικρατούσας θεσμικής κουλτούρας τους.²⁹³ Μάλιστα, η συγκεκριμένη δράση της οντότητας δεν συνιστά μια αυτονομημένη πράξη κατώτερων στελεχών της, αλλά εντάσσεται στην ίδια την οργανωσιακή κουλτούρα της, που αναπτύχθηκε επηρεαζόμενη από τις συγκρουόμενες και τις αντιφατικές επιδιώξεις της.²⁹⁴

²⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 1127-1128.

²⁸⁸ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.146.

²⁸⁹ Β. Καρύδης, ό.π., σ.48.

²⁹⁰ Στο ίδιο, σ.48.

²⁹¹ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.171.

²⁹² Στο ίδιο, σ.171.

²⁹³ Α. Χουλιάρας, *Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική*, ό.π., σ.74.

²⁹⁴ Στο ίδιο, σ.74.

3.1.3 Η αλληλοκάλυψη οργανωμένων εγκλημάτων και διαφθοράς

Σύμφωνα με το πόρισμα της εξεταστικής επιτροπής της Βουλής, εκτός από τις αθέμιτες πρακτικές των στελεχών της Siemens και τις σχέσεις που είχαν με τα πολιτικά πρόσωπα, δίκτυα σχέσεων στην ιεραρχική διάρθρωση της Δικαιοσύνης και όλου του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, εμπόδιζαν την γρήγορη διερεύνηση της συγκεκριμένης υπόθεσης.²⁹⁵ Αυτό συνέβαινε μέσα από την επιλεκτική αξιοποίηση μαρτυρικών καταθέσεων και αποδεικτικών στοιχείων, την επιλεκτικότητα στο χρονικό εύρος και τον αποπροσανατολισμό των ερευνών, τις αναιτιολόγητες καθυστερήσεις, τη διαμόρφωση ενός πέπλου προστασίας καταχρηστικών και παράτυπων ενεργειών που διενεργούνταν από τον ανακριτή και τον εισαγγελέα και τη «χρέωση» αρκετά ευαίσθητων υποθέσεων στον ίδιο εισαγγελέα.²⁹⁶ Παράλληλα, στο ίδιο πόρισμα προκύπτει πως διενεργήθηκαν μεθοδεύσεις πρωτόγνωρης κινητοποίησης σε υψηλότατο δικαστικό επίπεδο, για να αποφευχθούν ποινικές και πειθαρχικές κυρώσεις των υπευθύνων δικαστικών υπαλλήλων.²⁹⁷

Κατά τον Ruggiero, οι ομάδες ΟΕ προσελκύνονται από τη μεγάλη διαφθορά στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή, η οποία τις ενθαρρύνει να υιοθετήσουν πρακτικές διαφθοράς αλλά και έτερες παράνομες πράξεις.²⁹⁸ Αυτή η θεωρητική προσέγγιση αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στην υπόθεση Siemens, που αποτελεί μια σχετική περίπτωση αλληλοκάλυψης ΟΕ και διαφθοράς. Πιο αναλυτικά, μετά την πάροδο 11 ετών από την αρχή της διερεύνησης της υπόθεσης και έχοντας 64 κατηγορούμενους ξεκίνησε η δίκη της εν λόγω υπόθεσης.²⁹⁹ Άλλωστε, τα μακροπρόθεσμα διακρατικά εγκλήματα απαιτούν να υφίσταται διαφθορά, η οποία όμως απαιτεί ένα ορισμένο επίπεδο οργάνωσης.³⁰⁰ Η απόδειξη αυτή προκύπτει και από την απόφαση του Πενταμελούς Εφετείου Κακουργημάτων, η οποία οδήγησε στην απαλλαγή και των τελευταίων 20 κατηγορουμένων από τις σε βάρος τους κατηγορίες. Η απόφαση αυτή

²⁹⁵ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η ανεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.149.

²⁹⁶ Στο ίδιο, σ.149.

²⁹⁷ Στο ίδιο, σ.149.

²⁹⁸ M. Levi and N. Lord, "Links between Corruption and Organised Crime, and Research Gaps.", in: Daniel Thelesklaf and Pedro Gomes Pereira (eds), *Non-State Actors in Asset Recovery*, Bern, Peter Lang, 2011, p.44, https://www.researchgate.net/publication/266078495_Links_between_Corruption_and_Organised_Crime_and_Research_Gaps, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

²⁹⁹ 'Αρχίζει σήμερα η δίκη της Siemens -11 χρόνια μετά την έναρξη της έρευνας στην Ελλάδα', *iefimerida*, 2017, <https://www.iefimerida.gr/news/321169/arhizei-simera-i-diki-tis-siemens-11-hronia-meta-tin-enarxi-tis-ereynas-stin-ellada>, (Πρόσβαση την 12-10-2024).

³⁰⁰ M. Levi and N. Lord, ό.π., p.47.

ουσιαστικά βασίστηκε στην παραγραφή κάθε εγκλήματος, διότι παρήλθε 20ετία από την τέλεση αυτών, προβάλλοντας το αδύναμο πολιτικό και δικαστικό σύστημα της Ελλάδος.³⁰¹

3.1.4 Η διαφθορά πολιτικών για τον έλεγχο της αγοράς

Σύμφωνα με την απόφαση της γερμανικής δικαιοσύνης, είχε δημιουργηθεί από ελληνικής πλευράς ένα σύστημα προτιμήσεων και προμηθειών μεσιτείας προς τη Siemens στις δημόσιες συμβάσεις, έναντι χρηματικής αμοιβής από τα ταμεία της εταιρείας προς τα τότε δύο κραταιά πολιτικά κόμματα.³⁰² Στο σύστημα αυτό υπήρχαν συγκεκριμένοι κανονισμοί για τον προσδιορισμό του ύψους των πληρωμών προς τα πολιτικά κόμματα, με τη σύμβαση του ΟΤΕ να αποτελεί τη βάση υπολογισμού αυτών, καθώς συμφωνήθηκε να συνιστά ένα «υποδειγματικό παράδειγμα» για τον υπολογισμό των χρηματικών αμοιβών.³⁰³ Έτσι, σύμφωνα με την ανωτέρω σύμβαση, καθορίστηκε ότι το 2% κάθε σύμβασης θα εκταμιεύεται σε δωροδοκίες, οι οποίες θα διακινούνταν μέσω παρένθετων ατόμων σε ελβετικούς τραπεζικούς λογαριασμούς, προκειμένου να αποκρύπτονται οι αποδέκτες αυτών αλλά και τα ίχνη της διαδρομής των χρημάτων.³⁰⁴

Όπως γλαφυρά τονίζεται από τον Chambliss, η ύπαρξη διαφθοράς και η δημιουργία συμμαχιών μεταξύ ΟΕ και κρατικών – πολιτικών στελεχών, όχι μόνο δεν αποτελεί εξαίρεση, αλλά συνιστά αντίθετα συστατικό στοιχείο κάθε οργανωσιακής σχέσης στα καπιταλιστικά συστήματα.³⁰⁵ Παρότι πραγματοποιήθηκαν 16 χρόνια έρευνας, η μοναδική αποκάλυψη αναφορικά με τις δωροδοκίες πολιτικών αξιωματούχων έγινε από τον πρώην βουλευτή του ΠΑΣΟΚ, Θεόδωρο Τσουκάτο. Ο εν λόγω πολιτικός, δεν αρνήθηκε τη λήψη οικονομικών ωφελημάτων ύψους 1.000.000 ευρώ το 1999, τα οποία όμως ισχυρίστηκε ότι δεν έλαβε για ίδιον όφελος, αλλά για την οικονομική ενίσχυση του πολιτικού του κόμματος και την εκλογική καμπάνια του 1999,³⁰⁶ ομολογία που συντέλεσε ώστε να αθωωθεί πρωτοδίκως.³⁰⁷ Έτσι, η Siemens μέσω των κρυφών

³⁰¹ Ι. Μάνδρου, 'Υπόθεση Siemens: Η καθυστέρηση οδήγησε στην απαλλαγή', *Η Καθημερινή*, 2022, <https://www.kathimerini.gr/society/562063240/oliki-paragrafi-gia-to-skandalo-siemens/>, (Πρόσβαση την 7-10-2024).

³⁰² Πόρισμα Βουλής των Ελλήνων, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, ό.π., 2017, σ.147.

³⁰³ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.147.

³⁰⁴ Τ. Τέλογλου, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.147.

³⁰⁵ W. Chambliss, όπως αναφέρεται στο Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.156.

³⁰⁶ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.159.

³⁰⁷ Ι. Μάνδρου, ό.π..

εξόδων τα οποία προσδιορίστηκαν ως «χρήσιμες δαπάνες», κατάφερε να ασκεί έλεγχο σε σημαντικούς τομείς της άμυνας, της δημόσιας ασφάλειας, των τηλεπικοινωνιών και της δημόσιας υγείας.³⁰⁸ Αυτό επιτεύχθηκε μέσω ενός πολύπλοκου δικτύου υπεράκτιων εταιρειών, όπου η Siemens δωροδοκούσε, ανεξαρτήτως πολιτικών προτιμήσεων πολιτικά κόμματα και αξιωματούχους, όπως θα διέπρατταν και τα μέλη μιας ΕΟ.³⁰⁹

3.1.5 Παραγραφή αδικημάτων μέσω διαφθοράς

Τα ΟΕ αποτελούν μια παράλληλη με το κράτος οικονομία, όπου εκτός της απήχησης που βρίσκουν σε ένα μέρος του κοινωνικού συνόλου, μέσα από την παροχή παράνομων υπηρεσιών και αγαθών, σε πολλές περιπτώσεις οργανώνονται από τα ίδια τα κράτη για την πραγματοποίηση μεγάλης κλίμακας εξυπηρετήσεων, καθώς λύνεται πλήθος προβλημάτων των εμπλεκομένων προς τα «πάνω» αλλά και προς τα «κάτω».³¹⁰ Πιο συγκεκριμένα, προς τα «πάνω» επιλύει προβλήματα που σχετίζονται με σταθερούς παράγοντες πλαισίωσης του εκάστοτε κράτους, είτε ως σκιώδης εταίρος είτε ως πρόδρομος είτε ως ανταγωνιστής των κομματικών ή κρατικών μηχανισμών.³¹¹ Τα προβλήματα που επιλύονται προς τα «κάτω» αφορούν τόσο τη ανάπτυξη μιας κοινωνικής ταυτότητας, που προσφέρει σε κάθε μέλος των ομάδων κύρος, βάσει στόχων και κριτηρίων αρκετά όμοιων με αυτών της νόμιμης κοινωνίας όσο και βιολογική επιβίωση μέσω της παροχής εργασίας.³¹²

Με τη διαφθορά, τις πελατειακές σχέσης και την πατρωνία, αναδύονται πληθώρα χρήσιμων υπηρεσιών για το ΟΕ, που συνιστούν ευκαιρίες για πλουτισμό, εξυπηρετήσεις και κοινωνική άνοδο.³¹³ Στην υπό εξέταση υπόθεση, καθοριστικοί παράγοντες για την από 26-09-2022 αθωωτική απόφαση όλων των κατηγορουμένων, ιδίως λόγω παραγραφής των αδικημάτων, αποτέλεσαν οι πολιτικές συγκρούσεις, που επέφεραν πολλαπλές κοινοβουλευτικές διερευνήσεις του σκανδάλου, οι χρονοβόροι ρυθμοί λειτουργίας των δικαστηρίων, σε συνδυασμό με τις συνεχόμενες αλλά απαραίτητες αιτήσεις προς τις γερμανικές αρχές για

³⁰⁸ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.159.

³⁰⁹ Βουλή των Ελλήνων, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.159.

³¹⁰ W. Chambliss, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.152.

³¹¹ P. Green and T. Ward, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.153.

³¹² Σ. Βιδάλη, ό.π., σ.152-153.

³¹³ P. Green and T. Ward, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.156.

δικαστική συνδρομή.³¹⁴ Παράλληλα, στην ίδια απόφαση αθωώθηκαν οι δικαζόμενοι υπάλληλοι του ΟΤΕ, καθώς δεν αποδείχθηκε ο χρηματισμός τους από τη Siemens.³¹⁵ Συνεπώς, μήπως η δωροδοκία που είναι το πιο κοινό μέσο για την ανάπτυξη εστιών διαφθοράς, συνιστά μια απαραίτητη επιχειρηματική θυσία³¹⁶ της Siemens για την επίτευξη των στόχων της, στην οποία συμβάλει καίρια η έλλειψη διαφάνειας, που διαμορφώνει ένα κατάλληλο πεδίο για την ανάπτυξη οργανωμένων εγκληματικών δικτύων;

3.2 Η Υπόθεση Novartis

3.2.1 Μια πολύκροτη υπόθεση

Η υπόθεση της φαρμακευτικής εταιρείας Novartis έχει απασχολήσει δεόντως τόσο τη διεθνή όσο και την ελληνική κοινότητα, εξαιτίας των ιδιόμορφων, πολύπλοκων και αθέμιτων πρακτικών που χρησιμοποιούσε. Η εν λόγω υπόθεση αφορά πρακτικές δωροδοκίας από την Novartis σε εκπροσώπους του εθνικού συστήματος υγείας, πολιτικούς και κρατικούς αξιωματούχους της Ελλάδας, με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων της. Εξάλλου, ο υγειονομικός τομέας ήταν ανέκαθεν ευάλωτος και στην υψηλή και στην διοικητική διαφθορά, προκαλώντας αρνητικό αντίκτυπο σε όλο το δημόσιο υγειονομικό σύστημα.³¹⁷

Πράγματι, στο πλαίσιο της ελεύθερης οικονομίας και αγοράς, όπου επικρατεί άκρατος ανταγωνισμός, η αύξηση εταιρικών κεφαλαίων χρησιμοποιώντας παράνομα ή αθέμιτα μέσα πολλαχώς είναι μονόδρομος. Έτσι και στις φαρμακευτικές εταιρείες υφίσταται μια διάχυτη τάση για ανάπτυξη στενών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων με επαγγελματίες υγείας, που συντελούν ώστε οι εκπρόσωποι των ανωτέρω εταιρειών να ενημερωθούν για νέες θεραπευτικές επιλογές, νέα προγράμματα και εφαρμογή καινοτόμων τεχνολογικών μεθόδων.³¹⁸ Δεν υφίσταται κανένα λάθος με τις προαναφερόμενες προωθητικές ενέργειες των φαρμακευτικών εταιρειών, ακόμη και αν έτσι εξυπηρετούνται καταφανώς τα συμφέροντά

---

³¹⁴ Ι. Μάνδρου, ό.π..

³¹⁵ Στο ίδιο.

³¹⁶ M. Levi and N. Lord, ό.π., p.41.

³¹⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως αναφέρεται στο: E. Stamouli, M. Gasparinatos, and C. Kouroutzas, ‘Corruption as state-corporate crime: the example of the health sector in Greece’, *Trends Organ Crim*, vol. 26, no. 3, 2023, <https://doi.org/10.1007/s12117-022-09479-6>, (Πρόσβαση την 30-11-2024), p.259.

³¹⁸ A. Wrage, ‘Global Pharmaceutical Corruption: Lessons From The Novartis Case’, *Forbes*, 2020, <https://www.forbes.com/sites/alexandrawrage/2020/07/15/global-pharmaceutical-corruption-lessons-from-the-novartis-case/>, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

τους.³¹⁹ Βέβαια, οι επιθετικές πολιτικές προώθησης προϊόντων υγειονομικής περίθαλψης συχνά καταλήγουν να επισκιάζουν κάθε επιστημονική και εκπαιδευτική αιτιολόγηση αυτών των πρακτικών.³²⁰

Ουσιαστικά, η εν λόγω εταιρεία έδινε κίνητρα σε πληθώρα παρόχων υγειονομικής περίθαλψης, προκειμένου αυτοί να προβαίνουν στην προώθηση και χρησιμοποίηση προϊόντων Novartis, ενώ ταυτόχρονα εφαρμόζοντας ποικίλες μεθοδεύσεις, η δράση της αδυνατούσε να χαρακτηριστεί ως απόδοση μίζας, παρακάμπτοντας έτσι τους εκάστοτε νόμους.³²¹ Αυτό καθιστά σαφές, ότι οι συγκεκριμένες πράξεις συνιστούν ηθικά ατοπήματα, ανήθικες συμπεριφορές από τις επιχειρήσεις, που έχει άμεση σύνδεση με το μεροληπτικό και άδικο χαρακτήρα των νόμων, οι οποίοι έχουν θεσπιστεί για να ωφεληθούν οι ελίτ.³²² Όλα τα ανωτέρω επιβεβαιώνουν την άποψη του Bonger, πως οι εγκληματικές πράξεις ορισμένων ανθρώπων, ξεπερνούν τα ηθικά όρια του καιρού τους, ενώ εξαιτίας του σκοτεινού αριθμού τους, τους προσφέρει ατιμωρησία και γκρίζο πεδίο δράσης.³²³

3.2.2 Modus operandi

Για πάνω από μια δεκαετία η εταιρεία Novartis, ξόδευε σε προγράμματα γευμάτων, ποτών και ομιλιών υπέρογκα χρηματικά ποσά εκατομμυρίων.³²⁴ Αυτή η δράση αποσκοπούσε στη δωροδοκία ιατρών, ώστε οι τελευταίοι να προβαίνουν στη συνταγογράφηση φαρμακευτικώνσκευασμάτων της, παραβιάζοντας όμως τα καθήκοντά τους για την εύρεση της βέλτιστης δυνατής θεραπείας των ασθενών και παράλληλα αυξάνοντας το κόστος φαρμακευτικών της προϊόντων.³²⁵ Εξάλλου, παρότι θεσπίζονται κανονιστικές ρυθμίσεις, οι υπόγειες και αφανής χρηματοδοτήσεις αποτελούν ένα επτασφράγιστο μυστικό, το οποίο κυοφορείται και γεννάται στις ρωγμές της κοινωνικής δομής, διαθέτοντας όχι τόσο ευκαιριακό αλλά συστημικό χαρακτήρα.³²⁶

³¹⁹ A. Wrage, ό.π.

³²⁰ Στο ίδιο.

³²¹ Στο ίδιο.

³²² Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολλάρα και Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.68.

³²³ Στο ίδιο, σ.122.

³²⁴ ‘Novartis Pays Over \$642 Million to Settle Allegations of Improper Payments to Patients and Physicians’, *Office of Public Affairs U.S. Department of Justice*, 2020, <https://www.justice.gov/opa/pr/novartis-pays-over-642-million-settle-allegations-improper-payments-patients-and-physicians>, (Πρόσβαση την 8-10-2024).

³²⁵ ‘Novartis Pays Over \$642 Million to Settle Allegations of Improper Payments to Patients and Physicians’, ό.π..

³²⁶ Μ. Γασπαρινάτου, *Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα*, ό.π., σ.157.

Σε αντίθεση με όσα υποστηρίζει η σημερινή ελληνική Κυβέρνηση περί σκευωρίας της υπόθεσης Novartis, από το 2016³²⁷ οι ΗΠΑ συνεχίζουν με αμείωτο ρυθμό τις έρευνές τους.³²⁸ Όπως προέκυψε από τις καταθέσεις των 3 προστατευόμενων μαρτύρων του FBI, μεταξύ των ετών 2007-2017 η συγκεκριμένη εταιρεία δωροδότησε 10 κορυφαία πολιτικά στελέχη του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ με 50 εκατομμύρια ευρώ, για να ενισχυθεί η θέση της έναντι οποιουδήποτε ανταγωνιστή της στην ελληνική αγορά, να επιταχύνει τις διαδικασίες αποπληρωμής της από το Ελληνικό κράτος και να αυξήσει τις τιμές των προϊόντων της.³²⁹ Επομένως, λόγω της εμπλοκής και κρατικών αξιωματούχων δεν συνιστά ένα μόνο ιατρικό σκάνδαλο,³³⁰ αλλά ένα κρατικο-εταιρικό έγκλημα.

Οι πρακτικές αυτές είναι συνηθισμένες στον επιχειρηματικό κόσμο, προβάλλοντας ταυτόχρονα το δομικό χαρακτήρα των εν λόγω εγκλημάτων, καθώς και αυτών του λευκού κολάρου.³³¹ Για τη διερεύνηση αυτών, καθιερώθηκε στις ΗΠΑ ο νόμος FCPA,³³² που αφορά διεφθαρμένες ενέργειες στο εξωτερικό, προκειμένου να αντιμετωπιστούν πράξεις δωροδοκίας δημοσίων υπαλλήλων του εξωτερικού.³³³ Η απόδειξη τέτοιων ενεργειών οδηγεί στην καταβολή υψηλού προστίμου από την εκάστοτε εταιρεία στις αμερικανικές αρχές.³³⁴ Έτσι, εισήχθη η εταιρική ευθύνη για τρίτους, ανεξαρτήτως της προόδου της υπόθεσης στα ελληνικά δικαστήρια.³³⁵ Ωστόσο, δεν συνιστούν εγκλήματα οι παραβιάσεις των ρυθμιστικών κανόνων, προβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη πολιτικής ισχύος.³³⁶ Άλλωστε, στον πυρήνα αυτών των πρακτικών ενσωματώνεται η διαπλοκή ανάμεσα στην ιδιωτική και δημόσια εξουσία.³³⁷

³²⁷ όταν 3 προστατευόμενοι μάρτυρες του FBI κατέθεσαν για την προαναφερόμενη υπόθεση

³²⁸ Β. Τριάντης, 'Στις ΗΠΑ η Novartis δεν είναι σκευωρία – Η έρευνα συνεχίζεται από το FBI και τη SEC', *Documento*, 2019, <https://www.documentonews.gr/article/stis-hpa-h-novartis-den-einai-skeywria-h-ereyna-synexizetai-apo-to-fbi-kai-th-sec>, (Πρόσβαση την 8-10-2024).

³²⁹ Μ. Ρίζος, 'Το «Σκάνδαλο Novartis»: Όταν το φάρμακο είναι εμπόρευμα σε βάρος και όχι στην υπηρεσία του λαού', *virus.com.gr*, 2018, <https://virus.com.gr/to-skandalo-novartis-otan-to-farmako-einai-emporeyma-se-varos-kai-ochi-stin-ypiresia-toy-laoy/>, (Πρόσβαση την 11-10-2024).

³³⁰ Χ. Τσούκας, 'Τελειώσαμε με το σκάνδαλο Novartis;', *Η Καθημερινή*, 2022, <https://www.kathimerini.gr/opinion/561704761/teleiosame-me-to-skandalo-novartis-k/>, (Πρόσβαση την 5-10-2024).

³³¹ Pearce and Tombs, όπως αναφέρεται στο: Σ. Γεωργουλάς, *Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό - επιχειρηματικό έγκλημα*, ό.π., σ.42.

³³² Αμερικάνικη νομοθεσία του 1977

³³³ Β. Τριάντης, *Στις ΗΠΑ η Novartis δεν είναι σκευωρία – Η έρευνα συνεχίζεται από το FBI και τη SEC*, ό.π..

³³⁴ Στο ίδιο.

³³⁵ Στο ίδιο.

³³⁶ P. Michalowski and P. Kramer, ό.π., p.202.

³³⁷ Μ. Γασπαρινάτου, *Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα*, ό.π., σ.157.

3.2.3 Η επαναλαμβανόμενη δράση

Η κατ' εξακολούθηση διάπραξη σκανδάλων από τη Novartis, τα οποία αποδεικνύονται από τη πληθώρα καταγγελιών, καθιστά σαφές πως πρόκειται για ένα συστημικό πρόβλημα και όχι για μεμονωμένα περιστατικά.³³⁸ Σύμφωνα με τον Merton, το εν λόγω πρόβλημα εντοπίζεται στην έλλειψη αντιστοιχίας και ισορροπίας, μεταξύ των κυρίαρχων πολιτισμικών επιδιώξεων, που έχουν αναπτυχθεί σε μια κοινωνία και στα μέσα που διατίθενται για να επιτευχθούν οι συγκεκριμένες επιδιώξεις.³³⁹ Η προκαλούμενη ένταση από την αναντιστοιχία ευκαιριών και φιλοδοξιών για την απόκτηση προϊόντων οδηγεί προς την ανομία, η οποία είναι μεγαλύτερη στα χαμηλότερα κοινωνικά επίπεδα από ότι στα υψηλότερα, καθώς εκδηλώνουν περισσότερη εγκληματικότητα.³⁴⁰ Παράλληλα, τα ηθικά κριτήρια των ατόμων τελούν υπό πίεση με σκοπό την επιτυχία ακόμα και με αθέμιτα μέσα.³⁴¹ Εν προκειμένω, για να διατηρήσει η Novartis την πρωτοκαθεδρία της χρησιμοποίησε και αθέμιτες πρακτικές. Άλλωστε, η τέλεση εγκλημάτων του λευκού κολάρου συνιστά αναπόσπαστο συστατικό στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο για να αναπαραχθεί και να διατηρηθεί έχει ανάγκη την κατασκευή εγκλημάτων.³⁴²

3.2.4 Οι έρευνες της ελληνικής δικαιοσύνης

Οι έρευνες της υπόθεσης Novartis στην Ελλάδα άρχισαν τέλη του 2016 από την Εισαγγελέα Διαφθοράς κατόπιν διαταγής της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου και ύστερα από ενημέρωση του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης, ενώ το υλικό της δικογραφίας περιλάμβανε δωροδοκίες ιατρών και πολιτικών.³⁴³ Αρχές του 2017, αρμόδιοι υπάλληλοι της Εισαγγελίας Διαφθοράς διενήργησαν έρευνα στο κτήριο της Novartis Hellas κατά τη διάρκεια της οποίας κατάσχσαν

³³⁸ L. Argus, 'Novartis appears to have a systemic ethics problem. What can it do make amends?', *Fierce pharma*, <https://www.fiercepharma.com/pharma/novartis-appears-to-have-a-systemic-ethics-problem-what-can-it-do-make-amends>, 2019, (Πρόσβαση την 14-10-2024).

³³⁹ Σ. Βιδάλι, *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, ό.π., σ.143.

³⁴⁰ Ν. Κουλούρης, ό.π., σ.25.

³⁴¹ R. Merton, όπως αναφέρεται στο: Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Λευκά Κολάρα» και Οικονομικό Έγκλημα, *Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.86.

³⁴² Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Λευκά Κολάρα» και Οικονομικό Έγκλημα, *Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.102.

³⁴³ 'Σκάνδαλο Novartis: Πρώην πρωθυπουργοί και υπουργοί φέρονται εμπλεκόμενοι', *in*, 2018, <https://www.in.gr/2018/02/05/greece/skandalo-novartis-prwin-prwthypoyrgoi-kai-ypoyrgoi-ferontai-emplekomenoi/>, (Πρόσβαση την 14-10-2024).

πλήθος ψηφιακών πειστηρίων και εγγράφων.³⁴⁴ Ένα χρόνο περίπου αργότερα, ένα πρώτο τμήμα της δικογραφίας διαβιβάστηκε ιεραρχικώς στη Βουλή, βάσει της νομοθεσίας περί ευθύνης Υπουργών, χωρίς όμως να περιλαμβάνονται στη δικογραφία αποδείξεις, παρά μόνο εκτιμήσεις, περιγραφές και υπόνοιες των τριών μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος για χρηματισμό συγκεκριμένων πολιτικών προσώπων.³⁴⁵ Εκεί συστήθηκε Ειδική Κοινοβουλευτική Επιτροπή, προκειμένου να διενεργηθεί Προκαταρκτική Εξέταση, η οποία ωστόσο αποφάσισε να μην ασκηθεί δίωξη, καθώς η Βουλή είναι αναρμόδια για πράξεις ξεπλύματος βρόμικου χρήματος, κοινής δωροληψίας και δωροδοκίας, με αποτέλεσμα η δικογραφία να επιστρέψει στην τότε Εισαγγελέα Διαφθοράς.³⁴⁶ Έπειτα από σχετικές καταγγελίες για χειραγώγηση της Εισαγγελίας και της παραίτησης του επόπτη του Εισαγγελέα Διαφθοράς, η αρμόδια Εισαγγελέας αρχειοθέτησε την υπόθεση, λίγο πριν τη διεξαγωγή των εκλογών του 2019, για τους περισσότερους από τους κατηγορουμένους.³⁴⁷

Εφόσον οι επιχειρηματικοί κολοσσοί, οι όμιλοι εταιριών και οι επιχειρήσεις συνιστούν νομικές προσωπικότητες, η λειτουργία αλλά και η σύσταση τους εντός των χωρών προσδιορίζεται και από τα νομοθετήματα των τελευταίων.³⁴⁸ Δηλαδή, οι επιχειρήσεις δεν έχουν απόλυτη αυτονομία σε κάθε χώρα αλλά είναι σε σχετική αυτονομία με αυτές.³⁴⁹ Όπως χαρακτηριστικά προκύπτει από το κείμενο της πράξης που αρχειοθέτησε τη συγκεκριμένη υπόθεση στην Ελλάδα και ειδικότερα από αναφορά του Εισαγγελέα οικονομικού εγκλήματος, εμφανίζεται πως το 2013 ο Έλληνας Υφυπουργός Υγείας, υπογράφοντας σχετική υπουργική απόφαση, που προκαλεί βάσιμους προβληματισμούς για το λόγο έκδοσής της, έδωσε τη δυνατότητα στις φαρμακοβιομηχανίες να πετύχουν υψηλότερες τιμές, αυξάνοντας έτσι σημαντικά τα κέρδη τους.³⁵⁰ Σαφέστατα, οι επιχειρήσεις λειτουργούν εντός ενός αβέβαιου και απρόβλεπτου περιβάλλοντος, στο οποίο είναι ελάχιστες οι απόλυτα νόμιμες ευκαιρίες που προκύπτουν, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι τους, γι' αυτό και αναζητούνται εναλλακτικοί μέθοδοι

³⁴⁴ Ε. Κόλλια, 'Στις ΗΠΑ για το σκάνδαλο της Novartis η εισαγγελέας διαφθοράς', *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 2017, <https://www.tovima.gr/2017/11/16/society/stis-ipa-gia-to-skandalo-tis-novartis-i-eisaggeleas-diafthoras/>, (Πρόσβαση την 13-10-2024).

³⁴⁵ 'Μόνο στην Ελλάδα κατηγορούνται πολιτικοί για την υπόθεση Novartis', *iefimerida*, 2018, <https://www.iefimerida.gr/news/394885/mono-stin-ellada-katigoroyntai-politikoι-gia-tin-ypothesi-novartis>, (Πρόσβαση την 12-10-2024).

³⁴⁶ Ε. Ζαφειριάδης, 'Το σκάνδαλο Novartis, Πώς εξελίχθηκε αυτή η ιστορία στην Ελλάδα', *HUFFPOST*, 2024, https://www.huffingtonpost.gr/entry/to-skandalo-novartis_gr_65939951e4b0f27b6e35008d, (Πρόσβαση την 13-10-2024).

³⁴⁷ Ε. Ζαφειριάδης, ό.π..

³⁴⁸ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.373.

³⁴⁹ Στο ίδιο, σ.373.

³⁵⁰ Χ. Τσούκας, ό.π..

δραστηριοποίησης από τα αρμόδια στελέχη τους, για την αύξηση της αποτελεσματικότητάς τους, όπως είναι η παραβίαση των νομοθετημάτων ή η υπέρβαση αυτών.³⁵¹ Ακόμα, δεν είναι βέβαιο αν έγινε εις βάθος διερεύνηση της υπόθεσης ή αν δωροδοκήθηκαν τελικά μέλη της τότε κυβέρνησης ή άλλες αρμόδιες αρχές, γι' αυτό απαιτείται οι ελεγκτικοί μηχανισμοί να είναι ακέραιοι και αμερόληπτοι.³⁵²

Ύστερα από μακροχρόνιες έρευνες και αξιολογήσεις των αποδείξεων από τις δικαστικές αρχές, το συγκεκριμένο σκάνδαλο-υπόθεση έκλεισε με βούλευμα του δικαστικού συμβουλίου χωρίς να καταλογιστούν ποινικές ευθύνες στα μη πολιτικά πρόσωπα ή στα στελέχη της μητρικής εταιρείας στην Ελλάδα, που ελέγχονταν για δωροδοκία πολιτικών προσώπων.³⁵³ Σύμφωνα με το ανωτέρω βούλευμα δεν προέκυψαν αποδείξεις για πράξεις δωροδοκίας από τον Κωνσταντίνο Φρουζή και άλλα ανώτατα στελέχη της εταιρείας, τα οποία απαλλάχθηκαν από κάθε κατηγορία, λόγω παραγραφής που οφείλεται στις τροποποιήσεις του ΠΚ και την μετατροπή της δωροδοκίας σε πλημμέλημα.³⁵⁴

Βέβαια, με παραγγελία του αρμόδιου Οικονομικού Εισαγγελέα ζητήθηκε η κίνηση της ποινικής δίωξης σε βάρος 15 ιατρών για ξέπλυμα βρόμικου χρήματος και δωροληψία, καθώς από το υλικό της δικογραφίας προέκυψε η εμπλοκή τους στην υπόθεση, λόγω είσπραξης χρημάτων από συνταγογραφήσεις φαρμάκων της Novartis.³⁵⁵ Τέλος, ο Οικονομικός Εισαγγελέας συνεχίζει τις έρευνες και για εμπλοκή στην υπόθεση έτερων ιατρών.³⁵⁶

3.2.5 Ένα οργανωμένο διεθνές δίκτυο

Τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα έχουν διεθνή διάσταση, όταν υφίσταται διεθνής δραστηριοποίηση των εταιρειών,³⁵⁷ όπως και αυτό της Novartis. Τα εγκλήματα παγκοσμιοποίησης, ως εξελισσόμενα είδη των εγκλημάτων λευκού περιλαιμίου, αναπτύσσονται ως συνέπεια πολιτικών αποφάσεων κρατικών αξιωματούχων και παγκόσμιων

³⁵¹ Βοx, όπως αναφέρεται στο: Σ. Γεωργουλάς, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό - επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.43.

³⁵² Χ. Τσούκας, ό.π..

³⁵³ Μ. Μουστάκα, 'Κλείνει το σκάνδαλο της Novartis και για τα μη πολιτικά πρόσωπα – Τι έδειξε η έρευνα', *ΤΑ ΝΕΑ*, 2023, <https://www.tanea.gr/2023/05/29/greece/law/kleinei-to-skandalo-tis-novartis-kai-gia-ta-mi-politika-prosopa/>, (Πρόσβαση την 28-10-2024).

³⁵⁴ Μ. Μουστάκα, ό.π..

³⁵⁵ Στο ίδιο.

³⁵⁶ Στο ίδιο.

³⁵⁷ D. Friedrichs, ό.π., σ.165.

τραπεζικών ιδρυμάτων, προκειμένου να εξυπηρετηθούν συγκεκριμένοι στόχοι.³⁵⁸ Παρόλο που δεν επιδιώκεται η πρόκληση βλάβης, οι ανωτέρω αποφάσεις δύναται να προκαλέσουν ανυπολόγιστη ανθρωπιστική και οικονομική καταστροφή, χωρίς βέβαια να συνεπάγεται πάντοτε τον άμεσο προσπορισμό οφέλους, όπως συμβαίνει με τα εγκλήματα λευκού κολάρου.³⁵⁹

Κατά τη χρονική περίοδο 2005-2010, κατόπιν καταγγελιών σε βάρος της εταιρείας Novartis για διενέργεια αθέμιτων πρακτικών, διενεργήθηκε εκτεταμένη έρευνα από τις δικαστικές αρχές των Η.Π.Α..³⁶⁰ Πιο συγκεκριμένα, ένα δίκτυο γιατρών προωθούσε συγκεκριμένα φάρμακα στους πολίτες, προκειμένου οι πρώτοι να επωφεληθούν με πλήθος ταξιδιών, γευμάτων και δώρων.³⁶¹ Τα εν λόγω δίκτυα διαφθοράς μπορούσαν να ενεργοποιηθούν σε κάθε αναγκαία περίπτωση υπό το μανδύα μακροπρόθεσμων «επενδύσεων», χωρίς να επέρχεται στιγματισμός των δραστών, ενώ παράλληλα εμφανιζόταν νόμιμη η ανάπτυξη σχέσεων με πολιτικούς.³⁶² Άλλωστε, η έλλειψη διαφάνειας αποδεικνύεται ωφέλιμη στη δημιουργία εγκληματικών δικτύων.³⁶³ Τελικά, μετά από πέντε χρόνια η Novartis αναγκάστηκε να καταβάλει στις ΗΠΑ 422,5 εκατομμύρια δολάρια,³⁶⁴ για τις ως άνω περιγραφόμενες πρακτικές της.

3.2.6 Η χειραγωγή της δικαιοσύνης

Προσφάτως, τροποποιήθηκε το άρθρο 218 ΠΚ, που αναφέρεται στους προστατευόμενους μάρτυρες, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στον αρμόδιο εισαγγελέα να αξιολογεί επανειλημμένως και σε κάθε περίπτωση, τη συνέχιση ή άρση του μέτρου της προστασίας μαρτύρων, εφόσον έχουν εκλείψει ή διαφοροποιηθεί οι λόγοι για τους οποίους επιβλήθηκαν.³⁶⁵ Βέβαια, η συγκεκριμένη τροποποίηση συνιστά μια νομική εκτροπή και χρήση του ΚΠΔ για

³⁵⁸ Στο ίδιο, σ.165.

³⁵⁹ Στο ίδιο, σ.165.

³⁶⁰ Θ. Καμήλαλης, 'Το παγκόσμιο σκάνδαλο της Novartis', *ThePressProject*, 2017, <https://thepressproject.gr/to-pagkosmio-skandalo-tis-novartis/>, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

³⁶¹ 'Μόνο στην Ελλάδα κατηγορούνται πολιτικοί για την υπόθεση Novartis', ό.π..

³⁶² T. Bezlov and Ph. Gounev, Organised Crime, corruption and public bodies, In: P. Gunev, V. Ruggiero, *Corruption and organised Crime in Europe. Illegal Partnership*, Routledge, London and New York, Talyor and Francis Group 2012, p.34.

³⁶³ V. Ruggiero, "Introduction: the organization of crime", ό.π., p.10.

³⁶⁴ 'Μόνο στην Ελλάδα κατηγορούνται πολιτικοί για την υπόθεση Novartis', ό.π..

³⁶⁵ 'Σκάνδαλο Novartis: Με 57 λέξεις Φλωρίδη στον νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας αποκαλύπτονται οι προστατευόμενοι μάρτυρες', *Documento*, 2024, <https://www.documentonews.gr/article/skandalo-novartis-me-57-lexeis-floridi-ston-neo-kodika-poinikis-dikononias-apokalyptontai-oi-prostateyomenoi-martyres/>, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

την επίτευξη ιδιοτελών συμφερόντων και όχι για την απόδοση δικαιοσύνης.³⁶⁶ Είναι προφανές, πως πολιτικοί αξιωματούχοι θέσπισαν μεθοδικά μια διάταξη νόμου και μεταχειρίστηκαν την «ανεξάρτητη δικαιοσύνη» ως πειθήνιο όργανό τους, προκειμένου να αποκαλύψουν τους 3 μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος.³⁶⁷ Βέβαια, ο Υπουργός Υγείας Άδωνης Γεωργιάδης δήλωσε ότι από το 2008 είχαν ήδη διαρρεύσει στον τύπο τα στοιχεία των τριών προστατευόμενων μαρτύρων προσβάλλοντας τον θεσμό τους.³⁶⁸ Παρόλα αυτά, με τις ως άνω πρακτικές παραβιάζεται το κράτος δικαίου και αποθαρρύνονται οι πολίτες που επιθυμούν να καταθέσουν, μεταξύ άλλων, για περιπτώσεις διαφθοράς, δεδομένου ότι μελλοντικά μπορεί να αποκαλυφθούν και να στοχοποιηθούν από τους ελίτ για τη μαρτυρία τους.³⁶⁹

3.3 Η λίστα Lagarde

Η λίστα Lagarde περιλαμβάνει 2062 Έλληνες μεγαλοκαταθέτες³⁷⁰ στην βρετανική εταιρεία χρηματοοικονομικών και τραπεζικών υπηρεσιών «HSBC».³⁷¹ Στη συγκεκριμένη λίστα, εκτός από πλοιοκτήτες και εφοπλιστές, που ο εργασιακός τους κύκλος δικαιολογούσε την κατοχή καταθέσεων στο εξωτερικό, περιλαμβάνονταν και καθηγητές, ιατροί, δημοσιογράφοι και ηθοποιοί, που η εργασία τους καθιστά αδικαιολόγητες τέτοιες καταθέσεις, δίχως βέβαια αυτό να σημαίνει πως έχουν τελέσει κάποιο αδίκημα.³⁷² Ενδεχομένως, οι συγκεκριμένοι πολίτες κατέφυγαν στην εν λόγω εταιρεία, διότι η φοροδιαφυγή αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό κάθε

³⁶⁶ ‘Σκάνδαλο Novartis: Με 57 λέξεις Φλωρίδη στον νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας αποκαλύπτονται οι προστατευόμενοι μάρτυρες’, ό.π..

³⁶⁷ Στο ίδιο.

³⁶⁸ ‘Υπόθεση Novartis: Ντόμινο αντιδράσεων μετά από την άρση του καθεστώτος προστασίας των δυο προστατευόμενων μαρτύρων’, *EPT NEWS*, 2024, <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/ypothesi-novartis-ntomino-antidraseon-meta-apo-tin-arsis-tou-kathestotos-prostasias-ton-dyo-prostateyomenon-martyron/>, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

³⁶⁹ Κ. Ζαφειρόπουλος, Η τελευταία πράξη της θεσμικής συγκάλυψης στο σκάνδαλο Novartis, *efsyn*, 2024, https://www.efsyn.gr/ellada/dikaioyni/451075_i-teleytaia-praxi-tis-thesmiki-sygalypsis-sto-skandalo-novartis, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

³⁷⁰ ‘Λίστα Λαγκάρντ: Όλα τα ονόματα και τα ποσά’, *ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ*, 2013, <https://www.protothema.gr/politics/article/265697/lista-lagkarnt-ola-ta-onomata-kai-ta-posa/>, (Πρόσβαση την 22-10-2024).

³⁷¹ ‘Η άγνωστη λίστα Λαγκάρντ – Οι 86 Έλληνες καταθέτες που έλειπαν από την αρχική [εικόνες]’, *iefimerida*, 2015, <https://www.iefimerida.gr/news/191609/h-agnosti-lista-lagkarnt-oi-86-ellines-katathetes-poy-eleipan-apo-tin-arhiki-eikones>, (Πρόσβαση την 22-10-2024).

³⁷² ‘Λίστα Λαγκάρντ’, *Βικιπαίδεια. Η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια*, 2022 https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1_%CE%9B%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%AC%CF%81%CE%BD%CF%84, (Πρόσβαση την 26-10-2024).

φορολογικού παραδείσου.³⁷³ Γι' αυτό σε τέτοια τραπεζικά συστήματα, αποδεικνύεται καίριας σημασίας η στεγανοποίηση των χρηματικών διαρροών και η εχεμύθεια, που θυμίζουν τις μεθόδους που εφαρμόζονται από μεγάλες ΕΟ τύπου μαφίας.³⁷⁴ Άλλωστε, λόγω της απουσίας ή της αδυναμίας των νόμων και των αρμόδιων αρχών για αποτελεσματικούς ελέγχους, καθώς και εξαιτίας των επιεικών επιβαλλόμενων ποινών, είναι αδύνατο να περιοριστούν τα κοινωνικά αόρατα εγκλήματα.³⁷⁵

3.3.1 Η δημοσιοποίηση της λίστας

Τα περιστατικά κατάχρησης δικαίου και οι παράνομες πράξεις μπορούν να λάβουν χώρα σε οποιονδήποτε οργανισμό, μικρό ή μεγάλο, δημόσιο ή ιδιωτικό και να έχουν ποικίλες μορφές.³⁷⁶ Για παράδειγμα, μπορούν να εκδηλωθούν ως αθέμιτες εταιρικές πρακτικές, απάτες ή δωροδοκίες, ενώ η μη έγκαιρη αντιμετώπισή τους μπορεί να απειλήσει καίρια το δημόσιο συμφέρον.³⁷⁷ Κατά πάσα πιθανότητα οι πρώτοι που θα αντιληφθούν τις ανωτέρω ή άλλες όμοιες εγκληματικές πράξεις είναι οι εργαζόμενοι του εκάστοτε οργανισμού ή αυτοί που λόγω των εργασιακών τους δραστηριοτήτων έρχονται σε επαφή με αυτόν.³⁷⁸

Τα στοιχεία της ανωτέρω λίστας³⁷⁹ υπεκλάπησαν κατά το χρονικό διάστημα 2006-2007 από τον Hervé Falciani, ένα πρώην στέλεχος της τράπεζας HSBC, που αναστάτωσε όλη την Ευρώπη.³⁸⁰ Τα στοιχεία διαβιβάστηκαν τέλη του 2010 στον τότε Υπουργό Οικονομικών της Ελλάδας από τις Γαλλικές Αρχές,³⁸¹ ωστόσο, αυτός καθυστέρησε επτά περίπου μήνες να προωθήσει τη λίστα στο Σ.Δ.Ο.Ε., υποχρεώνοντας έτσι τις Εισαγγελικές αρχές να αρχίσουν έρευνες.³⁸²

³⁷³ C. Remeur, *Listing of tax havens by the EU*, European Parliamentary Research Service, 2018, p.1, <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/147404/7%20-%20001%20EPRS-Briefing-621872-Listing-tax-havens-by-the-EU-FINAL.PDF>, (Πρόσβαση την 11-12-2024).

³⁷⁴ Σ. Βιδάλη, ό.π., 2019, σ.322.

³⁷⁵ Βοx, όπως αναφέρεται στο: Σ. Γεωργούλας, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό - επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.43.

³⁷⁶ 'Προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος', *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, https://commission.europa.eu/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/protection-whistleblowers_el, (Πρόσβαση την 27-11-2024).

³⁷⁷ 'Προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος', ό.π..

³⁷⁸ Στο ίδιο.

³⁷⁹ που ήταν αποτυπωμένα στα «υπομνήματα συναντήσεων»

³⁸⁰ 'Η άγνωστη λίστα Λαγκάρντ – Οι 86 Έλληνες καταθέτες που έλειπαν από την αρχική [εικόνες]', ό.π..

³⁸¹ Στο ίδιο.

³⁸² 'Λίστα Λαγκάρντ', *Βικιπαίδεια*. ό.π..

Στις 28/10/2012 η λίστα Lagarde δημοσιοποιήθηκε από το δημοσιογράφο Κώστα Βαξεβάνη στο περιοδικό του «Hot Doc», με απόρροια τη σύλληψή του αλλά και τη δρομολόγηση εξελίξεων σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο.³⁸³ Συγκεκριμένα, η δημοσιοποίηση της λίστας αποτέλεσε το έναυσμα για διενέργεια ερευνών και την άσκηση δίωξης, μεταξύ άλλων, κατά του πρώην Υπουργού Παπαντωνίου Ιωάννη και της συζύγου του Κουράκου Σταυρούλας.³⁸⁴ Βέβαια, το φορολογικό απόρρητο θεσπίστηκε ώστε να διασφαλιστεί ο ιδιωτικός βίος³⁸⁵ και τα φορολογικά δεδομένων των ανθρώπων από τη γνωστοποίησή τους σε τρίτα πρόσωπα.³⁸⁶ Αυτό σημαίνει ότι, εξαιρώντας τις περιπτώσεις διενέργειας άρσης απορρήτου, κάθε πολίτης που κατέχει προστατευμένες από το φορολογικό απόρρητο πληροφορίες ή δεδομένα, απαγορεύεται να τις αποκαλύψει και οφείλει να επιστρέψει στη φορολογική διοίκηση κάθε σχετικό έγγραφο που πιθανόν διαθέτει.³⁸⁷ Μήπως όμως, οι αρμόδιες ελληνικές Αρχές θα έπρεπε, αντί της άσκησης δίωξης σε βάρος του ως άνω δημοσιογράφου, που εξέθεσε διεθνώς τη Χώρα μας, αναφορικά με την ελευθερία του τύπου, να διερευνήσουν τη νομιμότητα των υψηλών καταθέσεων των ατόμων της λίστας;³⁸⁸

3.3.2 Οι αποφάσεις της δικαιοσύνης

Κατόπιν των ανωτέρω, η οικογένεια Παπαντωνίου οδηγήθηκε στη δικαιοσύνη λόγω ανακριβούς δήλωσης του πόθεν έσχες και της επιβλήθηκε πρόστιμο 10.000 ευρώ και ποινή φυλάκισης 4 ετών.³⁸⁹ Συνάμα, ο πρώην Υπουργός διώχθηκε και για «ξέπλυμα» βρόμικου χρήματος σχετικά με δωροδοκίες που φέρεται να έλαβε το 2003 από τη Γαλλική εταιρεία «THALES NEDERLAND B.V.», για την ανάθεση σύμβασης εκσυγχρονισμού 6 φρεγατών του Πολεμικού Ναυτικού.³⁹⁰

³⁸³ Β. Τριάντης, 'Έθασαν τους ελέγχους για τη λίστα Λαγκάρντ', *Documento*, 2020, <https://www.documentonews.gr/article/ethapsan-toys-elegchoys-gia-th-lista-lagkarnt/>, (Πρόσβαση την 10-11-2024).

³⁸⁴ 'Υπόθεση Παπαντωνίου: Η αποκάλυψη Βαξεβάνη με τη λίστα Λαγκάρντ, οι απειλές και οι διώξεις', *ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ*, 2024, <https://www.koutipandoras.gr/article/ypothesi-papantoniou-i-apokalypsi-vaxevani-me-ti-lista-lagkarnt-oi-apeiles-kai-oi-dioxeis/>, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

³⁸⁵ A. M. Hambre, 'Tax Confidentiality in Sweden and the United States - A Comparative Study', *Cambridge University Press*, vol. 43, no. 2/3, 2015, p.224.

³⁸⁶ Α. Γρηγορίου και Α. Καστανά, ό.π..

³⁸⁷ Άρθρο 17 παρ.4 του Ν. 4987/2022.

³⁸⁸ Λίστα Λαγκάρντ', ό.π..

³⁸⁹ 'Υπόθεση Παπαντωνίου: Η αποκάλυψη Βαξεβάνη με τη λίστα Λαγκάρντ, οι απειλές και οι διώξεις', ό.π..

³⁹⁰ Στο ίδιο.

Επιπλέον, ο πρώην Υπουργός Οικονομικών Παπακωνσταντίνου Γεώργιος οδηγήθηκε σε ειδικό δικαστήριο.³⁹¹ Εκεί καταδικάστηκε μόνο για το πλημμεληματικού χαρακτήρα αδίκημα της νόθευσης εγγράφου, καθότι προέκυψε πως είχε επέμβει στη λίστα αφαιρώντας από αυτήν τρία συγγενικά του άτομα, ενώ αθωώθηκε για την απόπειρα απιστίας στην υπηρεσία.³⁹² Εν συνεχεία, τον Ιούλιο του 2018 ο Γεώργιος Πιτσιλής, διοικητής της ΑΑΔΕ, αναφερόμενος σε σχετικές αποφάσεις του ΣτΕ, που εκδόθηκαν ένα χρόνο νωρίτερα, δήλωσε ότι ήταν αδύνατο να αξιολογηθεί η προαναφερόμενη λίστα, διότι παρήλθε η πενταετία του ελεγκτικού δικαιώματος των αρχών, το οποίο όμως με νέα απόφαση του ΣτΕ ανατράπηκε.³⁹³ Τελικώς, η υπόθεση έκλεισε για τους περισσότερους εμπλεκόμενους απαλλάσσοντάς τους από κάθε κατηγορία, καθότι παραγραφήκαν τα αδικήματά με τα οποία κατηγορούνταν λόγω παρέλευσης εικοσαετίας.³⁹⁴

3.3.3 Η επιλογή της HSBC: Σκιάδης τραπεζική και φορολογικοί παράδεισοι

Η επιλογή της HSBC από τους εμπλεκόμενους στη λίστα Lagarde δεν ήταν τυχαία. Οι τράπεζες που εδρεύουν σε φορολογικούς παραδείσους διευκολύνουν την τέλεση εγκλημάτων της κυρίαρχης τάξης, καθώς τους αποφέρουν σημαντικά κέρδη και συγχρόνως διασφαλίζουν την περιουσία τους.³⁹⁵ Όταν οι αρμόδιες ελεγκτικές αρχές έρθουν αντιμέτωπες με τέτοιες περιπτώσεις, εξαιτίας της πολυπλοκότητας των διαδικασιών, είναι αδύνατο να κατανοήσουν τις διαδικασίες αυτές και να τις ερευνήσουν, εκτός αν οι εμπλεκόμενοι ελεγκτικοί μηχανισμοί συνεργαστούν μαζί τους.³⁹⁶ Η ανακάλυψη των χρηματικών ροών και η πρόσβαση στις τραπεζικές πληροφορίες συνήθως είναι δυσχερείς και συχνά καταλήγει σε «μαύρες τρύπες», οι οποίες θέτουν και τα τελικά όρια των ελέγχων.³⁹⁷ Αυτό οφείλεται τόσο στο γεγονός πως το χρήμα είναι απρόσωπο και δύναται να αλλάξει άμεσα τη μορφή του, όσο και στην απροθυμία αποκάλυψης της διαδρομής του χρήματος από τους διαχειριστές των πληροφοριών, δημιουργώντας έτσι ένα προστατευτικό πλαίσιο του «βρόμικου» χρήματος.³⁹⁸

³⁹¹ Β. Τριάντης, 'Έθαψαν τους ελέγχους για τη λίστα Λαγκάρντ', ό.π..

³⁹² Στο ίδιο.

³⁹³ Στο ίδιο.

³⁹⁴ 'Υπόθεση Παπαντωνίου: Η αποκάλυψη Βαξεβάνη με τη λίστα Λαγκάρντ, οι απειλές και οι διώξεις', ό.π..

³⁹⁵ Σ. Βιδάλη, Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος, ό.π., σ. 320.

³⁹⁶ Στο ίδιο, σ.320.

³⁹⁷ Ε. Μιχαλοπούλου, ό.π., σ.336.

³⁹⁸ Στο ίδιο.

Ο τομέας των τραπεζών, που δραστηριοποιείται με τα εγκλήματα της κυρίαρχης τάξης είναι η επονομαζόμενη ιδιωτική τραπεζική, η οποία χρησιμοποιείται ως προπέτασμα προκειμένου να αναπτυχθεί η σκιώδης τραπεζική.³⁹⁹ Συγκεκριμένα, η ιδιωτική τραπεζική σχετίζεται με τις επενδυτικές, τραπεζικές και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες που παρέχουν τα τραπεζικά ιδρύματα σε πολίτες, οι οποίοι κατέχουν και επενδύουν υπέρογκα χρηματικά ποσά με τη βοήθεια ειδικών τραπεζικών συμβούλων.⁴⁰⁰ Η παροχή αυτών των υπηρεσιών γίνεται με απόλυτη εχεμύθειά και σε προσωπική βάση, επιδιώκοντας την ελαχιστοποίηση της φορολογίας, με προσεκτική κατανομή της περιουσίας ή απόκρυψής της από τις φορολογικές αρχές.⁴⁰¹ Βεβαίως, η ιδιωτική τραπεζική αφορά κατά βάση με νομικές προσωπικότητες και δεν συνιστά μια τραπεζική για κάθε πολίτη, αφού ο πραγματικός πλούτος κρύβεται στις επιχειρήσεις.⁴⁰² Για παράδειγμα, στην HSBC τα «μικρά ψάρια» αντιστοιχούσαν σε ποσοστό μικρότερο από το 10% όλων των πελατών της, ενώ η διαδρομή των χρημάτων εξαφανίζονταν κάθε φορά που πραγματοποιούνταν συναλλαγές με εταιρείες που βρίσκονταν σε φορολογικούς παραδείσους.⁴⁰³ Το σύστημα ουσιαστικά παρείχε την ελευθερία στους τραπεζικούς διαχειριστές να ελέγχουν τους οικονομικούς κινδύνους και την αξιοπιστία των πελατών, με τη στήριξη της HSBC και δίχως να λογοδοτούν πουθενά.⁴⁰⁴ Άρα, μήπως όλα αυτά αποκαλύπτουν πως τα νήματα της οικονομίας κινούνται από ανθρώπους, που στοχεύουν στην εξασφάλιση του status quo και της ηγεμονίας τους στα κράτη;⁴⁰⁵

Οι φορολογικοί παράδεισοι σκοπίμως δεν διαθέτουν ένα αποτελεσματικό σύστημα ανταλλαγής φορολογικών πληροφοριών με άλλα κράτη,⁴⁰⁶ καθώς όπως αποδείχθηκε από την δικαστηριακή πρακτική, οι offshore εταιρείες δύναται να ξεπλένουν και να αποκρύπτουν παράνομα περιουσιακά στοιχεία, δίχως να αποκαλύπτουν τα δεδομένα των υποκρυπτόμενων φυσικών προσώπων.⁴⁰⁷ Ασφαλώς όμως, η απόκρυψη και μεταμόρφωση του μαύρου χρήματος, η πλειονότητα επενδυτικών προϊόντων και οι πολύπλοκες χρηματικές ροές διευκολύνονται από το διεθνοποιημένο τραπεζικό σύστημα.⁴⁰⁸ Για παράδειγμα, με τη γεωγραφική διάχυση των

³⁹⁹ Σ. Βιδάλη, Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος, ό.π., σ. 320.

⁴⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 320.

⁴⁰¹ Στο ίδιο, σ. 320.

⁴⁰² Στο ίδιο, σ.321.

⁴⁰³ Στο ίδιο, σ. 321.

⁴⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 321.

⁴⁰⁵ Ε. Φαλασιάνι και Α. Μικούτσι, ό.π., σ.109.

⁴⁰⁶ Ν. Τζαναβάρη, ό.π., σ.108.

⁴⁰⁷ Ε. Μιχαλοπούλου, ό.π., σ.337.

⁴⁰⁸ Στο ίδιο, σ.337.

πληροφοριών της HSBC σε πολλά κράτη και ηπείρους, οι δικαστικές έρευνες καθίστανται δυσχερέστερες, δεδομένου ότι αυτές θα διαρκέσουν αρκετά χρόνια και στο διάστημα αυτό τα αδικήματα πιθανότατα θα παραγραφούν.⁴⁰⁹ Επομένως, ο ο τεράστιος όγκος πληροφοριών, δυσχεραίνει το έργο της έρευνας με αποτέλεσμα να μην εντοπίζονται σε αρκετές περιπτώσεις οι σημαντικές πληροφορίες ή η εστίαση να γίνεται μόνο σε ένα τμήμα των παρεχόμενων πληροφοριών και έτσι να μην μπορεί να αποτυπωθεί η συνολική εικόνα.⁴¹⁰

---

⁴⁰⁹ Σ. Βιδάλη, Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος, ό.π., σ.323-324.

⁴¹⁰ Στο ίδιο, σ.323.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

4. Κριτική Αποτίμηση

4.1 Ο οργανωσιακός και οργανωμένος χαρακτήρας της επιχειρηματικής ελίτ

Οι προαναφερόμενες παγιωμένες και διαχρονικές πρακτικές, δεν συνιστούν ατομικές ενέργειες ορισμένων διεφθαρμένων υπαλλήλων του δημοσίου ή του ιδιωτικού τομέα, αλλά είναι ενταγμένες στην οργανωσιακή κουλτούρα και στοχοθεσία που είναι ανεπτυγμένη σε κάθε οργανισμό.⁴¹¹ Η πραγμάτωση κάθε οργανωσιακής επιδίωξης απαιτούσε την εκτέλεση ορισμένων οργανωσιακών ρόλων σε ένα περιβάλλον με σταθερές διαδράσεις και κοινωνικές σχέσεις.⁴¹² Βέβαια, αυτό δεν σηματοδοτεί τη στέρηση ποινικών και ηθικών ευθυνών των φυσικών προσώπων, καθώς τα προσωπικά κίνητρα συνυπήρχαν ή βρίσκονταν κάτω από την ομπρέλα ευρύτερων οργανωσιακών σκοπών.⁴¹³ Για παράδειγμα, στόχος της Siemens ήταν να εκτοπιστούν οι ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, να αυξηθούν τα κέρδη της, ο τζίρος της και να αποκτήσει δεσπόζουσα θέση στην αγορά.⁴¹⁴ Παράλληλα, οι χρηματοδοτήσεις εξασφάλιζαν τη βιωσιμότητα των πολιτικών κομμάτων, διατηρούσαν την πολιτική τους επιρροή και συνέδραμαν στην προβολή και ανάδειξη των θέσεών τους με σκοπό την κατάληψη ή τη διατήρηση της εξουσίας.⁴¹⁵

Στη Χώρα μας, οι κομματικοί μηχανισμοί, ο τρόπος της κρατικής λειτουργίας και οι συμπράξεις ιδιωτικού και δημοσίου τομέα είχαν σημαντική επίπτωση στη μεγέθυνση του συντελεστή των σοβαρών οικονομικών εγκλημάτων.⁴¹⁶ Μάλιστα, αυτές οι δράσεις, που είχαν διάρκεια και κανονικοποιούνταν, έδιναν λύση σε κάθε οικονομικό και γραφειοκρατικό τροχοπέδη.⁴¹⁷ Ως εκ τούτου, η αντιμετώπιση αλλά και η ερμηνεία αυτού και άλλων όμοιων φαινομένων υπερβαίνει τις αρχές του μεθοδολογικού και οντολογικού ατομικισμού,

⁴¹¹ Σ. Βιδάλη, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.172.

⁴¹² Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.172.

⁴¹³ Στο ίδιο, σ.172.

⁴¹⁴ Στο ίδιο, σ.172-173.

⁴¹⁵ Στο ίδιο, σ.173.

⁴¹⁶ Σ. Βιδάλη, ό.π., 2017, σ.138.

⁴¹⁷ E. Stamouli, M. Gasparinatos and C. Kouroutzas, ό.π., p. 284.

καθιστώντας αναγκαία την εισαγωγή του οργανωσιακού εγκλήματος και οργανωσιακής παρέκκλισης.⁴¹⁸

Συνήθως τα δρώντα υποκείμενα υποστηρίζουν, ότι οι παράνομες ενέργειές τους εντάσσονται μέσα στο πλαίσιο ενός νομιμοποιημένου στη συνείδησή τους και ανώτερου οργανωσιακού στόχου, τον οποίο παρουσιάζουν στην κοινωνία για την αποποίηση των ευθυνών τους.⁴¹⁹ Για παράδειγμα, στην απολογία Τσουκάτου αναδεικνύονται οι μεθοδεύσεις που αξιοποιήθηκαν για να προασπίσει την ακεραιότητά του, στο πλαίσιο των οποίων παραδέχθηκε ότι οι χρηματικές ροές μαύρου χρήματος σε τραπεζικούς λογαριασμούς φίλων και συγγενών του έγιναν για την οικονομική ενίσχυση του ΠΑΣΟΚ και όχι για ίδιον όφελος.⁴²⁰

Ανέκαθεν υπήρχε και εξελισσόταν το ΟΕ στην ανθρώπινη κοινωνία, μεταβάλλοντας κατά καιρούς τους τρόπους δράσης, τις μεθοδολογίες και τις μορφές τους.⁴²¹ Στις ανωτέρω εξεταζόμενες υποθέσεις, φαίνεται να πληρούνται εκτός από τους όρους του ΟΕ και αυτοί της σύστασης ΕΟ, κατ' άρθρο 187 ΠΚ. Ακόμα και αν γίνει αποδεκτή η διαφοροποίηση των οργανωμένων εγκληματικών ομάδων από τις οργανωμένες οργανωσιακές πρακτικές, στο βαθμό που η συγκρότηση της πρώτης γίνεται για τη διάπραξη αξιόποινων πράξεων, ενώ η έτερη υλοποιείται κατά τη διάρκεια νόμιμων επαγγελματικών δραστηριοτήτων, είναι καίριο να λαμβάνουμε υπόψη πως τα οργανωσιακά εγκλήματα δημιουργούνται μέσω ενός πλέγματος αλληλεξαρτώμενων σχέσεων ανάμεσα στην πολιτική εξουσία, το ΟΕ, τις επιχειρήσεις και τη γραφειοκρατία.⁴²² Άλλωστε, όπως υποστηρίζει ο Chambliss, στην ουσία είναι κρατικά οργανωμένα εγκλήματα, όπου τα ΟΕ και τα εγκλήματα λευκού κολάρου είναι απολύτως όμοια.⁴²³

Με αφετηρία τις ανωτέρω παρατηρήσεις, θα γίνει ανάλυση σχημάτων, τα οποία θα υπερβούν τις θεωρητικές περιχαράκώσεις των δογματικών ποινικών νόμων, που όχι μόνο δεν συνδέουν το οικονομικό σύστημα με τα παράγωγα αυτού, αλλά δεν διαθέτουν και εμπειρικά ερείσματα.⁴²⁴ Συγκεκριμένα, η επιχειρηματική ελίτ, εν ονόματι του κέρδους μπορεί να

⁴¹⁸ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.173.

⁴¹⁹ Στο ίδιο, σ.172.

⁴²⁰ Στο ίδιο, σ.172.

⁴²¹ Ε. Στεργιουλής, 'Όψεις του οργανωμένου εγκλήματος στην Ελλάδα και στην Ευρώπη', *Crime Times*, 2021, vol. 5, no. 15, <https://www.crimetimes.gr/όψεις-του-οργανωμένου-εγκλήματος-σ/>, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

⁴²² Μ. Γασπαρινάτου, ό.π., 2019, σ.174.

⁴²³ W. Chambliss, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.174.

⁴²⁴ Ν. Passas, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.174.

καταστρατηγήσει κάθε νομοθέτημα και κανόνα, χρησιμοποιώντας μεθόδους και πρακτικές του ΟΕ.⁴²⁵ Απεναντίας, το ΟΕ μπορεί να δανειστεί από τα εγκλήματα της ελίτ τη νομιμοφανή επιχειρηματολογία, την είσοδο στις επίσημες οικονομικές δομές και τα αξιόπιστα δίκτυα γνωριμιών.⁴²⁶ Ασφαλώς, από το ισοζύγιο της έκνομης και σύννομης οικονομικής δραστηριοποίησης επωφελείται κάθε πλευρά, με απόρροια η βρόμικη οικονομία, έστω και εμμέσως να συντελεί στο να νομιμοποιηθεί και να επεκταθεί η νόμιμη οικονομία.⁴²⁷ Με βάση αυτή τη συλλογιστική τα ΟΕ και τα εγκλήματα του λευκού περιλαιμίου δεν αποτελούν τις 2 άκρες ενός εκκρεμούς, αλλά τις 2 όψεις του ίδιου νομίσματος.⁴²⁸

4.2 Η κοινωνική βλάβη και η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Έχει σημασία να αναδειχθεί ότι οι διεφθαρμένες πρακτικές πολλαχώς συνεπάγονται άμεσα ή έμμεσα παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία εμπορευματοποιούνται αναλόγως της οικονομικής δυνατότητας.⁴²⁹ Για παράδειγμα, η υγειονομική περίθαλψη συνιστά ένα παγκόσμιο ανθρώπινο δικαίωμα άμεσα συνδεδεμένο με το λειτουργικό πυρήνα του κράτους, το οποίο συχνά περιορίζεται λόγω των πρακτικών διαφθοράς και των κρατικο-εταιρικών συμπράξεων. Αποδεικνύεται αναγκαία η πολυποίκιλη κυβερνητική υποστήριξη για να αναπτυχθούν και να λειτουργήσουν οι μοντέρνες επιχειρήσεις, ενώ όλες οι κυβερνήσεις της σημερινής καπιταλιστικής κοινωνίας εξαρτώνται από την παροχή αγαθών και υπηρεσιών.⁴³⁰ Εξάλλου, τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα συνιστούν το σύνολο βλαπτικών ή παράνομων κοινωνικών συμπεριφορών, που επέρχονται ως συνέπεια της σύμπραξης πολιτικών και οικονομικών οργανώσεων, με το κράτος να αποκτά άμεσο και βασικό ρόλο.⁴³¹

Το 2020 η Novartis Hellas, προέβη σε διακανονισμό 347 εκατομμυρίων δολαρίων με την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς (SEC) και το Υπουργείο Δικαιοσύνης, λόγω παραβίασης της νομοθεσίας για διαφθορά στα ξένα κράτη, αποδεχόμενη ότι συστηματικά δωροδοκούσε

⁴²⁵ Β. Βασιλαντωνοπούλου, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.174.

⁴²⁶ Στο ίδιο, σ.174.

⁴²⁷ V. Ruggiero, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.174.

⁴²⁸ Στο ίδιο, σ.174.

⁴²⁹ P. Green and T. Ward, (2004). Corruption as State Crime, in: P. Green and T. Ward, (Eds), *State Crime: Governments, Violence and Corruption*, Virginia, Pluto Press, 2004, p.13.

⁴³⁰ P. Kramer, P. Michalowski and Kauzlarich, όπως αναφέρεται στο Γεωργουλός, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό - επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.43

⁴³¹ P. Michalowski and P. Kramer, ό.π., p.209.

Έλληνες δημοσίους ιατρούς και άλλους αξιωματούχους, προκειμένου να επηρεάσουν τα αρμόδια κρατικά στελέχη και να προωθηθούν τα συμφέροντα της εταιρείας.⁴³² Βέβαια, όπως προαναφέρθηκε, μια εκ των μορφών που δύναται να λάβουν τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα είναι η υποβοήθηση από το κράτος, όταν αυτό αποτυγχάνει να οριοθετήσει τις ανήθικες εταιρικές πρακτικές, άλλοτε λόγω επίτευξης κοινών επιδιώξεων και άλλοτε λόγω σύμπραξής τους.⁴³³ Επομένως, με το διακανονισμό οι αμερικανικές αρχές απέδειξαν στην κοινωνία πως καμία φαρμακοβιομηχανία δεν μπορεί να προβαίνει σε δωροδοκίες για την προώθηση συνταγογραφήσεων από ιατρούς ή την αγορά αυτών από ασθενείς, καθώς αυτές οι πρακτικές όχι μόνο υπονομεύουν τον ελεγκτικό κρατικό μηχανισμό, αλλά συνάμα προκαλούν καταστροφικές συνέπειες στην κοινωνία.⁴³⁴ Ωστόσο, η θέσπιση ρυθμιστικών κανονισμών, εξυπηρετεί τους ελίτ παραβάτες να αποφύγουν, σε αντίθεση με τους εγκληματίες του δρόμου, άλλες «βαριές» ποινικές κυρώσεις και τον κοινωνικό στιγματισμό, επειδή σε σύγκριση με τα πραγματικά εγκλήματα οι παραβιάσεις ρυθμιστικών κανόνων θεωρούνται ασήμαντες, παρόλο που επιφέρουν σημαντικά μεγαλύτερη κοινωνική βλάβη.⁴³⁵ Η εν λόγω βλάβη διαφέρει από την αντίστοιχη έννοιά της στο ποινικό δίκαιο, καθώς η πρώτη περιλαμβάνει παραβιάσεις σημαντικών ανθρωπίνων αναγκών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως την ένδυση, τη στέγη και την τροφή.⁴³⁶ Όμως, μήπως μεταξύ παραβατών και εφαρμοστών του νόμου υφίσταται μια σχέση συμβίωσης, η λειτουργία της οποίας ωφελεί και τους δύο;⁴³⁷

Με τη δημιουργία κρίσεων, καταδικάζονται από το σύστημα απονομής δικαιοσύνης μεμονωμένοι κάτοχοι ή διαχειριστές κεφαλαίων, ώστε να προσδώσει νομιμοποίηση στο πολιτικό σύστημα, ενώ αργότερα που οι παράνομες πράξεις τους ξεχαστούν από την κοινωνία, θα επέλθει με διάφορες αιτιολογίες η αποφυλάκισή τους.⁴³⁸ Ασφαλώς, η κίνηση της ποινικής δίωξης σε βάρος των ισχυρών, καθιστά φανερό τον προσχηματικό χαρακτήρα και τη δυσαναλογία τους συγκριτικά με τις παράνομες πράξεις τους, ώστε να αναδειχθεί ότι το ποινικοκατασταλτικό σύστημα λειτουργεί με ιδεολογικό τρόπο.⁴³⁹ Επί παραδείγματι, τη

⁴³² I. V. Hagen, 'Greek Prosecutor Wants Novartis Whistleblowers' Identities Revealed', *OCCRP*, 2021, <https://www.occrp.org/en/daily/14802-greek-prosecutor-wants-novartis-whistleblowers-identities-be-revealed>, (Πρόσβαση την 15-10-2024).

⁴³³ P. Michalowski and P. Kramer, *ό.π.*, p.209.

⁴³⁴ 'Novartis Pays Over \$642 Million to Settle Allegations of Improper Payments to Patients and Physicians', *ό.π.*.

⁴³⁵ P. Michalowski and P. Kramer, *ό.π.*, p.202.

⁴³⁶ L. Tiff and D. Sullivan, όπως αναφέρεται στο Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, *ό.π.*, σ.135.

⁴³⁷ W. Chambliss, *On the symbiosis between criminal law and criminal behaviour*, *ό.π.*, p. 241-252.

⁴³⁸ Ο. Αλοσκόφης, *Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών*, *ό.π.*, σ.89.

⁴³⁹ Η. Δασκαλάκης, *ό.π.*, σ.70.

χρονική περίοδο 2007-2008 η οικονομική κρίση προκάλεσε παγκοσμίως σε εκατομμύρια άτομα τεράστια βλάβη, χωρίς να αποδοθούν ευθύνες σε τραπεζίτες, χρηματιστές και κρατικούς αξιωματούχους.⁴⁴⁰ Άλλωστε, στους εν λόγω δράστες συχνά καταλογίζονται ασήμαντες πολιτικές και ηθικές ευθύνες ή αθωώνονται ή δεν εντοπίζονται.⁴⁴¹ Συνεπώς, η πραγματικότητα της ανισότητας για την πλειονότητα των πολιτών, ιδίως των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, οδηγεί στην απουσία σύννομων τρόπων, οι οποίοι θα τους επιτρέψουν να αγωνιστούν για την επίτευξη των στόχων τους, ενώ παράλληλα προκαλεί πίεση, τάσεις ανομίας και εγκληματικότητας.⁴⁴²

Όλα τα ανωτέρω στρέφονται σε βάρος των πολιτών, που αγνοούν ή δεν κατανοούν ότι πολλαχώς οι νόμοι, που σχετίζονται με το τραπεζικό σύστημα και την εν γένει οικονομία, συντάσσονται για να παρακαμφθούν οι έλεγχοι και οι υποχρεώσεις τους.⁴⁴³ Εξάλλου, ακόμη και στην περίπτωση πρόβλεψης ελέγχων, δεν υφίστανται τα κατάλληλα μέσα ενεργοποίησής τους και χωρίς τη διάθεση πόρων είναι αδύνατο αυτοί να πραγματοποιηθούν.⁴⁴⁴ Βέβαια, η κριτική εγκληματολογία έχει αναδείξει, πως η σοβαρή εγκληματικότητα παρατηρείται και από τους ευυπόληπτους οικονομικά και πολιτικά ισχυρούς, που βρίσκονται σε θέσεις εξουσίας είτε σε επιχειρήσεις είτε στο κράτος, ακόμη και σε συνεργασία με τις ΕΟ.⁴⁴⁵ Αυτές οι θεσμικές αδυναμίες είναι που οδήγησαν στην ανάπτυξη του φαινομένου της φοροαποφυγής, η οποία καίτοι διακρίνεται από τη φοροδιαφυγή, θεωρείται ότι αποτελούν συγκοινωνούντα δοχεία.⁴⁴⁶

4.3 Οικονομικές απολαβές και κυρώσεις ως πρακτικές συγκάλυψης

Σύμφωνα με όσα κατέθεσε ένα διευθυντικό στέλεχος της Siemens, οι δωροδοκούμενοι εκπρόσωποι συχνά λάμβαναν 8% του κέρδους των πωλήσεων της εταιρικής δραστηριότητας του ΟΤΕ και 2% προμήθεια των πωλήσεων από τα σταθερά δίκτυα, με τα έξοδα της

⁴⁴⁰ G. Barak, όπως αναφέρεται στο: Ο. Αλοσκόφης, Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, ό.π., σ.89.

⁴⁴¹ Ο. Αλοσκόφης Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, ό.π., σ.89.

⁴⁴² M. Deflem, 'Anomie: History of the Concept', ό.π., σ.720.

⁴⁴³ Ε. Φαλσιάνι, και Α. Μινκουτσι, *Το χρηματοκιβώτιο των φοροφυγάδων*, Αθήνα, εκδ. Λιβάνη, 2015, σ.108.

⁴⁴⁴ Σ. Βιδάλη, ό.π., 2019, σ.109.

⁴⁴⁵ Ε. Φαλσιάνι, και Α. Μινκουτσι, ό.π, σ.109.

⁴⁴⁶ Ο. Αλοσκόφης, Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, ό.π., σ.89.

⁴⁴⁶ Β. Δούβλης, *Διεθνείς δράσεις κατά της φοροδιαφυγής - φοροαποφυγής: «Η Μεγάλη Χίμαιρα»;*, *Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών*, no. 8-9, εκδ. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σ.769-770.

⁴⁴⁶ Η. Δασκαλάκης, ό.π., σ.771.

δωροδοκίας να μετακυλίνουν στο κόστος κάθε σύμβασης.⁴⁴⁷ Με άλλα λόγια, στο πραγματικό κόστος γινόταν υπερτιμολόγηση κατά 10%, που πληρωνόταν από το ελληνικό δημόσιο,⁴⁴⁸ ενώ το κόστος του συγκεκριμένου σκανδάλου υπολογίζεται στα 962.900 περίπου ευρώ, με τις δωροδοκίες να ξεπερνάνε τα 100.000.000 ευρώ⁴⁴⁹ και το ελληνικό κράτος να υφίσταται ζημιά 2.000.000 περίπου ευρώ.⁴⁵⁰

Από τις συγκεκριμένες μεθοδεύσεις δημιουργούνται ορισμένοι προβληματισμοί αναφορικά με τη σύναψη δημοσίων συμβάσεων από τις επιχειρήσεις.⁴⁵¹ Εφόσον, μια πολυεθνική επιχείρηση που δραστηριοποιείται παγκοσμίως και διαθέτει ολοκληρωμένα εσωτερικά συστήματα απέδιδε στους Έλληνες πολιτικούς τέτοιους «τακτικούς φόρους», μπορεί κανείς να αναλογιστεί πως σε όμοιες ενέργειες προέβαιναν και μικρομεσαίες εταιρείες, διότι σε διαφορετική περίπτωση οι κανόνες της αγοράς θα τους άφηναν εκτός «παιχνιδιού».⁴⁵² Επιπλέον, ερωτήματα προκύπτουν αναφορικά με τις δωροδοκίες προς τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα.⁴⁵³ Επειδή το εν λόγω φαινόμενο είχε διαχρονικό χαρακτήρα, μοιραία οδηγούμαστε στο συμπέρασμα, πως οι μίζες κατευθυνόντουσαν ισομερώς προς τα μικρά και μεγάλα κόμματα, ανεξαρτήτως ιδεολογικών προσανατολισμών, ούτως ώστε να επικρατήσουν συνθήκες σιωπηλής συναίνεσης αλλά και να αμβλυνθούν οι πιθανές αντιστάσεις.⁴⁵⁴ Έτσι, καθίσταται φανερό, ότι το ανωτέρω φαινόμενο παρουσιάζει μια καθολικότητα, καλύπτοντας όλο το εύρος της κομματικής και επιχειρηματικής δραστηριοποίησης, ενώ είναι αποδεδειγμένο από ιδεολογικά και πολιτικά κίνητρα, που δημιουργούν αυτομάτως ερωτήματα για τις άδηλες λειτουργίες του.⁴⁵⁵

Περαιτέρω, η Ελλάδα είχε καίριο ρόλο στην υπόθεση Novartis, καθώς μεταβάλλοντας την τιμή των φαρμακευτικώνσκευασμάτων στη Χώρα μας, προκαλούνταν παγκοσμίως τεράστιες διακυμάνσεις στις τιμές τους.⁴⁵⁶ Για παράδειγμα, μια αύξηση 10 λεπτών στην τιμή των

⁴⁴⁷ Σ. Βιδάλη, , *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.146.

⁴⁴⁸ Α. Χουλιάρης, *Societas delinquere non potest*; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», ό.π., σ.1129.

⁴⁴⁹ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.147.

⁴⁵⁰ Α. Χουλιάρης, *Societas delinquere non potest*; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», ό.π., σ.1129.

⁴⁵¹ Μ. Γασπαρινάτου, *Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα*, ό.π., σ.172.

⁴⁵² Στο ίδιο, σ.172.

⁴⁵³ Στο ίδιο, σ.172.

⁴⁵⁴ Χρυσόγονος, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, *Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα*, ό.π., σ.172.

⁴⁵⁵ Μ. Γασπαρινάτου, ό.π., 2019, σ.172.

⁴⁵⁶ Κ. Πουλακίδας, «Όσα γνωρίζουμε για το σκάνδαλο Novartis. Οι μάρτυρες-κλειδιά, οι πρωθυπουργοί, οι υπουργοί και η δικογραφία που σήμερα πάει στη Βουλή», *HuffingtonPost Greece*, 2018, https://www.huffingtonpost.gr/entry/osa-ynorizoeme-yia-to-skandalo-novartis-oi-martereskleidia-oi-prothepoeryoi-oi-epoeryoi-kai-e-dikoyrafia-poe-semera-paei-ste-voele_gr_5a793a83e4b00f94fe9450ee, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

προϊόντων στη Χώρα μας, προέκυπτε για τη Novartis όφελος 25 εκατομμυρίων ευρώ.⁴⁵⁷ Άρα το σκάνδαλο της εν λόγω φαρμακοβιομηχανίας είχε σημαντική επίπτωση στην οικονομική κρίση που αντιμετώπισε η Ελλάδα.⁴⁵⁸ Είναι αξιοσημείωτο ότι, παρόλο που η Novartis έχει καταδικαστεί σε πληθώρα κρατών για τις μεθοδεύσεις της και υποχρεώθηκε να καταβάλει, ιδίως στις ΗΠΑ, εκατομμύρια δολάρια, μόνο στην Ελλάδα έχουν κατηγορηθεί πολιτικοί Αξιωματούχοι.⁴⁵⁹ Επίσης, το 2013 η Κομισιόν επέβαλε πρόστιμο 5,5 εκατομμύρια ευρώ στη Novartis για δωροδοκίες ιατρών, ενώ το 2016 η Κίνα επέβαλε πρόστιμο 25 εκατομμυρίων και ένα χρόνο αργότερα επιβλήθηκε πρόστιμο 60 εκατομμυρίων από την Νότια Κορέα, για τους ίδιους λόγους.⁴⁶⁰ Εντούτοις, ο ομοιότυπος τρόπος δράσης της αποδεικνύει τον ωφελιμιστικό τρόπο λειτουργίας της.⁴⁶¹

Αρκετοί άνθρωποι δεν κατανοούν ότι η προσωπική τους ζωή μπορεί να επηρεαστεί από την οικονομία⁴⁶² και την απόκρυψη των περιουσιακών στοιχείων. Παρόλο που τους ανησυχούν οι αυξήσεις των τιμών, αγνοούν ότι για αυτές τις αυξήσεις ευθύνονται τα νομοθετήματα, που παρέχουν τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις να ρυθμίζουν τις τιμές των προϊόντων τους, με αδιαφανείς διαδικασίες, σε φορολογικούς παραδείσους.⁴⁶³ Βέβαια, σύμφωνα με τον Merton, η εξωθεσμική εξισορρόπηση του υφιστάμενου συστήματος, που διακρίνεται από ανισότητα και δομική ανομία, πραγματοποιείται με τη λειτουργία και το ρόλο της πολιτικής μηχανής,⁴⁶⁴ η οποία έχοντας ρόλο μεσάζοντα ανάμεσα στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας, και σε οικονομικούς-επιχειρηματικούς φορείς, λειτουργεί εξισορροπητικά και ελαχιστοποιεί τις διακρίσεις της πολιτισμικής και κοινωνικής δομής.⁴⁶⁵

⁴⁵⁷ H. Smith, 'Novartis bribery claims: Greek MPs vote to investigate top politicians', *The Guardian*, 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/22/greece-to-investigate-top-politicians-over-novartis-bribery-claims>, (Πρόσβαση την 9-10-2024).

⁴⁵⁸ H. Smith, ό.π..

⁴⁵⁹ 'Μόνο στην Ελλάδα κατηγορούνται πολιτικοί για την υπόθεση Novartis', ό.π..

⁴⁶⁰ Στο ίδιο.

⁴⁶¹ Χ. Κουρούτζας, Το έγκλημα αποδίδει: κρατικά-εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα, στο: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019, σ.112.

⁴⁶² Ε. Φαλσιάνι και Α. Μινκουτσι, ό.π., σ.109.

⁴⁶³ Στο ίδιο, σ.109.

⁴⁶⁴ R. Merton, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.177.

⁴⁶⁵ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.177.

4.4 Η επίδραση της κοινωνίας της αγοράς στην κοινωνική ζωή

Στις ανωτέρω περιπτώσεις καθίσταται εμφανές, ότι τα στελέχη των εταιρειών λειτουργούσαν ορθολογικά και με συμβολαιακούς-ωφελιμιστικούς όρους, καθώς συνυπολόγιζαν το όφελος και το κόστος των πράξεών τους πριν τελέσουν εγκληματικές πράξεις, όπως θα ενεργούσαν σε οποιαδήποτε άλλη νόμιμη οικονομική συναλλαγή.⁴⁶⁶ Οι συγκεκριμένοι παραβάτες γνώριζαν πως παραβιάζουν τους νόμους, που νομιμοποιήθηκαν με όρους κοινωνικού συμβολαίου, ώστε να τελέσουν ελεύθερες και ορθολογικές επιλογές.⁴⁶⁷ Ενεργούσαν έτσι, διότι οι σύγχρονες κοινωνίες είναι οικονομικά ορθολογικές, δεδομένου ότι οι επικρατούσες στην αγορά χαοτικές συνθήκες καθορίζουν την αποτυχία, την επιτυχία, τις παράνομες και νόμιμες σχηματισθείσες συμμαχίες και το απρόβλεπτο κάθε οικονομικής πρωτοβουλίας.⁴⁶⁸ Εξάλλου, οι πολίτες ωθούνται συστηματικά από την «κοινωνία της αγοράς», ώστε να αυξήσουν τα κέρδη τους.⁴⁶⁹

Αναλυτικότερα, η κοινωνία στην οποία η επιδίωξη του ιδιωτικού κέρδους δεν συνιστά έναν απλό μηχανισμό, ο οποίος επιστρατεύεται για την πραγμάτωση ορισμένων οικονομικών επιδιώξεων, αλλά όλο και περισσότερο γίνεται η αρχή οργάνωσης κάθε όψης του κοινωνικού βίου, ονομάζεται κοινωνία της αγοράς.⁴⁷⁰ Με αυτόν τον όρο αντιπροσωπεύεται η κυριαρχία μιας αδυσώπητης λογικής ποσοτικοποίησης και τυπικού ορθολογισμού στην κοινωνική ζωή, κατευθύνοντας τους πολίτες στην απώλεια κάθε ουσιαστικής αξίας, παράγοντας ανισότητα και κοινωνική αναρχία και καταστρέφοντας κάθε κοινωνική και ατομική σχέση.⁴⁷¹ Ακόμη, συνιστά μια μέθοδο αντίληψης της νεωτερικότητας, αποδεσμευμένη από την παράδοση και συλλογικούς δεσμούς, στην οποία μπορεί να αναδυθεί αυθόρμητα μια κοινωνική ορθολογική τάξη μέσω λογικών προσώπων και οργανωμένων δράσεων της ελεύθερης αγοράς.⁴⁷² Συνεπώς, οι αρχές της αγοράς, αντί να οριοθετούνται και να ρυθμίζονται κατάλληλα από κοινωνικούς θεσμούς και κανόνες ή από συγκεκριμένα μέρη της οικονομίας, κατακλύζουν ολοκληρωτικά τον κοινωνικό ιστό, υπονομεύοντας έτερες αρχές, οι οποίες παραδοσιακά συνέδραμαν κάθε κοινότητα να διατηρήσει την κοινωνική συνοχή ενόψει της οικονομικής στέρησης και

⁴⁶⁶ C. Beccaria, όπως αναφέρεται στο: Χ. Κουρούτζας, ό.π., σ.112.

⁴⁶⁷ Α. Χουλιάρας, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, *Επικινδυνότητα, η διαδρομή μια επικίνδυνης κατασκευής, εγκληματολογική προσέγγιση*, Αθήνα, εκδ. Τόπος, 2020, σ.20-21.

⁴⁶⁸ V. Ruggiero, ό.π., 2012, σ.13.

⁴⁶⁹ D. Slater and F. Tonkiss, *Market Society: Markets and Modern Social Theory*, Malden, Polity press, 2001, p.21.

⁴⁷⁰ E. Currie, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια*, ό.π., σ.105.

⁴⁷¹ D. Slater and F. Tonkiss, ό.π., p.197.

⁴⁷² Στο ίδιο, p.197.

αβεβαιότητας.⁴⁷³ Τέλος, η κοινωνία της αγοράς προωθεί μια κουλτούρα, η οποία οδηγεί στην κατανάλωση και τον βάνουσο ανταγωνισμό, ενώ ταυτόχρονα εξυψώνει τον ατομικισμό αντί της συνεισφοράς, των αξιών της κοινότητας και της παραγωγικής εργασίας.⁴⁷⁴ Όλα αυτά είναι που οδηγούν τους ανθρώπους στο έγκλημα,⁴⁷⁵ αλλά και σε ανήθικες πρακτικές, όπως αυτές που ακολουθήθηκαν από τη Novartis, τη Siemens και τους μεγαλοκαταθέτες της λίστας Lagarde. Γι' αυτό μελλοντικά, η κοινωνία της αγοράς είναι ανάγκη να παραδώσει τη θέση της σε μια «βιώσιμη κοινωνία».⁴⁷⁶

4.5 Συνέπειες στις επιχειρήσεις, στο επίπεδο διαβίωσης και στην ανεργία

Μια από τις συνέπειες των κρατικο-επιχειρηματικών εγκλημάτων είναι η πρόκληση οικονομικών κρίσεων. Η οικονομική κρίση της Χώρας μας, επηρέασε εκτός από τις μικρομεσαίες και τις μεγάλες, παραδοσιακά «υγιείς» διεθνείς εταιρείες, που έγιναν «οικονομικά ασυνεπείς».⁴⁷⁷ Παράλληλα, η κυβέρνηση της Ελλάδας ήταν απρόθυμη ή ανίκανη να κατανοήσει πως μειώνοντας την κατανάλωση εξαιτίας της αυξημένης φορολογίας, αυξήθηκε το κόστος μεταφοράς αλλά και παραγωγής των προϊόντων, όπως και ο πληθωρισμός, υπονομεύοντας έτσι περισσότερο την εμπιστοσύνη των ανθρώπων.⁴⁷⁸ Αυτά επηρέασαν καίρια την εμπιστοσύνη εντός των αγορών, προκάλεσαν επιχειρηματική εσωστρέφεια, κλίμα καχυποψίας και κυνισμού, ενώ άλλοι υποχρεώθηκαν να απολύσουν τους εργαζομένους τους για να περιορίσουν το μέγεθος της επιχείρησής τους ή οδηγήθηκαν στο οριστικό κλείσιμο αυτών.⁴⁷⁹

Καθώς η Ελλάδα μπήκε σε τροχιά οικονομικής κρίσης, αισθήματα εχθρότητας, ρατσισμού και ανθελληνισμού διαδέχθηκαν τα αρχαία κάλλη της, την ένδοξη ιστορία της, τους φιλόξενους ανθρώπους της και το υπέροχο τοπίο της, τροφοδοτώντας το περιεχόμενο των λειτουργικών και αναμενόμενων ηθικών πανικών.⁴⁸⁰ Η Χώρα μας, εξαιτίας της κατ' ευφημισμών

⁴⁷³ E. Currie, 'Market, Crime and Community: Toward a Mid-Range Theory of Post-Industrial Violence', *Theoretical criminology*, vol. 1, no. 2, May 1997, p.153, 166, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1362480697001002001>, (Πρόσβαση την 06-01-2025).

⁴⁷⁴ E. Currie, ό.π., p.166.

⁴⁷⁵ Στο ίδιο, p.166.

⁴⁷⁶ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια*, ό.π., σ.106.

⁴⁷⁷ Γ. Αντωνόπουλος και S. Hall, ό.π., σ.245.

⁴⁷⁸ Στο ίδιο, σ.245.

⁴⁷⁹ Στο ίδιο, σ.245.

⁴⁸⁰ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί*, ό.π., σ.79.

καθημερινής καλοπέρασης και των μικρών της οικονομικών δραστηριοτήτων ταίριαζε σε απόλυτο βαθμό στο οικείο της εξάλλου πρότυπο της Ιφιγένειας.⁴⁸¹ Βέβαια, οι αντιδράσεις της κοινωνίας, αντί να στραφούν στις προβληματικές δομές ή τουλάχιστον προς τους πρωταρχικούς εκφραστές αυτών, στράφηκαν εις βάρος, σύμφωνα με την μιντιακή επιβεβαίωση και πολιτική ομολογία, των «άτακτων παιδιών», οι οποίοι ταυτίστηκαν με το πρόσωπο των «βάρβαρων-άλλων».⁴⁸² Όμως αναντίρρητα, τόσο ανώτατα διοικητικά στελέχη όσο και μεγαλομέτοχοι μεγάλων εταιριών, τελούν περιβαλλοντικά, νομικά και πολιτικά εγκλήματα, τα οποία επιφέρουν, συγκριτικά με αυτή των δραστών του μπλε κολάρου, ανυπολόγιστη κοινωνική βλάβη.⁴⁸³

Την ως άνω κατάσταση επιδείνωσε και η εν γένει ροπή για δύναμη και εξουσία, παρότι η επίσημη τοποθέτηση παρουσιάζει ποσοστά εγκληματικότητας εκ διαμέτρου αντίθετα. Καθώς αυξάνεται η δύναμη μιας ομάδας πίεσης, αυτό συντελεί σε αποτύπωση μικρότερων ποσοστών εγκληματικότητας, ενώ η φθίνουσα πορεία αυτής της ισχύς, οδηγεί στην αύξηση των επίσημων καταγεγραμμένων ποσοστών.⁴⁸⁴

Η ταυτόχρονη επίδραση των μέτρων λιτότητας, της παγκόσμιας ύφεσης και του αισθήματος απαισιοδοξίας, είχε δυσμενείς συνέπειες στην καθημερινότητα των Ελλήνων και την οικονομία της Ελλάδος.⁴⁸⁵ Αρχικά, τα πακέτα λιτότητας μείωσαν το ΑΕΠ και επηρέασαν την οικονομική δραστηριότητα της Χώρας μας, που οδήγησε στην αύξηση των ανέργων και την πτώση του βιοτικού επιπέδου.⁴⁸⁶ Επίσης, η εκτίναξη του πληθωρισμού και τα επιπλέον φορολογικά μέτρα συνέτειναν στην μείωση της κατανάλωσης, ενώ ταυτόχρονα οι αρνητικοί ή μηδενικοί ρυθμοί ανάπτυξης των εισοδημάτων των πολιτών, περιόρισαν σημαντικά την αγοραστική δύναμη των κοινωνιών.⁴⁸⁷ Αυτό αναδεικνύει ότι θύματα των προαναφερόμενων εγκληματικών πρακτικών ήταν πολλαπλές ομάδες πολιτών, εργαζόμενων και φορολογούμενων, που δεν γνώριζαν ούτε τους πραγματικούς λόγους των δεινών τους ούτε τους υπεύθυνους αυτών.⁴⁸⁸

---

⁴⁸¹ Στο ίδιο, σ.79.

⁴⁸² Β. Καρύδης, όπως αναφέρεται στο: Β. Βασιλαντωνοπούλου, Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί, ό.π., σ.79.

⁴⁸³ Ο. Αλοσκόφης, Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, ό.π., σ.89.

⁴⁸⁴ Κ. Κοσμάτος και Χ. Λαμπάκης, ό.π., σ.192-193.

⁴⁸⁵ Γ. Αντωνόπουλος, και S. Hall, ό.π., σ.244.

⁴⁸⁶ Στο ίδιο, σ.244.

⁴⁸⁷ Στο ίδιο, σ.244-245.

⁴⁸⁸ Ν. Shover, όπως αναφέρεται στο: Ο. Αλοσκόφης, Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, ό.π., σ.89.

4.6 Η εκμετάλλευση των παθογενειών του ποινικοκατασταλτικού συστήματος

Εδώ και αρκετά έτη ορισμένοι εγκληματολόγοι υποστηρίζουν πως το ποινικοκατασταλτικό σύστημα και ο ΠΚ είναι ένα στάδιο πίσω από την κοινωνία, η οποία οπισθοδρόμηση οφείλεται στο συντηρητικό χαρακτήρα του εν λόγω συστήματος, καθώς και στον παρασιτισμό και στις αγκυλώσεις του συστήματος απονομής δικαιοσύνης.⁴⁸⁹ Αυτή η διαπίστωση, μεταξύ άλλων, θεμελιώνεται τόσο στην ανοχή των αρμόδιων αρχών απέναντι στα εγκλήματα των ισχυρών όσο και στην έμφαση που προσδίδουν στην καταστολή των εγκλημάτων του δρόμου, που με όρους θετικιστικής επικινδυνότητας είναι εξίσου επικίνδυνα.⁴⁹⁰ Επιπρόσθετα, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την παταγώδη αποτυχία της ακολουθούμενης αντεγκληματικής πολιτικής, που επιδιώκει την αντιμετώπιση των αδικημάτων χρησιμοποιώντας αναλογιστικά μαθηματικά.⁴⁹¹

Κάποιοι υποστηρίζουν πως η νομοθεσία είναι αντιπαραγωγική και συμβάλει στην νομιμοποίηση ενός βίαιου ελεγκτικού συστήματος, ενώ μπορεί να μην οδηγήσει στον περιορισμό των εγκλημάτων, δεδομένου ότι θα αγνοηθούν οι διαλεκτικές και συμβιωτικές σχέσεις, με τις οποίες τροφοδοτείται το σύστημα ανισότητας και ισχύος.⁴⁹² Επίσης, οι δυσλειτουργίες του ποινικοκατασταλτικού συστήματος συντελούν καθοριστικά στο να αναπτυχθούν φαινόμενα διαφθοράς, στο μέτρο που καθίσταται επιτρεπτή η εκμετάλλευσή τους άλλοτε με την παρέμβαση ενδογενών ή εξωγενών παραγόντων και άλλοτε με την άμεση επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών.⁴⁹³ Οι συγκεκριμένες καταστάσεις οξύνονται περαιτέρω από τη δυνατότητα των διεφθαρμένων πολιτικών να επηρεάσουν τη δικαστική εξουσία στο περιβάλλον που οι ίδιοι οι πολιτικοί διαμορφώνουν με τον καθορισμό της επαγγελματικής σταδιοδρομίας των δικαστών.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Σ. Βιδάλι, 'Νομιμότητα και παρανομία: Βίοι παράλληλοι. Της Σοφίας Βιδάλι', *tvxs ANEΞΑΡΤΗΤΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ*, 2013, <https://tvxs.gr/apopseis/arthra-gnomis/nomimotita-kai-paranomota-bioi-paralliloi-tis-sofias-bidali/>, (Πρόσβαση την 06-12-2024).

⁴⁹⁰ Σ. Βιδάλι, 'Νομιμότητα και παρανομία: Βίοι παράλληλοι', ό.π..

⁴⁹¹ Στο ίδιο.

⁴⁹² D. Rothe, 'Moving Beyond Abstract Typologies? Overview of State and State-corporate Crim', *Journal of White Collar and Corporate Crime*, vol. 1, no. 1, 2020, p.12, <https://doi.org/10.1177/2631309X19872438>, (Πρόσβαση την 08-12-2024).

⁴⁹³ Κ. Κοσμάτος και Χ. Λαμπάκης, ό.π., σ. 200.

⁴⁹⁴ T. Bezlov and P. Gounev, ό.π., σ.53

Οι εναλλακτικές διαδικασίες που ακολούθησε το σύστημα απονομής δικαιοσύνης στις ως άνω περιγραφόμενες υποθέσεις, προβάλλονται ως λογική συνέχεια της εξουσιαστικής παραμέτρου.⁴⁹⁵ Τόσο το προφίλ όσο και το status των δραστών εμφανίζεται ότι μεταβάλλει τις διαδικασίες εγκληματοποίησης, όπως και την εφαρμογή τους, που γίνεται με τρόπο επιλεκτικό, εξασφαλίζοντάς τους ατιμωρησία και ένα σημαντικό επίπεδο αθεατότητας.⁴⁹⁶

Δεν έχει σημασία το μέγεθος των διεφθαρμένων πρακτικών, εάν αυτές δεν έχουν θεσμοθετηθεί σε κάποια ποινική διάταξη ή παρόλο που τυποποιήθηκαν, δεν επιβληθούν κυρώσεις στους δράστες αυτών από το ποινικοκατασταλτικό σύστημα. Είναι πασιφανές, πως στις ανωτέρω υποθέσεις αποπλίστηκαν οι ελεγκτικές και δικαστικές αρχές είτε προβαίνοντας στη συγκάλυψή των προαναφερόμενων πρακτικών είτε εμφανίσθηκαν ανίκανες να τις διερευνήσουν ασκώντας διώξεις.⁴⁹⁷ Επομένως, υφίσταται μια λειτουργική συμβίωση νομιμότητας και παρανομίας,⁴⁹⁸ που μεγενθύνει την αναποτελεσματικότητα του τυπικού κοινωνικού ελέγχου.^{499 500}

⁴⁹⁵ E. Sutherland, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.175.

⁴⁹⁶ Στο ίδιο, σ.175.

⁴⁹⁷ Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.175.

⁴⁹⁸ W. Chambliss, όπως αναφέρεται στο: Σ. Βιδάλη, ό.π., 2017, σ.143.

⁴⁹⁹ Σ. Βιδάλη, , *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.143.

⁵⁰⁰ Ασφαλώς, η εξουδετέρωση του κοινωνικού ελέγχου επεκτείνεται εκτός από το διοικητικό και δικαστικό ελεγκτικό πεδίο και στη διαμόρφωση των όρων νομιμότητας, ενώ περιορίζοντας τη δημοσιογραφική ελευθερία και χειραγωγώντας τα ΜΜΕ, εξασφαλίζεται το απαραίτητο προστατευτικό πέπλο, διαχέοντας συγχρόνως το μύθευμα της καθολικής προστασίας και ουδετερότητας του νόμου (Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.175.).⁵⁰⁰ Εμφαίνεται λοιπόν, ότι αν οι διαδικασίες της «ηγemonίας» στεφθούν από επιτυχία, κατά τραγική ειρωνεία, η νομοθεσία μεταμορφώνεται στο ισχυρότερο όπλο της ελίτ, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην αδρανοποίηση του κοινωνικού ελέγχου (Α. Γκράμσι, όπως αναφέρεται στο: Μ. Γασπαρινάτου, Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.175.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

5. Αντεγκληματική πολιτική και προτάσεις αντιμετώπισης των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων

5.1 Η διαδικασία εγκληματοποίησης, η ποινική επιλεκτικότητα και οι ελεγκτικοί μηχανισμοί

Η διαδικασία τυποποίησης των νομοθετικών διατάξεων, με το αντικρουόμενο προς τα συμφέροντά της οικονομικής και πολιτικής ελίτ ρυθμιστικό πλαίσιο, μπορεί να επηρεαστεί από τη διαπλοκή τους, καθώς δύναται να θεσμοθετηθεί ως εγκληματική μια πράξη και η δίωξη αυτής να είναι αδύνατη.^{501 502} Εξάλλου, η υψηλή διαφθορά που εμφανίζουν οι οικονομικά ή πολιτικά ισχυροί, νομιμοποιείται και γίνεται ανεκτή από τη μικρομεσαία διαφθορά.⁵⁰³ Εμφαίνεται ότι, η ανάπτυξη τέτοιων σχέσεων μπορεί να μεταβάλει τους νόμους, οδηγώντας είτε στην αποποινικοποίηση ορισμένων πράξεων είτε σε ηπιότερη αντιμετώπισή τους.⁵⁰⁴ Άρα, οι συγκεκριμένοι δράστες δύναται να παρεμβαίνουν όχι μόνο στην παραγωγή αλλά και στην εφαρμογή των νόμων, ενώ τέτοια φαινόμενα ενισχύονται από την πολυνομία, την κακονομία και από τις ομάδες πίεσης.⁵⁰⁵ Γι' αυτό, απαιτούνται αυστηρές ποινικές και πειθαρχικές κυρώσεις σε εμπλεκόμενους σε πράξεις δωροδοκίας ή έτερων όμοιων εγκλημάτων, ώστε τα οφέλη που επιδιώκονται ή επιτυγχάνονται με αυτές τις διεφθαρμένες πρακτικές, να είναι ασήμαντα συγκριτικά με τις κυρώσεις και το στιγματισμό που θα αντιμετωπίσουν.⁵⁰⁶

Το παράδοξο σχετικά με την αντιμετώπιση των εγκλημάτων του λευκού κολάρου είναι πως αναζητούνται λύσεις μέσω της νομικής «οδού», παρότι δεν περιλαμβάνεται στη νομοθεσία ο επιβλαβής και άδικος χαρακτήρας τους.⁵⁰⁷ Γι' αυτό, θα πρέπει να ακολουθηθεί μια πολιτική που θα οριοθετεί με αυστηρό τρόπο τα εγκλήματα διαφθοράς, προκειμένου να εντάσσονται

⁵⁰¹ Κ. Κοσμάτος και Χ. Λαμπάκης, ό.π., σ.191.

⁵⁰² Δηλαδή, στην ανωτέρω διμερή σχέση με την οποία διαπράττονται κρατικο-επιχειρηματικά εγκλήματα, προστίθεται και η παράμετρος του νομοθέτη και εφαρμοστή των ποινικών νόμων, που επηρεάζονται από εξωγενείς παράγοντες προτάσσουν τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης.

⁵⁰³ Μ. Γασπαρινάτου Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, ό.π., σ.178.

⁵⁰⁴ Κ. Κοσμάτος και Χ. Λαμπάκης, ό.π., σ.191.

⁵⁰⁵ Στο ίδιο, σ.192-193.

⁵⁰⁶ Ν. Κουράκης, ό.π., σ.5.

⁵⁰⁷ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.362.

όλες οι μορφές της και όχι μόνο η δωροδοκία. Συνακόλουθα, θα πρέπει να εναρμονιστεί κάθε ελαφρυντική και επιβαρυντική περίπτωση, που αφορά τα νομικά και φυσικά πρόσωπα και να εφαρμόζονται ίδια προνόμια - ασυλίες σε διωκτικό και ερευνητικό επίπεδο.⁵⁰⁸ Ταυτοχρόνως, πρέπει να εξασφαλίζεται ότι η ασυλία και τα προνόμια δύναται να αρθούν όταν διενεργούνται έρευνες για πράξεις διαφθοράς μέσω διαφανών και αποτελεσματικών διαδικασιών, οι οποίες θα καθορίζονται εγκαίρως και εκ των προτέρων στη νομοθεσία.⁵⁰⁹ Επίσης, είναι αναγκαία η θέσπιση κανονισμών για τις προθεσμίες παραγραφής αυτών των αδικημάτων, προκειμένου να διαθέτει επαρκεί χρόνο η δικαιοσύνη για την παραπομπή και την εκδίκασή τους.⁵¹⁰

Εκτός από το προαναφερόμενο πρωτογενές στάδιο εγκληματοποίησης και στο δευτερογενές στάδιο είναι πρόδηλος ο μεροληπτικός τρόπος εφαρμογής των ποινικών νόμων από τις αρμόδιες διωκτικές αρχές.⁵¹¹ Αυτό αποδεικνύεται από σχετικές έρευνες για κατηγορούμενους με συγκεκριμένα εγκληματικά στερεότυπα, σύμφωνα με τις οποίες οι συγκεκριμένοι δράστες καταδικάζονται συχνότερα με βαρύτερες ποινές.⁵¹² Εν αντιθέσει, οι πράξεις των ισχυρών χαρακτηρίζονται από ελάχιστη κοινωνική απαξία και οι δράστες αυτών σπανίως φυλακίζονται, σε αντίθεση με τα μέλη των ΕΟ, επειδή για τις πρακτικές των πρώτων συχνά προβλέπονται διοικητικές παραβάσεις, συσκοτίζοντας τοιουτοτρόπως τα εγκλήματά τους και οι υπεύθυνοι αυτών αποφεύγουν τον στιγματισμό.⁵¹³ Όλα αυτά καθιστούν απαραίτητο να εφαρμόζονται οι ψηφισμένοι νόμοι κατά της διαφθοράς, οι οποίοι αν και είναι πράγματι αρκετοί, μένουν ανεφάρμοστοι.⁵¹⁴ Παράλληλα, όπως και κατά τη διαδικασία νομοθέτησης έτσι και εδώ, θα πρέπει να θεσπιστούν ή αυστηροποιηθούν οι ποινές για εγκλήματα διαφθοράς, για ανήθικες πρακτικές και κακοδιοίκηση, με ταυτόχρονη ενίσχυση των ελέγχων για την ανακάλυψη τέτοιων φαινομένων, όπως και να αναβαθμιστούν οι μηχανισμοί λογοδοσίας και εποπτείας.

⁵⁰⁸ 'Καταπολέμηση της διαφθοράς: Αυστηρότεροι κανόνες για την καταπολέμηση της διαφθοράς στην ΕΕ και παγκοσμίως', *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, 2018, σ.2, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/el/ip_23_2516/IP_23_2516_EL.pdf, (Πρόσβαση την 05-12-2024).

⁵⁰⁹ Καταπολέμηση της διαφθοράς: Αυστηρότεροι κανόνες για την καταπολέμηση της διαφθοράς στην ΕΕ και παγκοσμίως', ό.π., σ.2.

⁵¹⁰ Στο ίδιο, σ.2.

⁵¹¹ Ο. Αλοσκόφης, 'Ποινική επιλεκτικότητα: μία μακρο-ιστορική θεώρηση από τη Valeria Vegh Weis', *Crime Times*, vol. 5, no. 15, 2021, https://www.crimetimes.gr/ποινική-επιλεκτικότητα-μία-μακρο-ιστ/#_ftn13, (Πρόσβαση την 05-11-2024).

⁵¹² Ο. Αλοσκόφης, 'Ποινική επιλεκτικότητα: μία μακρο-ιστορική θεώρηση από τη Valeria Vegh Weis', ό.π..

⁵¹³ W. A. Stadler and M. L. Benson, όπως αναφέρεται σε: Μ. Σπανουδάκη, 'Σύγκριση της ιδρυματικής μεταχείρισης των εγκληματιών του λευκού κολάρου και των στελεχών του οργανωμένου εγκλήματος στις ελληνικές φυλακές, Η οπτική του σωφρονιστικού προσωπικού', *The Art of Crime*, no.12, Νοέμβριος 2022, https://theartofcrime.gr/σύγκριση-της-ιδρυματικής-μεταχείρις/#_ftn4, (Πρόσβαση την 25-11-2024).

⁵¹⁴ Ν. Κουράκης, ό.π., σ.5.

5.2 Ένα υπερεθνικό φαινόμενο που απαιτεί υπερεθνικές λύσεις

Όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα, για την αντιμετώπιση των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων είναι απαραίτητη η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής. Η καταπολέμηση αυτών και η ανταλλαγή πληροφοριών αποτέλεσε στις αρχές του 21^{ου} αιώνα τη βασική συνιστώσα κάθε κ-μ της ΕΕ και του ΟΟΣΑ, επειδή ο επιζήμιος φορολογικός ανταγωνισμός χαρακτηρίστηκε ως ένα παγκόσμιο ζήτημα.⁵¹⁵ Όμως η ροπή προς τη φοροδιαφυγή και τη φοροαποφυγή εμφανίζεται ότι αυξήθηκε και θεωρήθηκε ως ένα είδος νόμιμης άμυνας απέναντι στις επιθετικές φορολογικές πολιτικές των εκάστοτε κυβερνήσεων.⁵¹⁶ Εξάλλου, πολλαχώς η λήψη εθνικών μέτρων για την καταπολέμηση της διαφθοράς αποδείχθηκε αναποτελεσματική, ατελέσφορη ή και αντιπαραγωγική, γεγονός που καθιστά σαφές πως για την περιστολή αυτής καθίσταται απαραίτητη η συντονισμένη και μακροπρόθεσμη δράση σε εγχώριο, ενωσιακό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο.⁵¹⁷

Παρόλο που ορισμένα κράτη σύναψαν διμερείς συμφωνίες, ώστε να φορολογηθούν εμμέσως τα αδήλωτα εισοδήματα, κάτω από τις πιέσεις του ΟΟΣΑ, της Ε.Ε. και των ΗΠΑ, όπως και εξαιτίας της αποκάλυψης σκανδάλων φοροδιαφυγής, θεσπίστηκε η μετάβαση σε ένα καινοτόμο σύστημα, όπου οι φορολογικές πληροφορίες διαβιβάζονται αυτόματα.⁵¹⁸ Το σύστημα της αυτόματης ανταλλαγής πληροφοριών χαρακτηρίζεται από τη συστηματική, μαζική και περιοδική διαβίβαση φορολογικών πληροφοριών από τις χώρες προέλευσης των εισοδημάτων προς τις χώρες κατοικίας του εκάστοτε πολίτη, ενώ για την επίτευξη αυτού η ποιότητα των διαβιβαζόμενων πληροφοριών κατέχει σπουδαία και καθοριστική σημασία.⁵¹⁹

Σε ενωσιακό επίπεδο, η πρώτη ουσιαστική προσπάθεια αντιμετώπισης της φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής πραγματοποιήθηκε με την έκδοση της 2003/48/EK οδηγίας, η οποία ωστόσο

⁵¹⁵ Ε. Μιχαλοπούλου, Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσής του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης: ο θεσμός του Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος, στο: Σ. Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, Οικονομικό και Οργανωμένο Έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019, σ.345.

⁵¹⁶ Β. Δούβλης, *Διεθνείς δράσεις κατά της φοροδιαφυγής - φοροαποφυγής: «Η Μεγάλη Χίμαιρα»;*, *Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών*, no. 8-9, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σ.770.

⁵¹⁷ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 'ΕΚΘΕΣΗ σχετικά με την καταπολέμηση της φορολογικής απάτης, της φοροδιαφυγής και των φορολογικών παραδείσεων', *European Parliament*, 2013, σ.6, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2013-0162_EL.pdf, (Πρόσβαση την 25-10-2024).

⁵¹⁸ Ν. Τζαναβάρη, *Οι διεθνείς Συμβάσεις για την αυτόματη ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών. Παρουσίαση και ερμηνεία των ρυθμίσεων του διεθνούς φορολογικού δικαίου*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σ.110.

⁵¹⁹ Στο ίδιο, σ.23, 117.

δεν είχε ικανοποιητική λειτουργία.⁵²⁰ Αργότερα, αν και ακολούθησαν ορισμένες νομοθετικές παρεμβάσεις από την Ε.Ε., ούτως ώστε οι διμερείς και πολυμερείς συμφωνίες των κ-μ της να μη θίγονται, προέκυψαν επιφυλάξεις.⁵²¹

Στη σημερινή κοινωνία, κατά την κρατούσα άποψη, η αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των χωρών θεωρείται το πιο σύγχρονο μέσο ανταλλαγής δεδομένων και διοικητικής σύμπραξης μεταξύ των κρατών.⁵²² Μάλιστα, η συγκεκριμένη μέθοδος διακρίνεται από την αυθόρμητη ανταλλαγή στοιχείων και την κατόπιν υποβολής αίτησης των ενδιαφερόμενων κρατών, οι οποίες εφαρμόζονταν για μεγάλο χρονικό διάστημα.⁵²³ Έτσι, η αυτόματη ανταλλαγή δεδομένων δεν εξαρτάται από τη διενέργεια σχετικής έρευνας, καθώς πραγματοποιείται μεταξύ των χωρών σε αυτοματοποιημένη βάση, καταλαμβάνοντας ποικίλα φορολογικά δεδομένα, πρόσωπα και περιστατικά, που προκαθορίστηκαν και προσυμφωνήθηκαν από τα εμπλεκόμενα κράτη.⁵²⁴

5.3 Η πάταξη της διαφθοράς - ενίσχυση της διαφάνειας

Η διαφάνεια και η δημοκρατική αρχή είναι στενά συνδεδεμένες, καθώς τα συμφέροντα των πολιτών εξυπηρετούνται καλύτερα όταν υπάρχει διαφάνεια κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων από τα κρατικά όργανα. Όμως για την εξασφάλιση αυτής είναι αναγκαία και η ορθή λειτουργία των ελεγκτικών μηχανισμών και η καταπολέμηση των κρατικο-επιχειρηματικών εγκλημάτων. Προς αυτή την κατεύθυνση, θα βοηθούσε η ενσωμάτωση πολιτικών πρόληψης της διαφθοράς στον πολιτικό σχεδιασμό.⁵²⁵ Δηλαδή, είναι αναγκαίο να σχεδιαστεί και να εφαρμοστεί ένα κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο, που θα εξασφαλίζει τον εντοπισμό προβλημάτων και προκλήσεων, την παρακολούθηση των εξελίξεων, τη διαχείριση και δημοσιοποίηση σύγκρουσης συμφερόντων και την ελεύθερη πρόσβαση σε δεδομένα δημοσίου συμφέροντος.

⁵²⁰ Β. Δούβλης, *Διεθνείς δράσεις κατά της φοροδιαφυγής - φοροαποφυγής: «Η Μεγάλη Χίμαιρα»*;, ό.π., σ.773, 775.

⁵²¹ Στο ίδιο, σ.774-775.

⁵²² Ν. Τζαναβάρη, *Οι διεθνείς Συμβάσεις για την αυτόματη ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών. Παρουσίαση και ερμηνεία των ρυθμίσεων του διεθνούς φορολογικού δικαίου*, ό.π., σ.23.

⁵²³ Ν. Τζαναβάρη, ό.π., σ.23.

⁵²⁴ Στο ίδιο, σ.24.

⁵²⁵ 'Καταπολέμηση της διαφθοράς: Αυστηρότεροι κανόνες για την καταπολέμηση της διαφθοράς στην ΕΕ και παγκοσμίως', ό.π., σ.1.

Αυτές οι επιδιώξεις οδήγησαν τη Χώρα μας στην ίδρυση της Ε.Α.Δ.,⁵²⁶ στόχος της οποίας είναι η καταπολέμηση των διεφθαρμένων πρακτικών, η αποδοτικότερη αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και η παύση των αλληλοεπικαλύψεων αρμοδιοτήτων μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών.⁵²⁷ Άλλωστε, η Ε.Α.Δ., ως Ανεξάρτητη Αρχή προσδίδει στην ελληνική κυβέρνηση την αξιοπιστία και σταθερότητα των ρυθμιστικών μέτρων.⁵²⁸

Παρότι εμφανίστηκαν νέες μορφές διαφθοράς σε αρκετά «αδιάφθορα κράτη», λόγω της πρόσφατης υγειονομικής κρίσης με την εμφάνιση του covid-19, η ανωτέρω Ανεξάρτητη Αρχή διαχειρίστηκε αποτελεσματικά κάθε σημαντικό πρόβλημα που ανέκυψε, διατηρώντας την αξιόλογη πορεία που σημειώνει η Ελλάδα τα τελευταία έτη στον τομέα αντιμετώπισης της διαφθοράς.⁵²⁹ Παράλληλα, η Ε.Α.Δ. προέβη στην ανάπτυξη μόνιμων συμμαχιών, ανταλλάσσοντας υψηλή τεχνογνωσία, με δίκτυα παγκοσμίου και ευρωπαϊκού βεληνεκούς, που επιδιώκουν την αντιμετώπιση της διαφθοράς.⁵³⁰

Μια αποφασιστική απάντηση στο απόστημα του εν λόγω φαινομένου θα αποτελούσε και η αναδιάρθρωση της δημόσιας διοίκησης της Χώρας μας, ώστε αφενός να καθιερωθούν δημόσιες θέσεις και αξιώματα με αποκλειστικά καθήκοντα και ρητή περιγραφή αυτών και αφετέρου να οριοθετηθεί η δυνατότητα διακριτικής ευχέρειας των κρατικών οργάνων όταν απαιτείται να ερμηνευτούν διατάξεις για να ληφθούν κρίσιμες αποφάσεις για τους πολίτες.⁵³¹ Συγχρόνως, θα μπορούσαν να προβλεφθούν διαφανέστερες διαδικασίες για τη χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων από εταιρείες, θεσπίζοντας παράλληλα ουσιαστικούς περιορισμούς στην επονομαζόμενη πελατειακή δομή της εξουσίας.⁵³² Τέλος, θα ήταν χρήσιμο να διενεργηθούν εξονυχιστικοί έλεγχοι των περιουσιακών καταστάσεων – «πόθεν έσχες» των δημοσίων λειτουργών, οι οποίοι αποκτούν απότομα μεγάλα χρηματικά ποσά, παρότι ο μισθός ή άλλα δηλωμένα εισοδήματά τους δεν το δικαιολογούν.⁵³³

⁵²⁶ Σ. Βλαχόπουλος, στο: Ι. Καστανάς, *Εθνική Αρχή Διαφάνειας*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2022, σ.ΙΧ-ΧΙ.

⁵²⁷ Αιτιολογική Έκθεση Νόμου 4622/2019, σ.76-77, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/epitel-kratos-eis.pdf>, (Πρόσβαση την 01-12-2024).

⁵²⁸ Στ. Ακαλίδης και Δ. Μοσχόπουλος, *Η Ελληνική Δημόσια Διοίκηση*, Πάτρα, εκδ. ΕΑΠ, 2008, σ.147.

⁵²⁹ Α. Μπίνης, Α. Σωτηροπούλου και Γ. Ζαρκινού, 'Δείκτης Αντίληψης Διαφθοράς 2021: Η καλύτερη επίδοση των τελευταίων 10 ετών για την Ελλάδα', *naftemporiki.gr*, 15 Φεβρουαρίου 2022, <https://m.naftemporiki.gr/story/1832145>, (Πρόσβαση την 07-11-2024).

⁵³⁰ Α. Μπίνης, Α. Σωτηροπούλου και Γ. Ζαρκινού, ό.π..

⁵³¹ Ν. Κουράκης, 'Η διαφθορά ως πρόβλημα της ελληνικής αντεγκληματικής πολιτικής', *Ποινικός Λόγος Ι*, 2002, σ.4, <https://courakis.gr/images/stories/pdf/i-diafthora-os-provlima.pdf>, (Πρόσβαση την 04-11-2024).

⁵³² Ν. Κουράκης, ό.π., σ.6.

⁵³³ Στο ίδιο, σ.6.

5.4 Αλλαγή του μοντέλου του κοινωνικοοικονομικού συστήματος

Ανεξαρτήτως των νεοφιλελεύθερων αφηγήσεων για συρρίκνωση του παρεμβατικού κράτους και της κρατικής εξουσίας, ο ρόλος του πρώτου είναι θεμελιακής σπουδαιότητας ώστε να επιβιώσουν οι κερδοσκοπικές επιχειρήσεις μέσα στην καπιταλιστική παραγωγή.⁵³⁴ Υπάρχει πλήθος λέξεων για να αποδώσει κάποιος την απανθρωπιά, την αναξιοπρέπεια, την εξαπάτηση, την αδικία και την εκμετάλλευση, αλλά η πιο αντιπροσωπευτική είναι ο καπιταλισμός.⁵³⁵ Παρόλες τις ανατροπές, τις συγκρούσεις, τις αντιθέσεις και τις στρεβλώσεις από τις οποίες καταρτίζονται τα καπιταλιστικά κράτη, ο ρόλος τους καίτοι πολύπλοκος είναι ξεκάθαρος αναφορικά με την αναπαραγωγή και συντήρηση του κεφαλαίου.⁵³⁶ Μάλιστα, δε θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί πως τα κράτη αποτελούν πηγή ζωής για τις επιχειρήσεις, καθώς δύναται να παράγουν κέρδη, να αποσπάσουν υπεραξία και να επενδύσουν, τα οποία καθιστούν αδύνατο στο κράτος να έρχεται αντιμέτωπο με τις αγορές - επιχειρήσεις.⁵³⁷

Αναντίρρητα, τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα αναπτύχθηκαν μέσα από την εγκληματογόνο δράση και την κουλτούρα που προωθεί ο καπιταλισμός, με τις λειτουργίες που επιτελεί να είναι αναγκαίες για τη διατήρησή του. Σύμφωνα με ορισμένους εγκληματολόγους είναι αδύνατος ο εντοπισμός ενεργειών και «αξιοσέβαστων» αξιών, που να έχουν καίριο ρόλο στο καπιταλιστικό σύστημα, καθώς γι' αυτούς το εν λόγω σύστημα ομοιάζει με «θεσμοθετημένο φθόνο», όπου στόχος του είναι η εκδήλωση, με οικονομικά λειτουργικές και κοινωνικά αποδεκτές μεθόδους, της ανταγωνιστικής ορμής που αναπαράγεται ιδεολογικά, ώστε να επιτευχθεί, από την επίδειξη αλλά και απόκτηση καταναλωτικών συμβόλων, κοινωνική διάκριση.⁵³⁸

Το καπιταλιστικό σύστημα επανειλημμένως έχει αποδείξει την ανθεκτικότητά του κατά τη διάρκεια των κρίσεων, καθώς έχει εγγενή ιδιότητά να μετασχηματίζεται και να προσαρμόζεται σε όλες τις συνθήκες, το οποίο ίσως οφείλεται στη δυνατότητά του να γεννά κρίσεις, ώστε

⁵³⁴ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.372.

⁵³⁵ Α. Αγγελής, 'Οι εφιαλτικές διαστάσεις του καπιταλιστικού ονείρου', *socialpolicy.gr*, 2013, <https://socialpolicy.gr/2013/01/οι-εφιαλτικές-διαστάσεις-του-καπιταλ.html>, (Πρόσβαση την 15-12-2024).

⁵³⁶ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.322.

⁵³⁷ Στο ίδιο, σ.373.

⁵³⁸ Γ. Αντωνόπουλος και S. Hall, ό.π., σ.251.

μεταλλαγμένο να επιτύχει να αναβιώσει και να εξακολουθεί να λειτουργεί.⁵³⁹ Επιπρόσθετα, ορισμένοι υποστηρίζουν πως η λερναιακή μορφή που χαρακτηρίζει τον καπιταλισμό, αντλείται από την εξουσιαστική δύναμη των κεφαλαίων, η οποία δύναται να αλλάζει συνεχώς προσωπεία μέσα από την ηγεμονική αντίληψη της αστικής τάξης, αλλά και μέσα από τη ρυθμιστική λειτουργία που πραγματώνουν σε όλα τα επίπεδα κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης οι κανόνες της αγοράς.⁵⁴⁰ Άλλωστε, με μια στερούμενη ηθικής εντολή στον πυρήνα του καπιταλισμού, στον οποίο η αποτυχία ισοδυναμεί με ασημαντότητα και φτώχεια, είναι αναμενόμενο πώς όσοι έρθουν αντιμέτωποι με ανυπέρβλητες δυσκολίες θα στραφούν στην επιχειρηματική εγκληματικότητα.⁵⁴¹ Συνεπώς, κρίνεται αναγκαία η αλλαγή του κοινωνικοοικονομικού συστήματος ή η αναδιοργάνωσή του με ένα πιο ανθρωποκεντρικό σύστημα, στο οποίο δε θα προωθείται η τάση αύξησης των κερδών με κάθε κόστος, αλλά οι αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης και ευημερίας όλων των πολιτών για μια βιώσιμη ανάπτυξη. Ωστόσο, πόσο πρόθυμοι είναι οι πολίτες να προχωρήσουν σε αλλαγή της καθημερινότητάς, των συνηθειών, των επιδιώξεων και των προσδοκιών τους, όταν αυτές οι αλλαγές τους προκαλούν ιδιαίτερο φόβο;⁵⁴² Ένα είναι βέβαιο πάντως, πως όσο διατηρείται αυτός ο φόβος, η ασφάλεια του καπιταλιστικού ονείρου με τα χίλια πρόσωπα, η οποία μετατρέπει το όνειρο σε εφιάλτη, θα είναι πάντα μονόδρομος.⁵⁴³

5.5 Αλλαγή νοοτροπίας με εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των πολιτών

Την εξάπλωση των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων στην Ελλάδα πιθανότατα επηρέασαν παράγοντες που σχετίζονται με το σύστημα αξιών των εξουσιαστικών ομάδων που μεταβιβάζονται σε κάθε γενιά.⁵⁴⁴ Επίσης, στη Χώρα μας ενδυναμώθηκε η ευρύτερη σιωπηλή κοινωνική συναίνεση σε ανομικές συμπεριφορές και από την προβολή αυτών από τα ΜΜΕ, καθώς συνδέονταν με την τάξη, τη νομοθεσία, την ανάπτυξη και την επιτυχία, καθιστώντας αξιοσημείωτη την τυπολατρική λειτουργία της κρατικής γραφειοκρατίας.⁵⁴⁵ Γι' αυτό σύμφωνα με τους Michalowski, Kramer και Kauzlarich, απαιτείται ανεξάρτητη δημοσιογραφική

⁵³⁹ Α. Αγγελής, ό.π..

⁵⁴⁰ Στο ίδιο.

⁵⁴¹ D. Hobbs, όπως αναφέρεται στο: Γ. Αντωνόπουλος και S. Hall, ό.π., σ.251.

⁵⁴² Α. Αγγελής, ό.π..

⁵⁴³ Στο ίδιο.

⁵⁴⁴ Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, ό.π., σ.144.

⁵⁴⁵ Στο ίδιο, σ.144.

έρευνα, δράσεις κοινωνικών κινημάτων και δημοκρατική συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες, για να σπάσει το μείγμα απάθειας, ολιγαρχίας, αποσιώπησης και παραπληροφόρησης, που διευκολύνουν την εμφάνιση τέτοιων φαινομένων.⁵⁴⁶

Χαρακτηριστικό παράδειγμα στον τομέα της δικαιοσύνης αποτελούν οι δικαστές που επιδεικνύουν διστακτικότητα στην επιβολή κυρώσεων εγκλεισμού στους ελίτ, θεωρώντας ότι οι επιπτώσεις του εγκλεισμού θα είναι αρκετά δυσμενείς για τα συγκεκριμένα άτομα, ενώ ο στιγματισμός θα επιφέρει δυσμενέστερες συνέπειες.⁵⁴⁷ Αυτή η νοοτροπία επέφερε την ελαστικότερη μεταχείρισή τους κατά το στάδιο επιβολής ποινής φυλάκισης και ταυτοχρόνως τη δυσμενέστερη μεταχείριση εγκληματιών άλλων κατηγοριών.⁵⁴⁸

Επίσης, είναι αξιοσημείωτο ότι, σύμφωνα με τον Dhami, οι δράστες των ανώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων προσαρμόζονται με ευκολία στα σωφρονιστικά καταστήματα, επειδή η υψηλή θέση που κατείχαν και τα οικονομικά τους κεφάλαια, εξασφαλίζουν το σεβασμό τόσο των σωφρονιστικών υπαλλήλων όσο και των κρατουμένων.⁵⁴⁹ Άλλωστε, θεωρούνται φερεγγυότεροι και χρησιμότεροι από τη διοίκηση,⁵⁵⁰ λόγω του ανωτάτου εκπαιδευτικού τους επιπέδου.⁵⁵¹ Ωστόσο, οι σωφρονιστικές αρχές, οφείλουν να μεριμνούν για την εξασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ της υποχρέωσης για ευπρεπή και ανθρωπιστική αντιμετώπιση όλων των κρατουμένων από την πολιτεία, για τον κίνδυνο ενδεχόμενης διατάραξης της ευταξίας εντός του χώρου των φυλακών και του κινδύνου προς την κοινωνία σε πιθανή απόδραση κρατουμένων.⁵⁵²

Για την αντιμετώπιση του ανωτέρω προβλήματος πρωταρχικό μέλημα αποτελεί η αλλαγή της νοοτροπίας όλων των πολιτών, το οποίο όμως δεν επιτυγχάνεται μονάχα με μηνύματα κοινωνικού περιεχομένου στα ΜΜΕ κατά των διεφθαρμένων πρακτικών, αλλά ιδίως με την

⁵⁴⁶ Σ. Γεωργούλας, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.59.

⁵⁴⁷ Α. Κασάπογλου, Κοινωνική ιεραρχία και φυλακή: η περίπτωση των κρατουμένων του λευκού κολάρου, σε: Β. Αρτινοπούλου, κ.ά. (επιμ.), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος, 50 χρόνια Howard Becker "Whose Side Are We On?"*, Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Αθήνα 24-27 Μαΐου 2016, ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 2018, σ.698-699.

⁵⁴⁸ Α. Κασάπογλου, ό.π., σ.699.

⁵⁴⁹ P. Gottschalk, 'From Crime Convenience to Punishment Inconvenience: The Case of Detected White-Collar Offenders', *Routledge Taylor & Francis Group*, vol. 42, no. 8, Oslo, 2021, p.1027, <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/01639625.2020.1717840?needAccess=true>, (Πρόσβαση την 06-11-2024).

⁵⁵⁰ M. Benson and F. Cullen, 'The special sensitivity of white-collar offenders to prison: a critique and research agenda', *Journal of Criminal Justice*, vol. 16, no. 3, 1988, p.214, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047235288900499>, (Πρόσβαση την 05-11-2024).

⁵⁵¹ Α. Κασάπογλου, ό.π., σ.699.

⁵⁵² A. Coyle, *Η διοίκηση των φυλακών, Μια θεώρηση υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, London, International Centre for Prison Studies, 2012, σ.144.

επίδειξη ακέρατης συμπεριφοράς από όσους κατέχουν υψηλόβαθμες θέσεις εξουσίας στη δημόσια διοίκηση και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.⁵⁵³ Προς την ίδια κατεύθυνση θα βοηθούσε, μέσα από μια κοινωνία των πολιτών, η ενεργή ανάμειξη των πολιτών στον πολιτικό έλεγχο και η συμμετοχή τους στα κοινά.⁵⁵⁴ Συνακόλουθα, θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν εκπαιδευτικά προγράμματα και να διεξαχθούν σε τακτική βάση σεμινάρια, που να είναι επικεντρωμένα στη νομιμότητα, την ηθική και την ευαισθητοποίηση των πολιτών. Αναπόφευκτα, καθίσταται αναγκαία η ανάπτυξη συνείδησης ακεραιότητας, που θα μπορούσε όμως να ευδοκιμήσει μονάχα με την επικράτηση συνθηκών κοινωνικής ευαισθητοποίησης,⁵⁵⁵ ώστε να αντιληφθεί κάθε πολίτης τον κίνδυνο που ελλοχεύει από την προσβολή των ελευθεριών και των δικαιωμάτων του από την διάπραξη αδικημάτων διαφθοράς.⁵⁵⁶

5.6 Προστασία μαρτύρων και δικαστική προσφυγή

Η προστασία μαρτύρων διαδραματίζει καίριο ρόλο στην αποκάλυψη κρατικο-επιχειρηματικών εγκλημάτων, παρότι ο θεσμός αυτός, όπως τυποποιείται στο άρθρο 218 ΚΠΔ, εγείρει προβληματισμούς αναφορικά με την τήρηση των αρχών της αθωότητας των κατηγορουμένων και της δίκαιης δίκης, προκαλώντας πολλαπλά ερωτήματα ως προς την παραβίαση των δικαιωμάτων τους.⁵⁵⁷

Πιο συγκεκριμένα, οι μάρτυρες συνιστούν ένα κλασικό μέσο απόδειξης στην Ποινική Δικονομία και συγχρόνως τον θεμέλιο λίθο για να διωχθεί ένα αδίκημα, ενώ είναι ανεπίτρεπτο να αντιμετωπίζονται, όπως και οι κατηγορούμενοι, ως αντικείμενα σε μια ποινική διαδικασία.⁵⁵⁸ Θα πρέπει να θεωρούνται υποκείμενα αυτής και να διευκολύνονται για τη λήψη της κατάθεσής τους, εξασφαλίζοντάς τους ένα κατάλληλο περιβάλλον απομονωμένο από κάθε επιρροή, κυρίως όμως από την επιρροή των κατηγορουμένων.⁵⁵⁹ Άλλωστε, όταν είναι φοβισμένοι και αισθάνονται πως απειλούνται, όχι μόνο θα δείξουν απροθυμία να καταθέσουν για τα πραγματικά περιστατικά, αλλά πιθανότατα θα αποφύγουν να καταθέσουν τα πάντα, θα

---

⁵⁵³ Ν. Κουράκης, ό.π., σ.4

⁵⁵⁴ Στο ίδιο, σ.4

⁵⁵⁵ 'Καταπολέμηση της διαφθοράς: Αυστηρότεροι κανόνες για την καταπολέμηση της διαφθοράς στην ΕΕ και παγκοσμίως', ό.π., σ.1.

⁵⁵⁶ Στο ίδιο, σ.2.

⁵⁵⁷ Θ. Σοφός, *Προστατευόμενοι μάρτυρες και Ε.Σ.Δ.Α.*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ.420.

⁵⁵⁸ Κ. Βαθιώτης, ό.π., σ.1045.

⁵⁵⁹ Στο ίδιο, σ.1045.

επικαλεστούν κενά μνήμης ή άγνοια, θα καταθέσουν αναληθή στοιχεία ή θα ανακαλέσουν ορισμένα άλλα.⁵⁶⁰

Προσφάτως έχει αυξηθεί δεόντως το νομικό ενδιαφέρον για τους προστατευόμενους μάρτυρες, δηλαδή για τα άτομα αυτά που καθ' οποιονδήποτε τρόπο έλαβαν εις γνώσης τους την τέλεση σοβαρών αδικημάτων και για τα οποία βάσιμα υποστηρίζεται πως υφίσταται κίνδυνος εκφοβισμού ή αχρήστευσης ή αντεκδίκησης τους από τους δράστες των εκάστοτε εγκλημάτων.⁵⁶¹ Παράλληλα, στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τέθηκαν οι μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος, δηλαδή τα άτομα, που δίχως να εμπλέκονται καθ' οποιονδήποτε τρόπο στη διάπραξη εγκλημάτων διαφθοράς, παρέχουν ουσιώδη συμβολή στην αποκάλυψη κάποιων αδικημάτων με στοιχεία που παραδίδουν-καταθέτουν στις αρμόδιες διωκτικές αρχές.⁵⁶² Ουσιαστικά όμως και οι δύο ως άνω κατηγορίες μαρτύρων συνιστούν μια ειδική κατηγορία «πληροφοριοδοτών».⁵⁶³

Ασφαλώς, η ποινική διαδικασία αποσκοπεί στη διερεύνηση της αλήθειας, το οποίο καθιστά μη ανεκτή την απώλεια μιας τέτοιας μαρτυρίας, γι' αυτό και οι επιθέσεις σε βάρος μαρτύρων λογίζονται ως επιθέσεις προς την ανεύρεση της αλήθειας και κατ' επέκταση δε προς την ίδια τη δικαιοσύνη.⁵⁶⁴ Αναντίρρητα, είναι αναγκαίο οι μάρτυρες να προστατεύονται με τη λήψη κατάλληλων μέτρων εκτός του σταδίου της προδικασίας και κατά την κύρια διαδικασία, αλλά παράλληλα τα λαμβανόμενα μέτρα θα πρέπει να επεκτείνονται και να ισχύουν για όλο το χρονικό διάστημα που πιθανολογείται η ύπαρξη διαρκούς κινδύνου των εννόμων αγαθών των μαρτύρων.⁵⁶⁵ Ωστόσο, εδώ ανακύπτει το ζήτημα της έκτασης της δικονομικής προστασίας των εν λόγω μαρτύρων, με την έννοια αν αυτή δύναται να φθάσει έως και το σημείο εμπόδισης της ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας, με ταυτόχρονο περιορισμό των κύριων δικονομικών αρχών της κατ' αντιδικία διεξαγωγής της δίκης, της προφορικότητας, της αμεσότητας και της παραβίασης του συνταγματικά θεσμοθετημένου δικαιώματος του κατηγορουμένου να αντικρούει τις αποδιδόμενες σε βάρος του κατηγορίες.⁵⁶⁶

⁵⁶⁰ Στο ίδιο, σ.1045.

⁵⁶¹ Α. Κωνσταντινίδης, 'Προστατευόμενοι μάρτυρες και Μάρτυρες Δημοσίου Συμφέροντος', *Ποινικά Χρονικά*, ΞΘ/2019, 2019, σ.241.

⁵⁶² Α. Κωνσταντινίδης, ό.π., σ.241.

⁵⁶³ Στο ίδιο, σ.241.

⁵⁶⁴ Κ. Βαθιώτης, ό.π., σ.1045.

⁵⁶⁵ Στο ίδιο, σ.1045.

⁵⁶⁶ Α. Κωνσταντινίδης, ό.π., σ.241.

Σαφέστατα, χωρίς αυτή την προστασία, οι περισσότεροι μάρτυρες θα φοβόντουσαν να καταθέσουν σε τέτοιου είδους υποθέσεις, διότι οι υπαίτιοι αυτών θα εκτόξευαν εναντίον τους απειλές ή ακόμα και θα βιαιοπραγούσαν. Γι' αυτό οι μάρτυρες πρέπει να γνωρίζουν ότι αποκαλύπτοντας την αλήθεια δε θα κινδυνεύσει η ευημερία των οικογενειών τους ή ακόμα και η ζωή τους και θα προστατεύονται ως την παύση κάθε σχετικού κινδύνου που αντιμετωπίζουν.⁵⁶⁷

Αναπτύσσοντας ένα νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία τους και λαμβάνοντας κατάλληλα προστατευτικά μέτρα, θα οικοδομηθεί ένα περιβάλλον εμπιστοσύνης των μαρτύρων προς την κρατική δικαιοσύνη. Στα κατάλληλα προστατευτικά μέτρα, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνονται η οικονομική υποστήριξή τους, η μεταφορά τους σε ένα προστατευμένο περιβάλλον, η απόκρυψη των στοιχείων τους, η άμεση εξυπηρέτηση και η ατιμωρησία τους.⁵⁶⁸ Έτσι, η λήψη αυτών καθίσταται αναγκαία, επειδή οι κοινωνικές επιπτώσεις, όπως ο στιγματισμός και η απομόνωση μπορεί να είναι έντονες.

Επισημαίνεται ότι, θα πρέπει να συνεργαστούν οι κυβερνητικοί φορείς για την επιτυχή λειτουργία του προγράμματος της προστασίας μαρτύρων και να εκπαιδευτούν καταλλήλως οι αρμόδιοι υπάλληλοι προκειμένου να διαχειρίζονται τέτοιες περιπτώσεις και να αντιλαμβάνονται τις ανησυχίες και τις ανάγκες των μαρτύρων. Παράλληλα, οι διάφοροι φορείς και το κράτος θα πρέπει να φροντίσουν για τη δημιουργία εσωτερικών διαύλων επικοινωνίας, ώστε να ενθαρρυνθούν και να διευκολυνθούν οι πολίτες που επιθυμούν να προβούν σε καταγγελία⁵⁶⁹ κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων. Άρα, η αποτελεσματική αντιμετώπιση αυτών των εγκλημάτων καθιστά αναγκαία την παροχή ουσιαστικών κινήτρων σε όσους καταγγέλλουν περιπτώσεις διαφθοράς, εφόσον αυτό είναι εφικτό και σύννομο.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ Κ. Βαθιώτης, 'Η προστασία μαρτύρων κατά το άρθρο 9 του ν. 2928/2001', *Ποινικά Χρονικά*, 2001, σ.1045.

⁵⁶⁸ Άρθρο 218 Κ.Π.Δ..

⁵⁶⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 'ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ Έκθεση της ΕΕ για την καταπολέμηση της διαφθοράς/* COM/2014/038 final */', *European Union*, 2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0038>, (Πρόσβαση την 04-01-2025).

⁵⁷⁰ Ν. Κουράκης, ό.π., σ.5.

Συμπεράσματα

Τα τελευταία έτη καταγράφονται διαδικασίες οικονομικής παγκοσμιοποίησης, στο πλαίσιο των οποίων εντάσσονται και αναδιαρθρώνονται οι εθνικές οικονομίες ως απότοκο των διεθνών πιέσεων και ποικίλων συναλλαγών.⁵⁷¹ Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, δίχως να διαθέτουν ορισμένη εθνική προέλευση, εξυπηρετούν μέσω των παγκόσμιων δραστηριοτήτων τους τις διεθνείς αγορές, ενώ διοικούνται από διεθνοποιημένες διοικήσεις.⁵⁷² Σε αυτό το άκρως υλιστικό, επιχειρηματικό και απρόσωπο καθεστώς, αποτέλεσμα της εξατομίκευσης και του κατακερματισμού της κοινωνίας, αναπόφευκτα η αύξηση των κερδών αποκτά μεγαλύτερη προτεραιότητα από τον σεβασμό ηθικών αξιών.⁵⁷³ Έτσι μοιραία εξαλείφεται κάθε ίχνος ηθικών αναστολών και συναισθηματισμών, ενώ τα ιδανικά και οι αξίες αντικαθίσταται από πρακτικές ικανοποίησης ιδιοτελών συμφερόντων και τον ανταγωνισμό.

Ενώ τα κοινά εγκλήματα προκαλούν αισθήματα τρόμου, τα κρατικο-επιχειρηματικά, τα οικονομικά, τα οργανωμένα και γενικότερα τα εγκλήματα των ισχυρών, απαξιώνουν την κοινωνία και τους θεσμούς της, επιβάλλοντας μια νέα ηθική και καθιστώντας έτσι αναγκαίο να ανοικοδομηθεί και να καλλιεργηθεί η εμπιστοσύνη των πολιτών στους θεσμούς που τα εν λόγω εγκλήματα θρυμμάτισαν.⁵⁷⁴ Τα κρατικο-επιχειρηματικά εγκλήματα συνιστούν μια εγκληματολογική θεωρητική ομπρέλα-έννοια, στην οποία εντάσσονται συμπεριφορές που δεν έχουν τυποποιηθεί ποινικά ως εγκλήματα παρόλο που μπορούν να λάβουν άλλοτε τη μορφή του κρατικά υποκινούμενου και άλλοτε του κρατικά υποβοηθούμενου εγκλήματος. Αν και ο ποινικός νομοθέτης καθιέρωσε ορισμένες διατάξεις για την αντιμετώπιση εστίων διαφθοράς, όπως για τη δωροδοκία-δωροληψία υπαλλήλων, πολιτικών και δικαστών, παρέλειψε να «δει» ότι τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα καταστρατηγούν τις διαδικασίες θέσπισης και εφαρμογής της νομοθεσίας. Παράλληλα, αγνοεί πως παραβιάζουν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, εξυπηρετώντας εξωθεσμικά συμφέροντα,⁵⁷⁵ της κυρίαρχης τάξης. Ίσως το σφάλμα στις εν λόγω περιπτώσεις είναι πως τα συγκεκριμένα εγκλήματα ερευνώνται ως μεμονωμένες

⁵⁷¹ F. Pearce and S. Tombs, *TOXIC CAPITALISM: CORPORATE CRIME AND THE CHEMICAL INDUSTRY*, Routledge, London and New York, Taylor and Francis Group, 2019, p.6, <https://doi.org/10.4324/9780429026416>, (Πρόσβαση την 09-01-2025).

⁵⁷² F. Pearce and S. Tombs, ό.π., σ.6.

⁵⁷³ V. Scalia, *CRIME, NETWORKS AND POWER, Transformation of Sicilian Cosa Nostra*, Winchester, UK, Springer Nature, 2016, p.101.

⁵⁷⁴ Σ. Βιδάλη, 'Αναποδιές (όπως μεμονωμένα περιστατικά και εγκλήματα του κράτους)', *Η εποχή*, 2023, <https://www.epohi.gr/article/48008/anapodies-opos-memonomena-peristatika-kai-egklhmata-toy-kratoys>, (Πρόσβαση την 06-12-2024).

⁵⁷⁵ Σ. Βιδάλη, 'Αναποδιές (όπως μεμονωμένα περιστατικά και εγκλήματα του κράτους)', ό.π..

ενέργειες ορισμένων υπαλλήλων, αντί να εξετάζεται το ενδεχόμενο απόκρυψης μηχανισμών που καθιστούν επιτρεπτή την παραβίαση των νόμων ή την αδρανοποίηση των μηχανισμών ελέγχου.

Ασφαλώς, σε ένα τέτοιο ανομικό περιβάλλον, οι ακολουθούμενες διαδικασίες είναι αναμφισβήτητα βίαιες και σκληρές, ενώ οδηγούν σταδιακά και σε εγκληματικές δράσεις. Είναι εμφανές ότι, οι προεκτάσεις που έχουν λάβει αυτές οι διαδικασίες την τελευταία εικοσιπενταετία υπερβαίνουν τα όρια μιας ευκαιριακής, στιγμιαίας και παρεκκλίνουσας πρακτικής και πλέον έχουν αποκτήσει χαρακτήρα μακρόπνοων, εκτεταμένων, δυναμικών και παγκοσμιοποιημένων πρακτικών, με ιδιαίτερα αρνητικές κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις. Αποτέλεσμα των ανωτέρω ήταν να καθιερωθούν ορισμένοι κανόνες παράτυπων συμπεριφορών, οι οποίοι αποτελούν συστηματοποιημένες και κανονικοποιημένες επιχειρηματικές πρακτικές. Γι' αυτό οι Whyte και Tombs διευκρίνισαν ότι, στο σημερινό παγκοσμιοποιημένο καπιταλιστικό σύστημα το πρόβλημα δεν είναι η ύπαρξη ορισμένων «σάπιων φρούτων» μέσα σε ένα καλάθι, αλλά το γεγονός πως οι επιχειρήσεις έχουν καταγεγραμμένη στο DNA τους την εγκληματικότητα.⁵⁷⁶ Άρα απαιτείται η κατάργηση κάθε πολιτικού και νομικού προνομίου που απολαμβάνουν ορισμένες επιχειρήσεις, επιτρέποντάς τους να δρουν ατιμώρητα, ώστε να μπορέσουν κάποτε οι πολίτες να ονειρεύονται ένα κόσμο δίχως αυτές.⁵⁷⁷ Εξάλλου, η συμβιωτική σχέση των επιχειρήσεων και των κρατών, παρότι έχει πολιτικά, ιδεολογικά, νομικά και ιστορικά υποστυλώματα, συνιστά μια διαδικασία που ιστορικά δεν έχει διευθετηθεί.⁵⁷⁸

Ήδη, ο όρος κρατικο-επιχειρηματικό έγκλημα, διαφώτισε πλήρως τη μέθοδο όπου τα κράτη άλλοτε διευκολύνουν και άλλοτε εγκαινιάζουν αντίστοιχες πτυχές εγκληματικότητας.⁵⁷⁹ Η κατανόηση αυτής της διαλλακτικής σχέσης μεταξύ επιχειρήσεων και κρατών ωθεί στην απόρριψη θεωρητικών αναπαραστάσεων των κρατών, ως παθητικών εξωτερικών παρατηρητών σε σχέση με την τέλεση εγκλημάτων λευκού κολάρου, ενώ συγχρόνως αποκαλύπτει πως περίξ του δομικού της άξονα συχνά στρέφονται συνειδητές συγκαλύψεις και

⁵⁷⁶ Σ. Γεωργουλός, «Κρατικό - Εταιρικό Έγκλημα: παραδείγματα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα», στο: Β. Αρτινοπούλου, κ.ά. (επιμ.), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος, 50 χρόνια Howard Becker "Whose Side Are We On?"*, Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Αθήνα 24-27 Μαΐου 2016, ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 2018, σ.303.

⁵⁷⁷ Σ. Γεωργουλός, «Κρατικό - Εταιρικό Έγκλημα: παραδείγματα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα», ό.π., σ.303.

⁵⁷⁸ Στο ίδιο, σ.303-304.

⁵⁷⁹ Β. Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά Κολάρα & Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική*, ό.π., σ.374.

συμπλεγματικές επικαλύψεις των δύο συνιστωσών.⁵⁸⁰ Αυτό σημαίνει, πως η εγκληματικότητα λευκού περιλαιμίου αποτελεί το προϊόν μια σύνθετης διασύνδεσης κεφαλαίου και κράτους, καθώς δεν αποτελεί το αντίπαλο δέος της κρατικής εξουσίας στην διένεξη των κρατών με τους ελίτ επιχειρηματίες ούτε το παρεπόμενο αποτέλεσμα των κρατικών παραλείψεων και κενών, αλλά ευδοκιμεί στο κοινό έδαφος της συμβιωτικής σχέσεις, μεταξύ εταιρειών και κρατών.⁵⁸¹ Έτσι, συχνά η οικονομική ελίτ αναζητεί συμμάχους, τους οποίους συνήθως εντοπίζει στην πολιτική, ενώ μέσα από τη διαπλοκή τους επιτυγχάνει να καλλιεργήσει ένα γόνιμο έδαφος προωθώντας τα συμφέροντά της. Σε αυτό το πλαίσιο οι δυνατότητες - πιθανότητες ελέγχου των εγκλημάτων λευκού κολάρου αντιστοιχούν στο μέγεθος της ρήξης, το οποίο θα προκύψει ακόμα και στιγμιαία από μία τέτοια συμβίωση.⁵⁸²

Συγχρόνως, η κυρίαρχη τάξη θέλει να εξασφαλίσει πως δε θα έρθει αντιμέτωπη με προσκόμματα και ότι θα καταφέρει να αδρανοποιήσει κάθε μηχανισμό κοινωνικού ελέγχου. Τέτοια εμπόδια συνιστούν, μεταξύ άλλων, τόσο οι νομικοί όσο και οι εξω-νομικοί παράγοντες. Οι εξωγενείς παράγοντες που επιδρούν στις διαδικασίες εγκληματοποίησης, οι μέθοδοι δίωξης και εκτίμησης των αποδεικτικών στοιχείων, όπως και το ιδιαίτερο πλαίσιο ερμηνείας και εφαρμογής των νομοθετημάτων, αποδεικνύεται πως έχουν καταλυτικό ρόλο στην χορήγηση ποινικών ασυλιών και στην «παραγωγή» εγκληματιών.⁵⁸³ Η πολιτική διαφθορά, συνιστά έναν από τους κυριότερους εξωγενείς παράγοντες, που επιδρούν στην εμφάνιση τέτοιων φαινομένων, με βασικότερες μορφές αυτής, την κατάχρηση εξουσίας, την υπόγεια χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων και τη δωροδοκία, οι οποίες επιτρέπουν τη λήψη επιπρόσθετων δικλείδων ασφαλείας. Εξάλλου, η διαφθορά βλάπτει, χωρίς υπερβολή, τις πρωταρχικές αξίες του πολιτισμού και του δημοκρατικού πολιτεύματος και αποτελεί σοβαρή απειλή για την κοινωνική δικαιοσύνη και το κράτος δικαίου, ενώ διακινδυνεύει τη νομότυπη και την ορθή οικονομική λειτουργία των αγορών και παρεμποδίζει την οικονομική ανάπτυξη.⁵⁸⁴

Η αναγνώριση και αντιμετώπιση των κρατικο-επιχειρηματικών εγκλημάτων είναι υψίστης σημασίας, επειδή τα εν λόγω εγκλήματα υπονομεύουν τους δημοκρατικούς θεσμούς, λόγω των συστηματικών δοσοληψιών ανάμεσα σε επιχειρηματίες, πολιτικούς και μέλη ΕΟ, ενώ

---

⁵⁸⁰ Στο ίδιο, σ.374

⁵⁸¹ Στο ίδιο, σ.374.

⁵⁸² Στο ίδιο, σ.374

⁵⁸³ Η. Δασκαλάκης, ό.π., σ.52.

⁵⁸⁴ Ν. Κουράκης, 'Η διαφθορά ως πρόβλημα της ελληνικής αντεγκληματικής πολιτικής', ό.π., σ.3.

ταυτόχρονα εξασφαλίζουν στους εμπλεκόμενους προστασία, οικονομικούς πόρους, δημόσιες συμβάσεις και ψήφους.⁵⁸⁵ Έτσι, οικοδομείται ένα περιβάλλον με απρόβλεπτες και αδιαφανείς διαδικασίες, όπου προωθούνται τα ιδιοτελή συμφέροντα της ελίτ σε βάρος των κατώτερων κοινωνικών τάξεων και εντείνονται οι ανισότητες.⁵⁸⁶ Για τους λόγους αυτούς και υπό τις πιέσεις οργανισμών διεθνούς εμβέλειας, άρχισαν αξιοσημείωτες προσπάθειες για την καταστολή των φαινομένων της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής.⁵⁸⁷

Αναμφισβήτητα, ο ΠΚ χρήζει σημαντικής βελτίωσης στο πεδίο της αντιμετώπισης των εγκλημάτων της ελίτ, προκειμένου να περιοριστούν φαινόμενα κατάχρησης εξουσίας, τα οποία πλήττουν ατομικά δικαιώματα.⁵⁸⁸ Παρά τις πρόσφατες τροποποιήσεις του Ν.5090/2024 για το πλαίσιο της προστασίας μαρτύρων, με τις οποίες επιχειρήθηκε η αποτροπή φαινομένων κατάχρησης εξουσίας και η ενίσχυση της διαφάνειας, αναδείχθηκε στην υπόθεση της Novartis ότι οι διατάξεις αυτές «εργαλειοποιήθηκαν» από πολιτικούς αξιωματούχους, όχι μόνο με κίνδυνο να αποθαρρύνουν τους πολίτες να καταθέσουν για πράξεις διαφθοράς, αλλά παράλληλα παραβιάζοντας το κράτος δικαίου. Ομολογουμένως, η βελτίωση του ΠΚ απαιτεί την ύπαρξη πολιτικής βούλησης, καθώς οι έκνομες συμπεριφορές των κρατικο-επιχειρηματικών αλληλεπιδράσεων έχουν συστημικό χαρακτήρα και είναι εμπεδωμένες στις κοινωνικές δομές.⁵⁸⁹ Όμως κατά την άποψη των Kramer και Michalowski, η λύση στο ανωτέρω πρόβλημα μπορεί να δοθεί μόνο με έναν αγώνα σε παγκόσμιο επίπεδο και με τη δημιουργία διεθνών προτύπων λειτουργίας των επιχειρήσεων.⁵⁹⁰ Βέβαια, μπορεί ορισμένα από τα ανωτέρω προβλήματα να επιλυθούν απλώς με την αλλαγή του καπιταλιστικού συστήματος με κάποιο άλλο πιο ανθρωποκεντρικό.

Καταλήγοντας, πρέπει να γίνει αντιληπτό από τους πολίτες, ότι οι ατομικές ελευθερίες και τα υπερατομικά έννομα αγαθά απειλούνται συγχρόνως και από τους κοινωνικοοικονομικά ισχυρούς και από το θεσμικό κράτος.⁵⁹¹ Αυτό συνεπάγεται, πως θα πρέπει να πραγματοποιηθούν αλλαγές όχι μόνο στην υπάρχουσα νομοθεσία, αλλά και στη νοοτροπία των πολιτών. Σαφέστατα, η αυστηροποίηση των κυρώσεων δεν επαρκεί σε καμία περίπτωση αν

⁵⁸⁵ V. Ruggiero and P. Gounev, ό.π., p.25.

⁵⁸⁶ P. Green and T. Ward, ό.π. p.18.

⁵⁸⁷ B. Δούβλης, ό.π., σ.773.

⁵⁸⁸ Α. Χουλιάρης, Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική, ό.π., σ.72-73.

⁵⁸⁹ Μ. Γασπαρινάτου, Το μετέωρο βήμα των πολιτικών για την καταπολέμηση της διαφθοράς, ό.π..

⁵⁹⁰ Σ. Γεωργούλας, Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, ό.π., σ.59.

⁵⁹¹ Ν. Μπιτζιλέκης, 'Το τιμωρητικό και το φιλελεύθερο στοιχείο στο ποινικό δίκαιο', *Ποινικά Χρονικά*, 2001, σ.296.

δεν γίνουν παράλληλα βελτιώσεις του επιπέδου πρόληψης για την αντιμετώπιση των δομικών ζητημάτων. Μολονότι η Χώρα μας, ακολουθώντας τις διεθνείς και ευρωπαϊκές επιταγές, πραγματοποίησε πολλαπλές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς, μέχρι τώρα εμφανίζεται πως είχαν μικρή αποτελεσματικότητα στον περιορισμό της και στην ενίσχυση της διαφάνειας. Γι' αυτό, ίσως η λύση μπορεί να βρεθεί, κατά την άποψη των Whyte και Tombs, αφαιρώντας τα πολιτικά και νομικά προνόμια με τα οποία διασφαλίζεται η ατιμωρησία των δραστών.⁵⁹² Όμως μόνη η αφαίρεση της ασυλίας αυτών των προσώπων δεν επαρκεί. Είναι αναγκαία και η κινητοποίηση της ακαδημαϊκής κοινότητας, προκειμένου να ευαισθητοποιηθούν οι πολίτες για το εν λόγω ζήτημα⁵⁹³ και να αναθεωρήσουν τις αντιλήψεις τους για τα εγκλήματα των ισχυρών.

---

⁵⁹² E. Georgoulas, State- corporate crime in Greece, in the era of memoranda”, In: C. Spinellis, N. Theodorakis, E. Billis and G. Papadimitrakopoulos, *EUROPE IN CRISIS: CRIME, CRIMINAL JUSTICE AND THE WAY FORWARD, ESSAYS IN HONOUR OF NESTOR COURAKIS*, Vol. II, ANT. N. SAKKOULAS PUBLISHERS L.P., ATHENS, 2017, p.544-545 https://www.academia.edu/36983771/State_corporate_crime_in_Greece_in_the_era_of_memoranda_Europe_in_Crisis_Criminal_Justice_and_the_way_forward_volume_in_honour_of_Professor_Nestor_Courakis_Theodorakis_N_et_al_ed_Sakkoulas_publ_2017, (Πρόσβαση την 11-12-2024).

⁵⁹³ Tombs, όπως αναφέρεται στο: E. Georgoulas, ό.π., p.544-545.

Βιβλιογραφία

Ελληνικές

Αγγελής, Α., ‘Οι εφιαλτικές διαστάσεις του καπιταλιστικού ονείρου’, *socialpolicy.gr*, 2013, <https://socialpolicy.gr/2013/01/οι-εφιαλτικές-διαστάσεις-του-καπιταλ.html>, (Πρόσβαση την 15-12-2024).

Αιτιολογική Έκθεση Νόμου 4622/2019, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/epitel-kratos-eis.pdf>, (Πρόσβαση την 01-12-2024).

Ακαλίδης, Στ. και Μοσχόπουλος, Δ., *Η Ελληνική Δημόσια Διοίκηση*, Πάτρα, εκδ. ΕΑΠ, 2008.

Ακρίβου, Σ., ‘Διαφθορά, Κακοδιοίκηση και Παράβαση της Νομιμότητας’, *CRIME TIMES*, διαθέσιμο στο: Διαφθορά, Κακοδιοίκηση και Παράβαση της Νομιμότητας – Crime Times, no. 13, Ιούλιος 2020, <https://www.crimetimes.gr/διαφθορά-κακοδιοίκηση-και-παράβαση-τ/>, (Πρόσβαση την 04-11-2024).

Αλοσκόφης, Ο., Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, στο: Βιδάλη, Σ., κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019.

Αλοσκόφης, Ο., ‘Ποινική επιλεκτικότητα: μία μακρο-ιστορική θεώρηση από τη Valeria Vegh Weis’, *Crime Times*, vol. 5, no. 15, 2021, https://www.crimetimes.gr/ποινική-επιλεκτικότητα-μία-μακρο-ιστ/#_ftn13, (Πρόσβαση την 05-11-2024).

Αρτινοπούλου, Β., κ.ά. (επιμ.), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος, 50 χρόνια Howard Becker “Whose Side Are We On?”*, Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Αθήνα 24-27 Μαΐου 2016, ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 2018.

‘Αρχίζει σήμερα η δίκη της Siemens -11 χρόνια μετά την έναρξη της έρευνας στην Ελλάδα’, *iefimerida*, 2017, <https://www.iefimerida.gr/news/321169/arhizei-simera-i-diki-tis-siemens-11-hronia-meta-tin-enarxi-tis-ereynas-stin-ellada>, (Πρόσβαση την 12-10-2024).

Βαθιώτης, Κ., ‘Η προστασία μαρτύρων κατά το άρθρο 9 του ν. 2928/2001’, *Ποινικά Χρονικά*, 2001.

Βασιλαντωνοπούλου, Β., «*Λευκά Κολάρα*» και *Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική*, εκδ. Δίκαιο και Οικονομία, Αθήνα, Π.Ν. Σάκκουλας, 2014.

Βασιλαντωνοπούλου, Β., Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην εποχή μας; - Η διαχρονική απάντηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου, στο: Κ Σπινέλλη κ.α., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2016, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, (Πρόσβαση την 14-10-2024).

Βιδάλη, Σ., 'Αναποδιές (όπως μεμονωμένα περιστατικά και εγκλήματα του κράτους)', *Η εποχή*, 2023, <https://www.epohi.gr/article/48008/anapodies-opos-memonomena-peristatika-kai-egklhmata-toy-kratoys>, (Πρόσβαση την 06-12-2024).

Βιδάλη, Σ., *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.

Βιδάλη, Σ., 'Νομιμότητα και παρανομία: Βίοι παράλληλοι. Της Σοφίας Βιδάλη', *tvxs ANEΞΑΡΤΗΤΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ*, 2013, <https://tvxs.gr/apopseis/arthra-gnomis/nomimotita-kai-paranomia-bioi-paralliloi-tis-sofias-bidali/>, (Πρόσβαση την 06-12-2024).

Βιδάλη, Σ., Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος, στο: Βιδάλη, Σ., κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019.

Βιδάλη, Σ., *Πέρα από τα όρια – Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.

Γασπαρινάτου, Μ., 'Η διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής για την καταπολέμηση της διαφθοράς σε διεθνές και εσωτερικό επίπεδο και οι προκλήσεις κατά την εφαρμογή της', *Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργών*, 2024, https://www.esdi.gr/wp-content/uploads/2024/09/gasparinatos_2024.pdf, (Πρόσβαση την 01-12-2024).

Γασπαρινάτου, Μ., Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, στο: Βιδάλη, Σ., κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019.

Γασπαρινάτου, Μ., 'Το μετέωρο βήμα των πολιτικών για την καταπολέμηση της διαφθοράς', *ΕΝΑ-ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ*, 2023, <https://openececlass.panteion.gr/modules/document/file.php/TMH225/ΓΑΣΠΑΡΙΝΑΤΟΥ%20Τ>

ο-μετέωρο-βήμα-των-πολιτικών-για-την-καταπολέμηση-της-διαφθοράς_ENA.pdf,
(Πρόσβαση την 01-12-2024).

Γεωργουλάς, Σ., Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, στο: Βιδάλη, Σ., κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019.

Γεωργουλάς, Σ., «Κρατικό - Εταιρικό Έγκλημα: παραδείγματα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα», στο: Αρτινοπούλου, Β., κ.ά. (επιμ.), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος, 50 χρόνια Howard Becker "Whose Side Are We On?"*, Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Αθήνα 24-27 Μαΐου 2016, ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 2018.

Δασκαλάκης, Η., *Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης, Παραδόσεις*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1985.

Coyle, A., *Η διοίκηση των φυλακών, Μια θεώρηση υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, London, International Centre for Prison Studies, 2012.

‘Δίκη Siemens: 15 χρόνια κάθειρξη σε Χριστοφοράκο, Καραβέλα και Μαυρίδη’, *CNN Greece*, 2019, <https://www.cnn.gr/ellada/story/199225/diki-siemens-15-xronia-katheirxi-se-xristoforako-karavela-kai-mayridi>, (Πρόσβαση την 13-10-2024).

Δούβλης, Β., *Διεθνείς δράσεις κατά της φοροδιαφυγής - φοροαποφυγής: «Η Μεγάλη Χίμαιρα»*, *Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών*, no. 8-9, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015.

Εθνική Αρχή Διαφάνειας, Οδηγός Εκπόνησης Τομεακών Στρατηγικών για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς, 2022, <https://aead.gr/images/manuals/tomeakes-stratigikes/odigos-ekponisis-tomeakon-stratigikon.pdf>, (Πρόσβαση την 25-10-2024).

Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2011, https://www.astynomia.gr/file/2013/05/ekthesi_organwmenou_egklhmatos_2011.pdf, (Πρόσβαση την 10-12-2024).

Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2019, https://www.astynomia.gr/file/2013/05/2019-ekthesi_organomenou_egklhmatos.pdf, (Πρόσβαση την 10-12-2024).

Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2020, <https://www.astynomia.gr/file/2022/12/28062022ekthesiorganwmenou2022.pdf>, (Πρόσβαση την 10-12-2024).

Έκθεση για το σοβαρό και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα έτους 2021, <https://www.astynomia.gr/file/2022/12/05122022ekthesiorganwmenou2021.pdf>, (Πρόσβαση την 10-12-2024).

‘Ελληνική οικονομική κρίση χρέους (2009-2018)’, *ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, Η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια*, 2024, [https://el.wikipedia.org/wiki/Ελληνική_οικονομική_κρίση_χρέους_\(2009-2018\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Ελληνική_οικονομική_κρίση_χρέους_(2009-2018)), (Πρόσβαση την 17-11-2024).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ‘ΕΚΘΕΣΗ σχετικά με την καταπολέμηση της φορολογικής απάτης, της φοροδιαφυγής και των φορολογικών παραδείσεων’, *European Parliament*, 2013, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2013-0162_EL.pdf, (Πρόσβαση την 25-10-2024).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ‘ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ Έκθεση της ΕΕ για την καταπολέμηση της διαφθοράς/* COM/2014/038 final */’, *European Union*, 2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0038>, (Πρόσβαση την 04-01-2025).

Ζαραφωνίντου, Χ., *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2004.

Ζαφειριάδης, Ε., ‘Το σκάνδαλο Novartis, Πώς εξελίχθηκε αυτή η ιστορία στην Ελλάδα’, *HUFFPOST*, 2024, https://www.huffingtonpost.gr/entry/to-skandalo-novartis_gr_65939951e4b0f27b6e35008d, (Πρόσβαση την 13-10-2024).

Ζαφειρόπουλος, Κ., Η τελευταία πράξη της θεσμικής συγκάλυψης στο σκάνδαλο Novartis, *efsyn*, 2024, https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiosyni/451075_i-teleytaia-praxi-tis-thesmikis-syggalypsis-sto-skandalo-novartis, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

Ζαφειρόπουλος, Κ., ‘Rapid test Covid: Ασύλληπτα κέρδη, αδιαφανείς διαγωνισμοί, οφσώρ ανάδοχοι’, *efsyn.gr*, 2020, https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/269614_rapid-test-covid-asyllihta-kerdi-adiafaneis-diagonismoi-ofsor-anadochoi, (Πρόσβαση την 01-12-2024).

‘Η άγνωστη λίστα Λαγκάρντ – Οι 86 Έλληνες καταθέτες που έλειπαν από την αρχική [εικόνες]’, *iefimerida*, 2015, <https://www.iefimerida.gr/news/191609/h-agnosti-lista-lagkarnt-oi-86-ellines-katathetes-roy-eleipan-apo-tin-arhiki-eikones>, (Πρόσβαση την 22-10-2024).

Καμήλαλης, Θ., ‘Το παγκόσμιο σκάνδαλο της Novartis’, *ThePressProject*, 2017, <https://thepressproject.gr/to-pagkosmio-skandalo-tis-novartis/>, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

Καστανάς, Ι., *Εθνική Αρχή Διαφάνειας*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2022.

Καρύδης, Β., *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα, Ηθικοί Πανικοί, Ποινική Δικαιοσύνη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σακκουλα, 2010.

Κασάπογλου, Α., Κοινωνική ιεραρχία και φυλακή: η περίπτωση των κρατουμένων του λευκού κολάρου, σε: Αρτινοπούλου, Β., κ.ά. (επιμ.), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος, 50 χρόνια Howard Becker “Whose Side Are We On?”*, Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Αθήνα 24-27 Μαΐου 2016, ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 2018.

Κασάπογλου, Α., *Οι συνέπειες των ποινών κατά της ελευθερίας στην κοινωνική ταυτότητα των κρατουμένων μεσοαστική προέλευσης που έχουν διαπράξει βαριά οικονομικά εγκλήματα*, Διδακτορική Διατριβή, Κομοτηνή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2014.

‘Καταπολέμηση της διαφθοράς: Αυστηρότεροι κανόνες για την καταπολέμηση της διαφθοράς στην ΕΕ και παγκοσμίως’, *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, 2018, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/el/ip_23_2516/IP_23_2516_EL.pdf

Κόλλια, Ε., ‘Στις ΗΠΑ για το σκάνδαλο της Novartis η εισαγγελέας διαφθοράς’, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 2017, <https://www.tovima.gr/2017/11/16/society/stis-ipa-gia-to-skandalo-tis-novartis-i-eisaggeleas-diafthoras/>, (Πρόσβαση την 13-10-2024).

‘Κορονοϊός: Όργιο υπερτιμολόγησης των εμβολίων από Pfizer και Moderna’, *ΗΜΕΡΗΣΙΑ*, 2023, https://www.imerisia.gr/kosmos/diethni-nea/64072_koronoios-orgio-ypertimologisis-ton-embolion-apo-pfizer-kai-moderna, (Πρόσβαση την 17-11-2024).

Κοσμάτος, Κ. και Λαμπάκης, Χ., Εστίες διαφθοράς στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης στο: Βιδάλη, Σ., κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. Ε.Α.Π., 2019.

Κουλούρης, Ν., Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής τους εγκλήματος, σε: Βιδάλη, Σ., κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, Οικονομικό και Οργανωμένο Έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019.

Κουράκης, Ν., 'Η διαφθορά ως πρόβλημα της ελληνικής αντεγκληματικής πολιτικής', *Ποινικός Λόγος Ι*, 2002, σσ.205-212, <https://courakis.gr/images/stories/pdf/i-diafthora-os-provlima.pdf>, (Πρόσβαση την 04-11-2024).

Κουρούση, Κ., Τα ΜΜΕ ως φορέας κοινωνικού ελέγχου στην εποχή της κρίσης, στο: Κ Σπινέλλη κ.α., *Εγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2016, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, σ.297. (Πρόσβαση την 18-11-2024).

Κουρούτζας, Χ., Το έγκλημα αποδίδει; κρατικά-εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα, στο: Σ Βιδάλη, κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019.

Κωνσταντινίδης, Α., 'Προστατευόμενοι μάρτυρες και Μάρτυρες Δημοσίου Συμφέροντος', *Ποινικά Χρονικά*, ΞΘ/2019, 2019, σσ.241-252.

Λάζος, Γ., *Διαφθορά και αντιδιαφθορά*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2005.

‘Λίστα Λαγκάρντ: Όλα τα ονόματα και τα ποσά’, *ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ*, 2013, <https://www.protothema.gr/politics/article/265697/lista-lagkarnt-ola-ta-onomata-kai-ta-posa/>, (Πρόσβαση την 22-10-2024).

‘Λίστα Λαγκάρντ’, *Βικιπαίδεια. Η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια*, 2022 https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1_%CE%9B%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%AC%CF%81%CE%BD%CF%84, (Πρόσβαση την 26-10-2024).

Μάνδρου, Ι., 'Υπόθεση Siemens: Η καθυστέρηση οδήγησε στην απαλλαγή', *Η Καθημερινή*, 2022, <https://www.kathimerini.gr/society/562063240/oliki-paragrafi-gia-to-skandalo-siemens/>, (Πρόσβαση την 7-10-2024).

Μαργαρίτης. Μ. και Μαργαρίτη, Α., *Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία – Εφαρμογή*, Αθήνα, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2020.

Μιχαλοπούλου, Ε., Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσής του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης: ο θεσμός του Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος, στο: Βιδάλη, Σ., κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, Οικονομικό και Οργανωμένο Έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019.

‘Μόνο στην Ελλάδα κατηγορούνται πολιτικοί για την υπόθεση Novartis’, *iefimerida*, 2018, <https://www.iefimerida.gr/news/394885/mono-stin-ellada-katigoroyntai-politikoi-gia-tin-yprothesi-novartis>, (Πρόσβαση την 12-10-2024).

Μουστάκα, Μ., ‘Κλείνει το σκάνδαλο της Novartis και για τα μη πολιτικά πρόσωπα – Τι έδειξε η έρευνα’, *TA NEA*, 2023, <https://www.tanea.gr/2023/05/29/greece/law/kleinei-to-skandalo-tis-novartis-kai-gia-ta-mi-politika-prosopa/>, (Πρόσβαση την 28-10-2024).

Μπίνης, Α., Σωτηροπούλου Α. και Ζαρκινού Γ., ‘Δείκτης Αντίληψης Διαφθοράς 2021: Η καλύτερη επίδοση των τελευταίων 10 ετών για την Ελλάδα’, *naftemporiki.gr*, 15 Φεβρουαρίου 2022, <https://m.naftemporiki.gr/story/1832145>, (Πρόσβαση την 07-11-2024).

Μπιτζιλέκης, Ν., ‘Το τιμωρητικό και το φιλελεύθερο στοιχείο στο ποινικό δίκαιο’, *Ποινικά Χρονικά*, 2001.

Μπόση, Μ. και Βασιλειάδης, Η., Οργανωμένο έγκλημα και αδύναμες κρατικές δομές σε περίοδο κρίσης: Μια αμφίδρομη σχέση, στο: Σπινέλλη, Κ., κ.ά., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκοουλα, 2016, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>.

Ορφανός, Σ., *Οργανωμένο έγκλημα άρθρο 187 ΠΚ, Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021.

Παναγόπουλος, Χ., ‘Η απάτη των 600 εκατ. ευρώ με τα ευρωπαϊκά κονδύλια για την Covid και τα αδιάθετα χρήματα’, *Liberal*, <https://www.liberal.gr/oikonomia/i-apati-ton-600-ekateyro-me-ta-kondyilia-tis-ee-gia-tin-covid-kai-ta-hrimata-sta-azitita>, (Πρόσβαση την 17-11-2024).

‘ΠΟΥ: Καταγγέλλει τις ανισότητες στη διανομή των εμβολίων’, *FORTUNE GREECE*, 2021, <https://www.fortunegreece.com/article/pou-katangelli-tis-anisotites-sti-dianomi-ton-emvolion/>, (Πρόσβαση την 17-11-2024).

Πουλακίδας, Κ., 'Όσα γνωρίζουμε για το σκάνδαλο Novartis. Οι μάρτυρες-κλειδιά, οι πρωθυπουργοί, οι υπουργοί και η δικογραφία που σήμερα πάει στη Βουλή', *HuffingtonPost Greece.*, 2018, https://www.huffingtonpost.gr/entry/osa-ynorizoeme-ya-to-skandalo-novartis-oi-martereskleidia-oi-prothepoeryoi-oi-epoeryoi-kai-e-dikoyrafia-poe-sem-era-paei-ste-voele_gr_5a793a83e4b00f94fe9450ee, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

'Προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος', *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, https://commission.europa.eu/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/protection-whistleblowers_el, (Πρόσβαση την 27-11-2024).

'Πρόταση ΟΔΗΓΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με τη δέσμευση και τη δήμευση των προϊόντων του εγκλήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση /* COM/2012/085 final - 2012/0036 (COD) */', *European Union*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012PC0085&from=RO>, (Πρόσβαση την 25-10-2024).

Ράικος, Δ., *ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑ*, Από τη σκοπιά του Διοικητικού Δικαίου, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκουλα, 2006.

Ρίζος, Μ., 'Το «Σκάνδαλο Novartis»: Όταν το φάρμακο είναι εμπόρευμα σε βάρος και όχι στην υπηρεσία του λαού', *virus.com.gr*, 2018, <https://virus.com.gr/to-skandalo-novartis-otan-to-farmako-einai-emporeyma-se-varos-kai-ochi-stin-ypiresia-toy-laoy/>, (Πρόσβαση την 11-10-2024).

'Σκάνδαλο Novartis: Με 57 λέξεις Φλωρίδη στον νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας αποκαλύπτονται οι προστατευόμενοι μάρτυρες', *Documento*, 2024, <https://www.documentonews.gr/article/skandalo-novartis-me-57-lexeis-floridi-ston-neo-kodika-poinikis-dikonomias-apokalyptontai-oi-prostateyomenoi-martyres/>, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

'Σκάνδαλο Novartis: Πρώην πρωθυπουργοί και υπουργοί φέρονται εμπλεκόμενοι', *in*, 2018, <https://www.in.gr/2018/02/05/greece/skandalo-novartis-prwin-prwthypoyrgoi-kai-ypoyrgoi-ferontai-emplekomenoi/>, (Πρόσβαση την 14-10-2024).

Σκάνδαλο Siemens στην Ελλάδα, *Wikipedia*, https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF_Siemens_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%B5%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

Σοφός, Θ., *Προστατευόμενοι μάρτυρες και Ε.Σ.Δ.Α.*, Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018.

Σπανουδάκη, Μ., 'Σύγκριση της ιδρυματικής μεταχείρισης των εγκληματιών του λευκού κολάρου και των στελεχών του οργανωμένου εγκλήματος στις ελληνικές φυλακές, Η οπτική του σωφρονιστικού προσωπικού', *The Art of Crime*, no. 12, Νοέμβριος 2022, https://theartofcrime.gr/σύγκριση-της-ιδρυματικής-μεταχείρισης/#_ftn4, (Πρόσβαση την 25-11-2024).

Σπινέλλης, Δ., 'Η εγκληματικότητα των πολιτικών στην εξουσία (η εγκληματικότητα του ψηλού καπέλου)', *Ποινικά Χρονικά*, ΞΓ', 1/2013, σσ. 4-14.

Σπυριδάκης, Ι., Ταχεία απονομή δικαιοσύνης, στο: Κ Σπινέλλη κ.ά., *Εγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκοουλα, 2016, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, σ.323. (Πρόσβαση την 18-11-2024).

Σταμούλη, Ε., Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές, στο: Σπινέλλη, Κ., κ.ά., *Εγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκοουλα, 2016, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, (Πρόσβαση την 12-10-2024).

Στεργιουλής, Ε., 'Όψεις του οργανωμένου εγκλήματος στην Ελλάδα και στην Ευρώπη', *Crime Times*, 2021, vol. 5, no. 15, <https://www.crimetimes.gr/όψεις-του-οργανωμένου-εγκλήματος-σ/>, (Πρόσβαση την 06-12-2024).

Τζαναβάρη, Ν., *Οι διεθνείς Συμβάσεις για την αυτόματη ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών. Παρουσίαση και ερμηνεία των ρυθμίσεων του διεθνούς φορολογικού δικαίου*. Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2019.

Τριάντης, Β., 'Έθαψαν τους ελέγχους για τη λίστα Λαγκάρντ', *Documento*, 2020, <https://www.documentonews.gr/article/ethapsan-toys-elegxoys-gia-th-lista-lagkarnt/>, (Πρόσβαση την 10-11-2024).

Τριάντης, Β., 'Στις ΗΠΑ η Novartis δεν είναι σκευωρία – Η έρευνα συνεχίζεται από το FBI και τη SEC', *Documento*, 2019, <https://www.documentonews.gr/article/stis-hpa-h-novartis-den-einai-skeywria-h-ereyna-synexizetai-apo-to-fbi-kai-th-sec>, (Πρόσβαση την 8-10-2024).

Τσιρώνης, Ν., Τεχνικές ανίχνευσης των ύποπτων χρηματοοικονομικών ροών στο πλαίσιο της ανάκρισης, στο: Βιδάλη, Σ., κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019.

Τσούκας, Χ., ‘Τελειώσαμε με το σκάνδαλο Novartis;’, *Η Καθημερινή*, 2022, <https://www.kathimerini.gr/opinion/561704761/teleiosame-me-to-skandalo-novartis-k/>, (Πρόσβαση την 5-10-2024).

‘Υπόθεση Novartis: Ντόμινο αντιδράσεων μετά από την άρση του καθεστώτος προστασίας των δυο προστατευόμενων μαρτύρων’, *EPT NEWS*, 2024, <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/ypothesi-novartis-ntomino-antidraseon-meta-apo-tin-arsis-tou-kathestotos-prostasias-ton-dyo-prostateyomenon-martyron/>, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

‘Υπόθεση Παπαντωνίου: Η αποκάλυψη Βαξεβάνη με τη λίστα Λαγκάρντ, οι απειλές και οι διώξεις’, *ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ*, 2024, <https://www.koutipandoras.gr/article/ypothesi-papantoniou-i-apokalypsi-vaxevani-me-ti-lista-lagkarnt-oi-apeiles-kai-oi-dioxeis/>, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

Φαλσιάνι, Ε., και Μινκουτσι, Α., *Το χρηματοκιβώτιο των φοροφυγάδων*, Αθήνα, εκδ. Λιβάνη, 2015.

Χατζηκώστας, Κ., ‘Η καταπολέμηση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα με τα μέσα του ποινικού δικαίου, με έμφαση στη δωροδοκία ως κύρια μορφή διαφθοράς στην Ελλάδα’, *Ποινική Δικαιοσύνη*, vol. 19, no. 197, 2016.

Χλούπης, Γ., ‘Το άρθρο 187 Π.Κ.: οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης’, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2020.

Χουλιάρας, Α., Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική, στο: Βιδάλη, Σ., κ.ά., *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, εκδ. ΕΑΠ, 2019.

Χουλιάρας, Α., *Societas delinquere non potest*; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», στο: Σπινέλλη, Κ., κ.α., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκοουλα, 2016, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>, (Πρόσβαση την 11-10-2024).

Ξενόλωσες

Argus, L., 'Novartis appears to have a systemic ethics problem. What can it do make amends?', *Fierce pharma*, <https://www.fiercepharma.com/pharma/novartis-appears-to-have-a-systemic-ethics-problem-what-can-it-do-make-amends>, 2019, (Πρόσβαση την 14-10-2024).

Benson, M. and Cullen F., 'The special sensitivity of white-collar offenders to prison: a critique and research agenda', *Journal of Criminal Justice*, vol.16, no. 3, 1988, p.209, 214, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047235288900499>, (Πρόσβαση την 05-11-2024).

Bernat, I. and Whyte, D., State-Corporate Crimes, in: Rorie, M. et al., *The Handbook of White-Collar Crime*, Wiley Blackwell, pp.127-138, <https://doi.org/10.1002/9781118775004.ch9>, (Πρόσβαση την 30-10-2024).

Bernburg, J., G., Anomie and Crime, in: Bernburg, J., G. et al., *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, New York, Springer, 2014.

Bezlov, T., and Gounev, Ph., Organised Crime, corruption and public bodies, In: Gunev, P., Ruggiero, V., *Corruption and organised Crime in Europe. Illegal Partnership*, London and New York, Routledge, Talyor and Francis Group, 2012.

Chambliss, W., *On the symbiosis between criminal law and criminal behaviour*, *Criminology*, vol. 42, no. 2, 2004, pp. 241-252.

Chambliss, W., 'Toward a political economy of crime', *Theory and Society*, vol. 2, no. 2, 1975, pp.149-170.

Chambliss, W., Toward a political economy of crime, In: McLaughlin, E., Muncie, J. and Hughes, G., *Criminological perspectives: Essential readings* (2nd ed.), London, Sage, 2003, pp.249-256.

Currie, E., 'Market, Crime and Community: Toward a Mid-Range Theory of Post-Industrial Violence', *Theoretical criminology*, vol. 1, no. 2, May 1997, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1362480697001002001>, (Πρόσβαση την 06-01-2025).

Deflem, M., 'Anomie: History of the Concept', *Elsevier*, December 2015, https://www.researchgate.net/publication/304188970_Anomie_History_of_the_Concept, (Πρόσβαση την 07-11-2024).

Della Porta, D. and Vanucci, A., *The Hidden Order of Corruption: An Institutional Approach*, Routledge, London and New York, Taylor and Francis Group, 2012.

Friedrichs, D., White-Collar Crime in Postmodern, Globalized World, in: Pontell, N., Geiss, G. (eds), *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*, Irvine, Springer, 2007, pp.163-184.

Georgoulas, E., State- corporate crime in Greece, in the era of memoranda", in: Spinellis, C., Theodorakis, N., Billis, E. and Papadimitrakopoulos, G., *EUROPE IN CRISIS: CRIME, CRIMINAL JUSTICE AND THE WAY FORWARD, ESSAYS IN HONOUR OF NESTOR COURAKIS*, Vol. II, ATHENS, ANT. N. SAKKOULAS PUBLISHERS L.P., 2017. https://www.academia.edu/36983771/State_corporate_crime_in_Greece_in_the_era_of_memoranda_Europe_in_Crisis_Criminal_Justice_and_the_way_forward_volume_in_honour_of_Professor_Nestor_Courakis-Theodorakis_N_et_al_eds_Sakkoulas_publ_2017, (Πρόσβαση την 11-12-2024).

Gottschalk, P., 'From Crime Convenience to Punishment Inconvenience: The Case of Detected White-Collar Offenders', *Routledge Taylor & Francis Group*, vol. 42, no. 8, 2021, <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/01639625.2020.1717840?needAccess=true>, (Πρόσβαση την 06-11-2024).

Green, P. and Ward, T., Corruption as State Crime, in Green, P. and Ward, T. (Eds), *State Crime: Governments, Violence and Corruption*, Virginia, Pluto Press, 2004.

Hagen, V., 'Greek Prosecutor Wants Novartis Whistleblowers' Identities Revealed', *OCCRP*, 2021, <https://www.occrp.org/en/daily/14802-greek-prosecutor-wants-novartis-whistleblowers-identities-be-revealed>, (Πρόσβαση την 15-10-2024).

Hambre. A., M., 'Tax Confidentiality in Sweden and the United States - A Comparative Study', *Cambridge University Press*, vol. 43, no. 2/3, 2015.

Levi, M., and Lord, N., "Links between Corruption and Organised Crime, and Research Gaps.", in: Daniel Thelesklaf and Pedro Gomes Pereira (eds), *Non-State Actors in Asset Recovery*, Bern, Peter Lang, 2011, pp. 39-61,

https://www.researchgate.net/publication/266078495_Links_between_Corruption_and_Organised_Crime_and_Research_Gaps, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

Merton, R., *Social Theory and Social Structure*, New York, The Free Press, 1968.

Michalowski, P., & Kramer, P., State-Corporate Crime and Criminological Inquiry, in: N Pontell, G Geiss (eds). *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*, Irvine, Springer, 2007.

‘Novartis Pays Over \$642 Million to Settle Allegations of Improper Payments to Patients and Physicians’, *Office of Public Affairs U.S. Department of Justice*, 2020, <https://www.justice.gov/opa/pr/novartis-pays-over-642-million-settle-allegations-improper-payments-patients-and-physicians>, (Πρόσβαση την 8-10-2024).

‘Organizational Crime’, *Criminal Justice*, <https://criminal-justice.iresearchnet.com/?s=Organizational+Crime>, (Πρόσβαση την 29-10-2024).

Paoli, L. and Vander Beken, T., Organized Crime. A Contested Concept, in: Paoli, L., (ed), *The Oxford Handbook of Organised Crime*, United Kingdom, Oxford University Press, 2014.

Pearce, F. and Tombs, S., *TOXIC CAPITALISM: CORPORATE CRIME AND THE CHEMICAL INDUSTRY*, Routledge, London and New York, Taylor and Francis Group, 2019, https://doi.org/10.4324/9780429026416_2, (Πρόσβαση την 09-01-2025).

Quinney, R., *The social reality of crime*, Boston, Little, Brown & Company, 1970.

Remeur, C., *Listing of tax havens by the EU*, European Parliamentary Research Service, 2018, <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/147404/7%20-%20001%20EPRS-Briefing-621872-Listing-tax-havens-by-the-EU-FINAL.PDF>, (Πρόσβαση την 11-12-2024).

Rothe, D., ‘Moving Beyond Abstract Typologies? Overview of State and State-corporate Crim’, *Journal of White Collar and Corporate Crime*, vol. 1, no. 1, 2020, pp.7-15, <https://doi.org/10.1177/2631309X19872438>, (Πρόσβαση την 08-12-2024).

Ruggiero, V., "Introduction: the organization of crime", 2012, In: Ph Gunev, and V Ruggiero, *Corruption and organised Crime in Europe. Illegal Partnership*, London and New York, Routledge, Talyor and Francis Group, 2012.

Scalia, V., *CRIME, NETWORKS AND POWER, Transformation of Sicilian Cosa Nostra*, Winchester, UK, Springer Nature, 2016.

Schrager, L. and Short, J., “Toward a Sociology of Organizational Crime”, *Social Problems*, vol. 25, no. 4, 1978, <https://doi.org/10.2307/800493>, (Πρόσβαση την 25-11-2024).

Slater D. and Tonkiss F., *Market Society: Markets and Modern Social Theory*, Malden, Polity press, 2001.

Smith, H., ‘Novartis bribery claims: Greek MPs vote to investigate top politicians’, *The Guardian*, 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/22/greece-to-investigate-top-politicians-over-novartis-bribery-claims>, (Πρόσβαση την 9-10-2024).

Stamouli, E., Gasparinatos, M. & Kouroutzas, C., ‘Corruption as state-corporate crime: the example of the health sector in Greece’, *Trends Organ Crim*, vol. 26, no. 3, 2023, pp.258–292, <https://doi.org/10.1007/s12117-022-09479-6>, (Πρόσβαση την 30-11-2024).

Sutherland, E., ‘Is "White Collar Crime" Crime?’ *American Sociological Review*, vol. 10, no. 2, 1944.

Teymoori, A. et al., ‘Revisiting the Measurement of Anomie’, *PLOS ONE*, vol. 11, no. 7, 2016, pp.1-27, <https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0158370&type=printable>, (Πρόσβαση την 07-11-2024).

Wrage, A., ‘Global Pharmaceutical Corruption: Lessons From The Novartis Case’, *Forbes*, 2020, <https://www.forbes.com/sites/alexandrawrage/2020/07/15/global-pharmaceutical-corruption-lessons-from-the-novartis-case/>, (Πρόσβαση την 10-10-2024).

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.